george sand

Amintiri din Berry
Doamnele verzi

GEORGE SAND
AMINTIRI DIN BERRY
*
DOAMNELE VERZI

CUPRINS

AMINTIRI DIN BERRY

I. OBICEIURI ŞI MORAVURI

II. VIZIUNILE NOPŢII IN CÂMPIE

III. TAPISERIILE CASTELULUI DE BOUSSAC

IV. PE MALURILE CREUSEI

V. GARGILESSE

DOAMNELE VERZI

I. CELE TREI PÂINI

II. APARIŢIE LA CASTELUL D'INOIS

III. PROCESUL

IV. NEMURITOAREA

V. DUELUL

VI. IN LUMINA

AMINTIRI DIN BERRY

I. OBICEIURI ŞI MORAVURI

Mi s-a făcut onoarea, sau poate din prietenie mi s-a spus adesea (căci numai prietenia poate găsi astfel de comparaţii) că am fost Walter Scott al ţinutului Berry. Mi-ar fi plăcut să fiu Walter Scott, nu are importanţă al cărei localităţi anume! Aş consimţi să fie aceasta Quimper-Corentin, numai să merit paralela pe jumătate. Dar nu e vina ţinutului Berry, dacă nu şi-a găsit un Walter Scott al său… Orice provincie, explorată cu grijă sau revelată observaţiei printr-o lungă obişnuinţă, oferă în mod cert subiecte ample cronicarului, pictorului, romancierului, arheologului. Nu există peisaj atât de umil, târguşor atât de ignorat, populaţie atât de liniştită, încât artistul să nu descopere ceea ce scapă privirii trecătorului indiferent sau nepăsător.

Berry nu este dăruit cu o natură strălucitoare. Nici peisajul, nici locuitorul nu atrag atenţia prin latura pitorească, printr-un caracter tranşant. Este patria calmului şi a luciditătii. Oameni şi plante, totul este liniştit, răbdător, totul se coace încet. Nu căutaţi aici nici mari efecte, nici mari pasiuni. Nu veţi găsi drame nici în lucruri, nici în fiinţe. Nu sunt aici nici stânci enorme, nici cascade zgomotoase, nici păduri întunecate, nici peşteri misterioase… iar hoţi, cu atât mai puţin! Dar sunt lucrători liniştiţi, ciobănite visătoare, mari câmpii pustii, unde nimic nu întrerupe, zi sau noapte, cântecul monoton al insectelor, oraşe în care obiceiurile sunt aceleaşi în timp, drumuri în care, după apusul soarelui, nu veţi întâlni niciun suflet, păşuni unde animalele trăiesc în aer liber jumătate din an, o limbă corectă şi veche, în sfârşit, un ansamblu serios, trist sau vesel, după natura terenului, dar niciodată dispus către marile emoţii sau către vii impresii exterioare. Puţin gust şi, mai ales, în multe locuri, o mare repulsie pentru progres. Prudenţa este pretutindeni caracterul distinctiv al ţăranului. În Berry, prudenţa devine neîncredere.

Ţinutul Berry oferă, în cele două regiuni ale sale, contraste destul de evidente, fără a ieşi totuşi din caracterul general. Există, ca în toate ţinuturile întinse, lande, pământuri fertile, locuri împădurite, spaţii descoperite şi goale: de aici apar diferenţe în tipurile de locuitori, în gusturile lor, în obiceiuri. Nu voi face o descriere completă a lor, aceasta nefiind de competenţa mea şi îndepărtându-mă de subiectul meu, care este de a reda un fel de tip general, care rezumă, cred, destul de bine, caracterul ansamblului.

Acest rezumat al culorii esenţiale a provinciei Berry îl simt perfect în colţul retras unde locuiesc şi din care aproape că nu mai ies, în toate văile şi întinderile joase pe care le numesc Valea Neagră şi care formează geografic, într-adevăr, o mare vale pe o suprafaţă de vreo patruzeci de leghe pătrate.

Această vale, aproape în întregime fertilă şi atingând Marche şi

Bourbon către sud, reprezintă punctul cel mai retras al provinciei şi cel mai central al Franţei. Tendinţele sale staţionare, vechimea obiceiurilor sale şi conservarea vechiului său limbaj se explică prin această situaţie. Drumurile sunt aici o invenţie foarte modernă; nu sunt mai mult de douăzeci de ani de când transporturile şi călătoriile se fac cu uşurinţă şi nu se poate spune că se fac cu promptitudine. Nimic nu atrage pe străin la noi; vecinul nu prea vine nici el; nicio linie de comunicaţie nu traversează cătunele şi târguriie noastre, nicio legătură cu oamenii de departe. Un ţinut astfel situat e suficient lui însuşi când e productiv şi curat. Micul burghez îşi imaginează că micul său orăşel este cel mai frumos din univers, ţăranul e sigur că în nicio altă parte sub cer nu se coace un câmp mai bine cultivat decât al său. De aici imobilitatea tuturor lucrurilor. Vechile superstiţii, prejudecăţile încăpăţânate, absenţa industriei, misterul antic, munca grea şi plină de eforturi a boilor mari; lipsa de bunăstare de care nimeni nu e conştient, pentru că nimeni nu o cunoaşte; o anume mândrie în acelaşi timp grandioasă şi stupidă, un mare fond de egoism şi din toate acestea — anume virtuţi şi o anume poezie care au dispărut sau au fost înlocuite în alte locuri.

Munca pământului absoarbe pretutindeni pe locuitorii satelor. Ea e continuă, lungă şi obositoare. In Valea Neagră se ară însă cu brazde înguste şi adinci, cu nişte boi puternici şi un plug fără roţi, acelaşi din timpurile romanilor. Se seceră *încă* grâul cu secera, muncă foarte grea pentru om şi foarte obositoare pentru fermier. Păşunile naturale sunt minunate, dar insuficiente pentru hrana animalelor şi, în consecinţă, pentru refacerea pământului.

Imposibil să faci pe un cultivator din Berry să înţeleagă că o mai mică suprafaţă de teren însămânţat cu grâu ar aduce o recoltă triplă dacă ar fi abundent gunoit sau că acest pământ sărăcit şi epuizat ar trebui transformat în păşuni artificiale un timp. „Să pui trifoi şi lucerna acolo unde poate creşte grâul”, v-ar răspunde, „ar fi mare păcat!”. El crede că Dumnezeu i-a dat acest pământ bun pentru a nu semăna niciodată decât grâu, pentru el aceasta e sămânţa sacră; a lăsa să crească altceva ar fi o profanare pentru care cerul l-ar pedepsi făcându-i ogorul sterp.

Ţăranul din Valea Neagră e în general îndesat şi scund până la vârsta de douăzeci de ani. El creşte târziu şi nu este complet dezvoltat decât după vârsta recrutarii. Este înalt şi slab, până când a atins maturitatea şi rămâne slab, drept şi puternic până la o vârsta foarte avansată. Nu rareori vezi muncind un om de optzeci de ani şi la şaizeci de ani un ţăran este mai puternic şi mai rezistent la efort decât un tânăr. Au puţine infirmităţi şi nu se tem decât de trecerea de la cald la rece. Ei numesc aceasta îngheţarea sângelui („sânge-îngheaţă”). De aceea se tem de transpiraţie şi nimeni nu are dreptul să

spună unui lucrător să meargă mai repede decât vrea el. Poate să meargă oricât de încet, numai să nu se oprească. Nimeni nu-i poate cere „să se înfierbânte". „Vreţi să mă faceţi să mă înfierbânt?" ar spune. Dacă ar face-o, ar putea să moară din aceasta.

Are dreptate. Noi, obişnuiţii leneviei fizice, avem o mare nevoie de mişcare accidentală, bruscă, iar transpiraţia ar salva pe omul oraşelor, al cărui sânge îngheaţă în muncă sedentară. Ţăranul, obişnuit să suporte fierbinţeala soarelui, e slăbit, surmenat, sfârşit, imediat ce transpiră. Este o stare de excepţie la care nu trebuie expus. S-ar alege în mod sigur cu o congestie pulmonară sau reumatism acut, şi această din urmă boală este la el de o îneăpătânare de necrezut. Ea rezistă la aproape toate remediile care acţionează asupra noastră.

Ţăranul de la noi, având obiceiuri sănătoase în general, trăind în aer liber, muncind cu calm şi nelipsindu-se aproape niciodată de vinul său acrişor şi uşor pe care-l bea fără apă, ar trăi în cele mai bune condiţii dacă ar mânca puţină carne zilnic. Dar el, care furnizează vite grase pieţelor Poissy, nu consumă carne decât în zilele de sărbătoare. Mulţi nu mănâncă niciodată. Supa sa cu unt, subţire, pâinea de orz prea grea, legumele sunt o hrană insuficientă, iar bolile se datorează toate epuizării. După cosit şi seceriş, dacă se îmbolnăveşte de friguri, zace luni întregi. Şi atunci, pentru cel care nu are decât braţele sale, vine cu paşi mari mizeria.

Femeile nu lucrează la câmp. Copiii sunt bine îngrijiţi; dar gospodăria e la strâmtoare când capul familiei e în pat, sau palid şi slăbit în pragul casei. Până la căsătorie, fetele sunt păstoriţe sau servante în ferme sau la oraş. După ce au o familie, ele nu părăsesc casa, fac supa, torc, tricotează sau repară veşmintele. Toate acestea se fac atât de încet, încât mult timp se pierde în zadar şi e regretabilă absenţa unei industrii locale, care le-ar ocupa şi le-ar îmbogăţi puţin, fără a le îndepărta de la ocupaţiile lor domestice.

Până la căsătorie, fetele sunt destul de dichisite şi cochete; chiar cele mai sărace ştiu să se înfrumuseţeze în zilele de sărbătoare. Ele sunt în acelaşi timp blânde şi modeste, iar acolo unde burghezul nu a ajuns încă, comportarea este curata şi patriarhală. Dar burghezul este duşmanul acestor virtuţi rustice. E trist de spus, dar proprietarul, cel. Care este numit *stăpânul,* seduce cu puţina cheltuială şi impune dezonorarea în familii folosind interesul şi frica.

Căsătoria este singura sărbătoare mare în viaţa. Unei ţărănci. Mai există încă acea generoasă mândrie care constă în a oferi şi consuma hrana pe un an în cele trei zile ale nunţii. Ceremoniile deosebite ale acestei solemnităţi sunt totuşi pe cale de a se pierde. Am văzut sfârşindu-se pe aceea a *darurilor,* care avea loc în ajunul căsătoriei şi care avea un caracter particular, local. Am întâlnit-o în câteva locuri, ca şi pe aceea a *verzei,* care are loc a doua zi a nunţii. Aceasta fiind

încă practicată, cred că trebuie să mă opresc puţin asupra ei.

În ziua amintită, nuntaşii părăsesc casa nunţii, împreună cu tinerii căsătoriţi şi muzica; toţi pleacă cu alai să smulgă din grădină cea mai frumoasă varză ce se poate găsi. Această operaţie durează cel puţin o oră. Căsătoriţii mai „vechi" formează un consiliu în „jurul legumelor supuse discuţiilor care preced alegerea definitivă: ei îşi trec, de la un naş la altul, o imensă pereche de ochelari groteşti, îşi ţin discursuri lungi, comentează, se consultă, îşi spun la ureche vorbe misterioase, se ţin de bărbie sau se scarpină în cap ca pentru a medita; joacă un fel de comedie la care participă cine are spirit şi experienţă dintre rudele mai în vârstă şi invitaţii de la nuntă.

În sfârşit, alegerea s-a făcut. Se aduc frânghii care se leagă de „piciorul" verzei în toate sensurile. Un pretins geometru sau necromant (este acelaşi lucru în concepţia asistenţei) aduce un fel de compas, o riglă, o nivelă şi desenează nu ştiu ce planuri cabalistice în jurul plantei consacrate.

Puştile şi pistoalele dau semnalul. Viola scârţie, cimpoiul behăie; fiecare trage coarda din partea sa şi, după multe ezitări şi eforturi simulate, varza e scoasă din pământ şi pusă într-un coş mare cu flori, panglici, banderole şi fructe. Totul e aşezat pe o lectică pe care patru oameni viguroşi o ridică şi o poartă spre domiciliul conjugal.

Atunci apare deodată un cuplu „înfricoşător", bizar, însoţit de lătrăturile cainilor speriaţi şi de strigătele copiilor. Sunt doi băieţi, din care unul e îmbrăcat în femeie, grădinarul şi grădinăreasa. Soţul e cel mai murdar dintre amândoi. Se consideră că viciul l-a ticăloşit; femeia e nenorocită din cauza soţului. Ei ar trebui să păzească şi să se ocupe de cultura verzei sacre.

Soţul poartă diferite nume, fiecare cu sensul său. Este numit „păiosul", pentru că e adesea coafat cu o perucă de paie şi îşi umflă corpul cu cocoaşe de paie; „zdrenţărosul", pentru că este acoperit de zdrenţe, şi cârpe; în sfârşit, „păgânul", ceea ce o foarte semnificativ. El soseşte cu faţa mânjită de transpiraţie şi de drojdie de vin, adesea încoronat cu ramuri de viţă de vie ca un satir antic, sau acoperit cu o mască grotescă. O cană ciobită sau un sabot ramolit spânzurat la cingătoare îi serveşte să ceară de pomană vin. Nimeni nu-l refuză şi el se preface a bea peste măsură, apoi răspândeşte vinul pe pământ, ca semn de beţie, la fiecare pas. Cade, se tăvăleşte în noroi, afectând beţia cea mai ruşinoasă. Biata lui soţie aleargă după el, îl ridică, strigă după ajutor, îşi smulge părul de cârpă care iese în şuviţe ţepoase de sub boneta mizerabilă, se plânge de ticăloşia soţului, îi face reproşuri patetic.

Astfel este rolul grădinăresei şi lamentările ei durează cât toată comedia. Căci e o adevărată comedie liberă, improvizată, jucată în aer liber, pe drum, alimentată de toate incidentele întâmplătoare şi la care

toată lumea ia parte, nuntaşi şi trecători, ocupând o mare parte a zilei. Tema e invariabilă, dar se brodează enorm pe această temă şi aici trebuie să vedem instinctul mimic, elocvenţa cumpătării, spiritul replicii prompte, prezenţa de spirit a ţăranilor noştri.

Rolul grădinăresei este de obicei încredinţat unui bărbat slăbuţ, imberb şi cu tenul proaspăt, care ştie să dea veridicitate personajului său şi să joace desperarea burlescă cu destulă naturaleţe pentru ca lumea să fie întristată şi înveselită în acelaşi timp, ca de un fapt real.

După ce nenorocirea femeii este constatată prin atâtea plângeri, tinerii de la nuntă îi propun să lase pe beţivul ei de soţ şi să se bucure cu ei. Ei îi oferă braţul şi o iau cu ei. Ea se abandonează, se înveseleşte, începe să alerge când cu unul, când cu altul, luând un aer neruşinat şi de dezmăţ. Aici e o moralitate. Conduita rea a soţului provoacă acelaşi lucru la soţie.

„Păgânul" se trezeşte atunci din beţie. Caută din ochi pe soţie, se înarmează cu o funie şi un baston şi aleargă după ea. Toţi îl fac să alerge, soţia e trecută de la unul la altul, se încearcă să se distragă atenţia gelosului. Când, în sfârşit, el ajunge la infidelă şi vrea să o bată, toată lumea se interpune. „N-o bate, nu vă bateţi niciodată femeia!" este formula care se repetă mereu în aceste scene.

Există aici o învăţătură naivă, grosieră, care vine din evul mediu, dar care face întotdeauna impresie asupra asistenţei. „Păgânul" înfricoşează şi dezgustă pe tinerele fete pe care le urmăreşte şi se preface că vrea să le sărute. E o comedie de moravuri în starea cea mai elementară, dar şi cea mai frapantă.

Dar de ce acest personaj respingător trebuie, primul, să pună mina pe varza din coşul împodobit? Această varză este emblema fecundităţii matrimoniale, dar acest beţiv, acest vicios, acest păgân, ce reprezintă el? Fără îndoială, este aici un mister anterior creştinismului, tradiţia unei bacanale antice. Poate că acest grădinar reprezintă pe zeul grădinilor în persoană, căruia antichitatea îi închina un cult serios sub forme obscene. Trecând prin creştinismul primitiv, această reprezentare a devenit un fel de „mister", „povestire cu tâlc" sau „moralitate" („învăţătură") — ce erau jucate la toate sărbătorile.

Oricare ar fi originea obiceiului, varza este purtată la locuinţa mirilor şi „plantată" de către păgân sus pe acoperiş. După ce e udată cu vin, este lăsată acolo până când o ia vreo furtună; dar uneori rămâne mult timp sus, astfel îneât, după cum înverzeşte sau se usucă, lumea poate să-şi facă unee păreri despre fecunditatea sau sterilitatea sortită familiei.

După acest ceremonial se dansează şi se mănâncă din nou până noaptea. Dansul este peste tot antica „legătură", în patru, şase sau opt. E o mişcare uşoară la femei, accentuată la bărbaţi, foarte monotonă, mereu înainte şi înapoi, întretăiată de un fel de pas de cadril. Aproape

imposibil de dansat, dacă nu eşti născut sau transplantat de mult timp în Berry. Dificultatea, de care nu-ţi dai seama întâi, vine de la nepăsarea lăutarilor, care îţi fură, după placul lor, o jumătate de măsură; atunci trebuie să reiei pasul în aer pentru a reintra în măsură. Ţăranii fac aceasta din instinct şi fără a se deruta vreodată.

Cimpoiul este un instrument barbar foarte interesant. Privat de jumătăţi de ton, neavând decât gama majoră, ar fi un obstacol invincibil în mâinile unui muzician. Dar muzicantul incult, cimpoieşul din Berry (format întotdeauna în Bourbon) ştie să tragă un folos deosebit din această lipsă a instrumentului său. El cântă tot ce aude, major sau minor, nimic nu-l încurcă. Rezultă de aici aberaţii muzicale care chinuie urechile, dar care adesea impun respect şi admiraţie prin abilitatea, originalitatea, frumuseţea modulaţiilor sau interpretărilor. Te întrebi atunci dacă această violare îndrăzneaţă a regulilor nu e chiar o violare fericită a obişnuinţelor şi dacă muzica, precum limba, nu are ceva în afară şi în plus faţă de ceea ce noi am inventat şi consacrat deja.

După nuntă, dans şi sărbătoare vine şi ultima solemnitate: moartea, înmormântarea. Veţi întâlni, pe un drum pietros, mărginit de tufişuri sinistre şi goale iarna, într-o zi de ger limpede şi friguroasă, un car ţărănesc tras de patru boi tineri de-abia atunci puşi Ia jug. E carul mortuar al ţăranului. Fiii săi conduc atelajul, cu biciul ridicat şi pălăria în mână. De fiecare parte a carului merg femeile, acoperite, în semn de doliu, cu pelerinele lor mari, albastre, cu capişonul pe cap. Ele duc luminări. La prima încrucişare de drumuri, se opresc pentru a aşeza la picioarele crucii mari care marchează întâlnirea acestor patru căi, o cruce mică tăiată grosolan dintr-o bucată de lemn. La fiecare intersecţie, aceeaşi ceremonie. Acest însemn depus lângă simbolul iertării creştineşti e omagiul adus de mort care face ultimul său drum prin câmpie pentru a ajunge la iertarea supremă. Prin aceasta el va intra în rugăciunile trecătorilor. Nu există cruce la încrucişări de drumuri care să nu fie înconjurată de aceste mici cruci de la înmormântări. Ele rămân acolo până ce cad la pământ sau până când turmele, mai puţin respectuoase decât copiii care se joacă în jur fără a le atinge, le dărâmă tropăind peste ele. Când cortegiul de înmormântare ajunge la intersecţii se aprind luminările, se îngenunchează, se psalmodiază o rugăciune, se aruncă apă sfinţită pe sicriu, apoi se porneşte din nou în cea mai mare linişte. Nu am văzut nicăieri o procedură mai austeră şi mai religioasă în umila ei simplitate.

Pe timpul când creştinismul a fost introdus în satele din câmpiile vechii Franţe, nu a putut să învingă păgânismul decât dând drepturi, chiar în cultul său, unor diverse ceremonii antice pentru care ţăranii aveau un ataşament de neînvins. Astfel au fost onorurile date unor

imagini şi statui ale sfinţilor aşezate la anumite intersecţii sau sub bolta unor anumite fântâni de purificare sau fântâni publice. Ştim că, în primele timpuri ale creştinismului, sfinţii slujitori ai bisericii s-au ridicat cu elocvenţă împotriva obiceiului idolatrie de a orna cu frunze, flori şi ofrande statuile zeilor. Mai spiritualişti decât epoca noastră, ei voiau să fie adorat adevăratul Dumnezeu, în spirit şi adevăr. Ei au proscris mărturiile de adoraţie exterioare; voiau să distrugă în mod radical materialismul lumii vechi.

Dar cu poporul ataşat de trecut întotdeauna e înţelept să se ajungă la o înţelegere. Este mai uşor să schimbi numele unei credinţe decât să o distrugi. S-a adus o credinţă nouă, dar ea a trebuit să se servească de vechile temple şi să consacre din nou vechile altare. Astfel în multe locuri pietrele druidice au traversat dominaţia romană şi dominaţia francă, politeismul şi cristianismul primitiv, fără a înceta să fie obiecte de veneraţie şi sediul unui cult straniu, misterios, care ascunde tendinţe cabalistice sub aparenţele religiei oficiale.

Ceea ce ar fi fost imposibil de îndepărtat din sufletul ţăranului este cultul zeului Terminus. Fără metaforă, cultul limitei este insolubil legat de eternele preocupări ale omului a cărui viaţă e închisă între nişte limite materiale strimte. Ogorul său, păşunea, pământul său, iată lumea sa. Prin acestea el se simte eliberat după sclavajul antic. Pe acest colţ de pământ el se simte stăpân, pentru că aici el e liber (relativ) şi nu ascultă decit de el însuşi. Această piatră care marchează brazda de unde începe imperiul vecinului este un simbol mai curând decât o barieră; e aproape un zeu, un obiect sfânt.

În satele noastre din câmpiile centrale, unde vechile obiceiuri domnesc mai mult decât în alte părţi, respectul proprietăţii nu merge de unul singur, ţăranii recurgând, unii împotriva altora, la religia trecutului mai mult decât la principiul echităţii publice. Nimeni nu se simte jenat de a îndepărta în fiecare an hatul cu încă o brazdă pe pământul vecinului neatent. Dar se mai poate şi deplasa o piatră, despre care la nevoie se va putea zice că a ajuns acolo din întâmplare. Într-o zi, proprietarul lezat îşi dă seama că s-a înaintat cu zece brazde pe pământul său; el se nelinişteşte, se plânge, invocă amintirea celorlalte hotare, vechii juxtanţi, după numele lor latin. Atunci când reclamantul a adunat arbitrii, semnalează frauda şi se caută piatra de hotar adevărată, vechea piatră pe care delincventul nu-şi permite să o scoată, decât dacă ar comite un sacrilegiu, mai temut decât simpla fraudă. Foarte rar se întâmplă să nu fie găsită. Este o piatră mai mare decât toate celelalte, îngropată la o destul de mare adâncime pentru ca plugul să nu o poată ridica. Această piatră brută e zeul antic. Pentru a o îndepărta de la locul ei, ar fi trebuit două lucruri: o îndrăzneală a lipsei de credinţă de care ea însăşi nu se simte în stare şi o muncă ascunsă ce ar fi arătat trădarea evidentă; ar fi trebuit ca

făptaşul să vină noaptea cu instrumente potrivite, să aleagă vremea când pământul e după seceriş şi când grâul smuls şi împrăştiat pe brazde împiedică lăsarea unor urme revelatoare. Aceasta înseamnă şi o muncă copleşitoare: piatra e grea, trebuie transportată şi transplantată mai departe, cu riscul de a nu termina operaţia singur şi la timp. Ar trebui unul sau mai mulţi complici. Dar nu se expune nimeni astfel pentru o brazdă sau două în plus.

Când expertiza s-a realizat, când fiecare, dându-şi votul, declară că acolo trebuie să fie juxtantul primitiv, se sapă, se regăseşte apoi zeul dispărut sub înălţarea progresivă a solului. Falsul zeu e sfărâmat, iar limita este din nou semnalată şi consacrată. Cel cu frauda nu are decât să spună că s-a înşelat, că o piatră mai mare ridicată puţin câte puţin prin aratul câmpului a fost cauza greşelii sale, că regretă de a nu fi fost avertizat mai devreme. Mai rămân unele îndoieli după aceasta, dar el nu s-a atins de adevărata piatră, el nu e dezonorat.

În general, piatra de hotar iese din pământ cu eâţiva centimetri şi, în duminica Floriilor, ea primeşte omagiul ramurilor de merişor sfinţit, aşa cum primea la Romani un colier sau o coroană de frunze.

Apele sfinţite, de origine ebraică, păgână, primesc în fiecare an onoruri şi noi consacrări religioase. Ele vindecă diferite boli, în mod deosebit rănile, paraliziile şi alte „estropieri". Infirmii îşi înmoaie membrele bolnave în timp ce preotul binecuvântează: cei cu febră beau din apa sfinţită. Credinţa purifică totul.

Această toleranţă a preoţilor rustici pentru vechile superstiţii păgânc nu este încurajată de înaltul cler. Ea este contrară spiritului unui veritabil creştinism şi mulţi preoţi, foarte ortodocşi, suferă să-şi vadă credincioşii materializând în acest mod efectul bineuvântărilor bisericii. Discutam, acum câţiva ani, cu un preot meridional care nu găsea, ca mine, o plăcere în a regăsi şi a sesiza în obiceiurile religioase ale timpului nostru urmele, prea puţin şterse, ale. Religiilor antice. „Când am intrat în prima mea parohie, sacristierul a venit la mine cu nişte mici monştri foarte indecenţi, lucraţi grosolan din lemn, pe care pretindea să-i binecuvâhtez. Era opera unui tâmplar din sat, care îi cioplise după modelul unor vechi „sfinţi buni" răspunzând de numeroase boli fizice. Aceste modele erau desigur anumite figuri de demoni din evul mediu, care ele însele nu erau decât amintirea tradiţională a anumitor zei obsceni ai păgânismului. Predecesorul meu avusese curajul să. Arunce figurinele în foc, dar o boală molipsitoare se răspândi în comună şi fără nicio îndoială — după credincioşii mei — distrugerea idolilor era cauza flagelului; de aceea tâmplarul se apucase să cioplească alţii asemănători care puteau fi la fel de buni după ce îi binecuvântam. Am refuzat să comit această profanare şi, luând idolii, am procedat ca predecesorul meu: i-am ars. Dar a fost gata să plătesc această îndrăzneală cu viaţa: credincioşii parohiei mele

s-au răsculat împotriva mea şi am fost obligat să cad la o învoială. Am adus sfinţi noi, nişte figuri oarecare mai puţin urâte şi mult mai decente, pe care a trebuit să le binecuvântez şi să permit să fie onorate sub numele vechilor protectori ai parohiei; mi-am dat seama imediat că la ţărani cultul e idolatrie şi că omagiul lor nu se adresează sfântului a cărui figură îi personifică amintirea, că ei nu în preafericiţii cereşti cred. Ei cred în figura însăşi, în piatra sau lemnul cioplit, ei salută şi roagă un idol. Noii mei sfinţi nu avură niciodată" credit asupra credincioşilor mei. Nu erau „buni", ei nu vindecau. Nu am reuşit niciodată să-i fac să înţeleagă că nicio imagine nu este dăruită cu virtuţi miraculoase în sensul material pe care superstiţia i-l ataşează…"

Acest preot nu e singurul pe care l-am văzut deplângând materialismul religiei ţăranului. Mulţi preoţi interzic aşezarea merişorului sfinţit la hotarele ogoarelor pentru protejarea de grindină; interzic de asemenea pelerinajele pentru vindecarea animalelor; dar nu sunt ascultaţi, ba chiar sunt înşelaţi uneori. Li se ia binecuvântarea căreia i se atribuie forţe magice pentru un scop care nu este cel adevărat. Se amestecă obiecte sfinţite în vrăjile în care, sub nume misterioase, sunt invocate divinităţi străine creştinismului. Vrăjitorul satului are, în spiritul său, un amestec de teamă de Dumnezeu şi de supunere către diavol, despre care vom mai vorbi uneori în paginile ce urmează. Să spunem totuşi, că vindecătorul sau vindecătoarea, doftoroaia" satului este adesea o fiinţă extraordinară, fie prin puterea magnetică cu care o învesteşte credinţa clientelei sale, fie prin cunoaşterea unor anumite remedii foarte simple pe care ţăranul le acceptă de la ei, dar pe care nu le-ar crede eficace venind de la un medic adevărat. Ştiinţa „goală" nu convinge aceste spirite doritoare de minuni; ei dispreţuiesc ceea ce e dobândit prin studiu şi experienţă; le. Trebuie fanatism, cuvinte neînţelese, punerea în scenă. Câte o bătrână sibilă, pronunţându-şi, formulele cu un aer inspirat frapează imaginaţia bolnavului şi, aplicând cu noroc o medicaţie, ea obţine de la rudele şi-prietenii care îl îngrijesc ceea ce medicul nu ar obţine aproape niciodată: ca prescripţiile să fie urmate.

Fără îndoială, statul procedează bine proscriind şi urmărind exercitarea medicinei ilegale, căci, într-un mare număr de cazuri, doftoroii administrează adevărate otrăvuri. Totuşi, unii cunosc remedii pe care le aplică sigur şi des, încât ar fi de dorit ca statul să le acorde o anumită atenţie. Tradiţia, sau hazardul posedării unor aptitudini naturale pot să-i facă beneficiarii unor descoperiri care scapă ştiinţei, în acest moment, şi care mor odată cu ei. A-i împiedica să exerseze oricum este înţelept şi drept, dar a le încerca virtuţile pretinselor lor secrete şi a le „cumpăra" sau împrumuta nu ar fi nici păgubitor, nici inutil.

În afara superstiţiilor, ţăranul are peste tot obiceiuri locale a căror origine devine foarte greu de regăsit. Numărul lor este atât de mare, înéât numai o lucrare ştiinţifică le-ar clasa în ordine; noi vom lua câteva la întâmplare.

Una dintre cele mai curioase ceremonii e aeeea a darurilor de nuntă, care variază în Franţa după provincii, şi care a fost suprimată în Berry de vreo zece ani, în urma unor accidente grave. Am povestit despre ceremonia păgână a verzei, care este încă foarte în vigoare în Valea noastră Neagră: consacrarea zilei a doua a nunţii. Ceremonia darurilor era consacrarea ajunului nunţii; ea este lungă şi complicată, o întreagă dramă poetică şi naivă care se juca în jurul şi în interiorul locuinţei miresei.

E seară; la ora cinei. Dar nu este nimic pregătit, în astă-seară, la logodnică. Mesele sunt date lângă perete, feţele de masă ascunse, căminul gol şi rece, chiar dacă afară e frig. Au fost închise cu o grijă extremă şi baricadate formidabil toate intrările; uşi, ferestre, lucarne, răsuflătoarea pivniţei, dacă există la acea casă. Nimeni nu va intra fără voia miresei, sau fără o luptă serioasă, un adevărat asediu; rudele sale, prietenii, vecinii, totul e „partida" sa, în jurul ei. Se aude rugămintea sau „asaltul" logodnicului.

Tânărul mire — nu se spune niciodată altfel, oricare ar fi vârsta sa, dar într-adevăr, la noi este aproape întotdeauna un băiat cu barba încă din puf — vine acolo cu prieteni, rude şi vecini, partida sa într-un cuvânt. Pe lângă el, acest purtător al unui tirs împodobit cu flori şi panglici este un expert sparge-uşi, căci, sub frunze şi flori, se află o gâscă în ţepuşă care face obiectul întregii ceremonii; în jurul lui se află purtătorii de daruri şi cântăreţii, fini", adică abili şi savanţi, care se vor întrece cu cei din casa miresei.

Mirele se anunţă printr-o descărcare de focuri de. Armă, apoi, după ce a căutat bine, dar inutil, un mijloc de a intra în casă prin surprindere, bate la uşă.

— Cine-i acolo?

— Sunt nişte bieţi călători obosiţi sau nişte vânători rătăciţi care cer adăpost lângă focul din cămin.

Li se răspunde că focul din cămin e stins şi că nu mai e loc pentru ei la masă; sunt trataţi ca răufăcători şi oameni răi, fără rost pe lume; se discută mult; dialogul, mereu pitoresc, e adesea plin de spirit şi de poezie chiar, în sfârşit sunt sfătuiţi să cânte pentru a nu se plictisi, sau pentru a se încălzi dacă e o noapte de iarnă, dar cu condiţia să cânte ceva necunoscut celor care îi ascultă din casă.

Atunci începe o luptă lirică între cântăreţii mirelui şi cei ai miresei, căci şi ea are pe ai săi 5 în plus, are şi cântăreţe experte, matroane cu vocea tremolată cărora nu le reproşează nimeni dacă vor cânta ceva vechi în loc de nou. Dacă în interior se cunoaşte cântecul de afară,

acesta e întrerupt de la primul vers, cântându-se al doilea şi repede ceilalţi vor începe altul. Trei ore pot să treacă foarte bine, în vânt şi ploaie, înainte ca „partida” mirelui să poată termina un singur cuplet, atât de bogat este repertoriul cântecelor din Berry, atât de plină este memoria cântăreţilor; fiecare replică victorioasă din interior este însoţită de mari hohote de râs de o parte, de blesteme de cealaltă. În sfârşit, una din partide e învinsă şi se trece la cântecul de nuntă: Deschide uşa, deschide Mireasă, drăguţa mea!

Frumoase panglici am pentru tine Vai! lasă-ne acum a intra!

La care femeile răspund în falset: Necăjit e tatăl meu Intristată mama mea Iar eu sunt o fată de preţ prea mare Pentru a deschide uşa la oricare.

Deşi cuvintele sunt naive şi versificaţia prea liberă, melodia e în schimb minunată, în solemnitatea ei simplă. Afară trebuie cântate tot atâtea cuplete şi numite de fiecare dată obiecte diferite în versul al treilea, câte cadouri de nuntă s-au adus.

Aceste cadouri ale mirelui reprezintă „dăruitele”. Trebuie să se anunţe şi cele o sută de ace obligatorii care fac parte din acest modest coş de cadouri, la care mireasa incoruptibilă răspunde invariabil că tatăl şi mama sa sunt supăraţi şi că ea nu deschide deloc uşa la o asemenea oră târzie.

Se ajunge la cupletul final, când se spune: „Avem un mire frumos să-ţi dăruim!” Poarta se deschide dar este semnalul unei bătălii stranii: mirele trebuie să pună stăpânire pe cămin, trebuie să înfigă bine ţepuşa şi să aprindă focul. Partida miresei se opune şi nu va ceda decât cu forţa; femeile se refugiază împreună cu bătrânii pe bănci şi pe mese; copiii, înspăimântaţi, se ascund dedesubt, câinii urlă, puştile pocnesc; o luptă fără mânie, fără loviri şi răniri intenţionate, dar în care onoarea este luată în serios. Fiecare îşi desfăşoară toată forţa şi ambiţia, atât de bine încât tot împingându-se, strângându-se, îngrămădindu-se, sucindu-şi ţepuşa în mâini, am ajuns să văd puţine nunţi la care să nu existe câte unul bine atins până în clipa când mirele reuşeşte să aprindă o mână de paie în cămin, iar gâsca, destul de ruptă în luptă, ajunge în sfârşit să se frigă în vatră.

Într-o seară însă scena a fost însângerată de un accident. Unul dintre nuntaşi a avut nenorocul să fie străpuns în timpul bătăliei. De atunci, ceremonia a căzut în dizgraţie; toată lumea a fost de acord să fie suprimată, iar la ultima am asistat acum zece ani. S-ar fi putut suprima bătălia; dar, cucerirea căminului fiind ţelul simbolic, oamenii au judecat că restul nu ar avea sens desfăşurându-se separat. Îmi pare foarte rău totuşi de cântecele de dincolo de uşă şi de frumoasa melodie: „Deschideţi uşa, deschideţi!” care, nemaiavând întrebuinţare, se va pierde.

După ce mirele aşeza frigarea, ajungea la ultima probă: treii fete

tinere erau aşezate pe o bancă, având mireasa între ele, apoi erau acoperite cu o pânză; fără a le atinge decât cu un fel de baghetă, mirele trebuia, de la prima încercare, să ghicească şi să o atingă pe viitoarea soţie. Dacă se înşela, era condamnat să nu danseze cu ea toată seara; căci, apoi, venea balul, masa, iar cântecele nu încetau până dimineaţa. O nunta însemna trei zile şi trei nopţi de bucurie şi petrecere, fără a pierde nicio oră.

„Incărcarea snopilor" este o ceremonie agricolă pe care am pus-o în scenă cu multă fidelitate; dar ceea ce teatrul nu poate să reproducă este maiestatea cadrului natural, muntele de snopi care soseşte în mod solemn, tras de trei perechi de boi măreţi, împodobit în întregime cu flori, fructe. Şi copii frumoşi căţăraţi în vârful ultimilor snopi. Este adesea un tablou care se compune pentru ochiul unui artist. Totul e frumos în el însuşi: boii foarte mari, albi, cu înfăţişare mândră şi calmă, spicele din snopi unduind, florile vesele între spice; şi peste toate, copiii blonzi ca spicele şi ca pământul acoperit de mirişti galbene. Totul e atât de armonios colorat în aceste zile calde în care cerul însuşi devine de aur şi de chihlimbar la apropierea serii.

Inainte de plecarea carului cu snopi, se aude în aer, din orizont în orizont, un mare strigăt de care călătorul rămâne uimit. El priveşte în jur şi vede cete de secerători şi de culegătoare de silice aruncându-se, cu braţele ridicate spre cer, cu feţele înroşite de efort, spre cel care încarcă snopii şi care ridică spre cer ultimul snop înainte de a-l aşeza în vârful carului. S-ar părea că această populaţie de lucrători se aruncă asupra lui pentru a-i smulge snopul. Crezi că vei asista la o bătaie furioasă, nedreaptă, toţi contra unul; dar nu! este aclamaţia de bucurie şi de frăţie, e binecuvântarea entuziastă a fraţilor.

Sărmani ţărani, aveţi atâta frumuseţe şi atâta bunătate în voi!

II. VIZIUNILE NOPŢII IN CÂMPIE

Dacă v-aş spune că nu mă interesează viziunile, aş minţi. Nu le-am avut niciodată, e adevărat; am traversat câmpia la orice oră de noapte, singur sau în compania unor mari iubitori de senzaţii neobişnuite, dar, în afara câtorva meteoriţi inofensivi, a unor bătrânî copaci fosforescenţi şi a altor fenomene mărunte care nu dădeau naturii un aspect înfricoşător, nu am avut niciodată plăcerea de a întâlni un obiect fantastic şi nu am putut niciodată să povestesc nimănui, în calitate de martor ocular, cea mai minoră întâmplare cu strigoi.

Şi totuşi, nu sunt dintre aceia care spun despre superstiţiile rustice: minciună, prostie, viziune a fricii; eu aş zice fenomen de viziune, sau fenomen exterior neobişnuit şi de neînţeles. Aceasta nu înseamnă că, aş crede în vrăjitori sau în minuni. Poveştile cu vrăji, explicaţiile fantastice date unor pretinse minuni ale nopţii, nu sunt decât poemul imaginaţiilor. Dar faptul există, faptul se întâmplă, fie că ar fi vreo fantomă din aer sau doar în ochii celui care o vede; este un obiect la fel de real şi logic pentru cel care-l percepe ca reflexia unei figuri într-o oglindă.

Aberaţiile simţurilor sunt oare explicabile? Pot fi explicate? Ştiu doar că au fost constatate; dar ar fi foarte fals să afirmăm şi să credem că ele sunt numai opera fricii. Aceasta ar putea fi adevărat în multe cazuri, dar sunt şi excepţii irecuzabile. Oamenii cu sânge-rece, cu un curaj verificat, aflându-se în nişte condiţii în care nimic nu ar părea să acţioneze asupra imaginaţiei lor, chiar oameni luminaţi, savanţi, au avut apariţii-viziuni care nu le-au tulburat nici judecata, nici sănătatea şi de care s-au simţit totuşi afectaţi după întâmplare.

Printre interesantele lucrări publicate cu acest subiect trebuie să o notăm pe aceea a doctorului Brierrc de Boisinont, care analizează cauzele halucinaţiei. Nu aş adăuga la aceste lucrări serioase decât o singură observaţie utilă ce merită să fie înregistrată: aceea că omul care trăieşte cel mai aproape de natură, „sălbatecul", şi după el, ţăranul, este cel mai dispus şi mai supus decât oamenii din alte categorii fenomenelor de halucinaţie. Fără îndoială, ignoranţa şi superstiţia îi determină să ia drept minuni supranaturale simplele aberaţii ale propriilor simţuri. Dar nu întotdeauna imaginaţia le produce, o repet; ea nu face decât să explice după puterea sa, cel mai adesea.

Se va spune că prima educaţie, poveştile de seară, sau cele ale doicii şi ale bunicii, de multe ori înfricoşătoare, pregătesc copiii şi chiar adulţii pentru a resimţi asemenea fenomene de halucinaţie? Sunt de acord. Se va spune că cele mai simple noţiuni de fizică elementară şi puţină ironie voltairiană ar curăţa foarte uşor câmpiile de viziuni? Sunt de acord, dar lucrul acesta ar fi mai puţin sigur. Aspectul

continuu al câmpiei, aerul pe care-l respiră în fiecare moment al zilei, tablourile schimbătoare pe care natura le desfăşoară sub ochii omului şi care se modifică în succesiunea variaţiilor atmosferice, toate acestea sunt pentru omul de la ţară condiţii particulare de existenţă intelectuală şi fiziologică; ele fac din el o fiinţă mai primitivă, mai normală poate, mai legată de pământ, mai confundată cu elementele naturale decât atunci când ideile şi cultura ne separă de ele, ne separă de pământ şi de spaţiu, dându-ne o viaţă uşuratecă închisă în perimetrul limitat al construcţiilor aglomerate. In coliba sau în cabana sa, ţăranul trăieşte încă în norul, în fulgerul sau vântul care învăluie fragilul adăpost. Pe Adriatica sunt pescari care nu cunosc adăpostul unui acoperiş; ei dorm în barca lor, acoperiţi cu o ţesătură groasă, cu faţa luminată de stele, şi barba mângâiată de briză, cu corpul legănat fără încetare de valuri. Există negustori ambulanţi, boemieni, păzitori de animale care dorm întotdeauna în aer liber, ca Indienii din America. Desigur, aceşti oameni sunt altfel decât noi. Nervii lor au un echilibru diferit; gândurile lor, un alt curs; senzaţiile lor sunt altele. Întreba-ţi-i şi nu va fi unul care să nu fi văzut minuni, apariţii, scene nocturne stranii, inexplicabile. Unii dintre ei sunt foarte bravi, rezonabili, sinceri. Citiţi toate observaţiile despre halucinaţii. Veţi vedea că, printr-o mulţime de fapte curioase şi bine observate, halucinaţia este compatibilă cu deplinul exerciţiu al raţiunii.

Este o stare deosebită, maladivă poate, a creierului. Este totuşi posibil să-i fie resimţită cauza fizică sau morală într-o perturbaţie a psihicului sau a corpului; adesea însă aceasta e neaşteptată şi misterioasă până la a surprinde şi a tulbura o clipă spiritele cele mai ferme.

La ţărani, halucinaţia se produce atât de des, încât ea pare aproape o lege a organizării lor. Ea îi sperie altfel decât pe noi. Marea noastră frică, teroare chiar, atunci când febra sau coşmarul ne prezintă fantomele lor, este de a fi pierdut raţiunea; şi cu cât suntem mai siguri de a fi în puterea unui vis, cu atât suntem mai afectaţi de a nu putea să ne sustragem din el prin efortul nostru de voinţă. S-au văzut oameni care au înnebunit de frica de a nu deveni nebuni. Ţăranii nu au această teamă; ei cred că au văzut obiecte reale. Le este deci mare frică de ele, dar conştiinţa lucidităţii lor nu e zdruncinată, halucinaţia fiind mai puţin periculoasă pentru ei decât pentru noi. Halucinaţia nu este, de altfel, singura cauză a înclinaţiei mele de a admite, până la un punct anume, viziunile nopţii. Cred că există o mulţime de mici fenomene nocturne, explozii sau incandescenţe de gaze, condensări de vapori, zgomote subterane, spectre cereşti, mici meteoriţi, obiceiuri bizare şi neobservate ale animalelor, cine ştie? afinităţi misterioase sau perturbări brusce ale naturii, pe care savanţii le observă printr-o întâmplare şi pe care ţăranii, în contactul lor continuu cu elementele

naturii, le observă foarte des fără a putea să le explice.

Să luăm un exemplu: Ce credeţi dv. Despre această credinţă în stăpânii de lupi? Ea există în toate ţările, cred, şi este răspândită în toată Franţa. Este ultima verigă a credinţei în lycantropi oamenii lup. In Berry, unde deja poveştile care se spun nepoţilor nu mai sunt la fel de minunate şi tot atât de teribile ca acelea pe care ni le spuneau bunicile noastre, nu-mi amintesc să mi se fi vorbit vreodată de oamenii-lupi, ce vin din antichitate şi din evul mediu. Totuşi se mai foloseşte încă termenul care înseamnă om-lup, dar care şi-a pierdut adevăratul sens. „Stăpânii" de lupi nu sunt şefi ai acelor bande de vrăjitori care se schimbau în lupi pentru a devora oamenii; sunt oameni înţelepţi şi misterioşi, bătrâni tăietori de lemne, sau paznici forestieri care posedă secretul de a îmblânzi, supune şi conduce pe adevăraţii lupi.

Cunosc mai multe persoane care au întâlnit, în lumina lunii abia răsărite, la crucea drumurilor, un om cu pasul mare şi hotărât, urmat de mai mult de treizeci de lupi (în legendă sunt întotdeauna mai mult de treizeci, niciodată mai puţin). Într-o noapte, două persoane, care mi-au povestit totul, au văzut o ceată mare de lupi; speriate, persoanele s-au urcat într-un copac, de unde au văzut cum aceste animale s-au oprit la uşa cabanei unui bătrân tăietor de lemne vestit ca vrăjitor. Ei au înconjurat-o scoţând urlete înspăimântătoare; tăietorul de lemne ieşi, le vorbi, se plimbă printre ei şi toţi se răspândiră fără a-i face niciun rău. Aceasta e o poveste a unor ţărani; dar două persoane ce au primit o destul de bună educaţie, oameni cu mult simţ şi abilitate în afaceri, trăind un timp în vecinătatea unei păduri în care vânau, m-au încredinţat, pe onoarea lor, că au văzut împreună pe un bătrân paznic de păduri oprindu-se la o răscruce şi făcând gesturi ciudate. Aceste două persoane s-au ascuns; şi văzură treisprezece lupi alergând, dintre care unul, cel mai puternic, se duse drept la pădurar şi se gudură pe lângă el. Acesta şuieră pe ceilalţi lupi cum se şuieră cainii şi împreună cu ei pătrunse în desişul pădurii. Cei doi martori ai scenei nu îndrăzniră să-l urmeze, retrăgându-se pe cât de surprinşi, pe atât de speriaţi. Fuseseră oare în prada unei halucinaţii? Când halucinaţia pune stăpânire pe mai multe persoane în acelaşi timp (şi aceasta se întâmplă), ea îmbracă im caracter dificil de explicat, ea este constatată doar; se numeşte halucinaţie contagioasă. Dar la ce serveşte să-i ştim numele, dacă nu-i cunoaştem cauza? Această deosebită dispoziţie a nervilor şi a circulaţiei sângelui, care e dată drept cauză a viziunilor fantastice, cum apare simultan la mai mulţi indivizi? Eu nu pot să-mi explic. Dar pot să admit că un om care trăieşte mijlocul pădurilor, care poate, la orice ora din zi şi din. Noapte, să surprindă şi să observe viaţa şi obiceiurile animalelor sălbatece, ar putea să descopere, din întâmplare sau printr-o anumită

facultate de inducţie, mijlocul de a le supune şi de a se face ascultat şi iubit? Merg mai departe: de ce n-ar avea un anume fluid, simpatic unor anumite specii? Am văzut, în zilele noastre, atât de abili îmblânzitori de animale feroce în cuşcă; astfel, se poate admite şi îmblânzirea unor animale sălbatece în libertate de către anumiţi oameni.

Dar de ce aceşti oameni păstrează secretul şi nu scot vreun profit din puterea lor?

Pentru că ţăranul, obţinând dintr-o cauză naturală un efect natural, nu crede însă că el însuşi se supune legilor naturii. Daţi-i un remediu a cărui eficacitate o demonstraţi, nu va avea nicio încredere în el; dar adăugaţi câteva cuvinte de neînţeles administrându-i-l, va avea toată încrederea. Incredinţaţi-i *secretul* de a vindeca guturaiul cu rădăcină de nalbă mare şi spuneţi-i că trebuie administrată după trei semne cabalistice, sau după ce şi-a pus unul din ciorapi pe dos; el se va crede vrăjitor, toţi îl vor crede apoi vrăjitor al guturaiului. Va vindeca pe toată lumea prin această credinţă şi prin rădăcină de nalbă, dar se va feri să spună vreodată numele plantei vulgare care produce acest miracol. Va face din aceasta un mister, misterul e elementul său.

Nu voi vorbi aici despre ceea ce se numeşte (este) la noi un secret, ar fi o digresiune care m-ar duce prea departe. Mă voi mărgini a spune că există un *secret,* o taină pentru toate; aproape toţi ţăranii, gravi şi experimentaţi, au secretul a ceva, sunt vrăjitori în consecinţă şi cred aceasta. Există secretul boilor, pe care îl posedă toţi fermierii pricepuţi; taina ciobanilor, pentru a îndesi lina; secretul olarilor, pentru a împiedica oalele să crape; taina preoţilor, care vrăjesc clopotele împotriva• grindinei; secretul. Durerii de cap, al durerij de burtă, secretul entorsei şi al luxaţiilor; secretul braconierilor, pentru a face să vină vânatul; secretul focului, pentru a opri incendiile; secretul apei, pentru a regăsi cadavrele înecaţilor sau a opri inundaţia; cine le mai ştie? Există tot atâtea secrete şi taine, câte flageluri în natură şi câte maladii la oameni şi animale. Secretul trece din tată în fiu, sau se cumpără cu un anume preţ. El nu este trădat niciodată. Şi nu va fi niciodată trădat, atât timp cit se va crede în el. Secretul stăpânului de lupi e ştiut numai de el, poate.

Una din scenele nopţii şi o credinţă foarte raspândită este vânătoarea fantastică; ea are nume diferite de la un ţinut la alini. La noi, ea se numeşte „vânătoarea măgarilor1'; în timpul acestei „vânători" se aud zgomotele ascuţite şi groteşti ale unei imense turme de măgari care rage. Poţi să ţi-o reprezinţi oricum doreşti; dar, în spiritul ţăranilor noştri, ea reprezintă ceva care se aude şi nu se vede, o halucinaţie sau un fenomen de acustică. Am crezut că îl aud de mai multe ori şi am crezut că se explică în mrdul cel mai simplu. În ultimele săptămâni de toamnă, când marile vânturi împrăştie stolurile

de păsări călătoare, se aude, în noapte, larma melancolică a cocostârcilor şi cea ascuţită a gâştelor sălbatece. Dar ţăranii, pe care îi credem înapoiaţi şi neînvăţaţi, nu se înşală niciodată. Ei ştiu foarte bine numele şi cunosc foarte bine strigătele diverselor păsări străine climei noastre ce se găsesc pierdute sau împăştiate în întunecimile înalte.

Vânătoarea măgarilor nu are nimic din acestea. Ţăranii o aud adesea; eu care am trăit mult timp la ţară şi am rătăcit printre rafale şi ceţuri, nu am auzit-o. Câteodată trecerea ei e semnalată prin apariţia celor două luni. Dar eu nu am noroc, căci n-am' văzut niciodată decât bătrâna lună pe care o cunoaştem cu toţii.

Taurul alb, viţelusul de aur, dragonul, gâsca, găina neagră, păstrăvul alb, şi nu ştiu cate alte animale fantastice păzesc, după cum bine se ştie. În toate ţările, comorile ascunse. La miezul nopţii, de Crăciun, imediat ce sună orologiul, aceşti paznici înfricoşători îşi pierd puterea până la ultima bătaie a clopotului care anunţă sfârşitul slujbei. Este singura oră din tot anul când cucerirea comorii este posibilă. Dar trebuie să ştii unde este şi să ai timpul să sapi sau să o scoţi din ascunzătoare. Dacă sunteţi surprinşi într-o groapă de sfârşitul missei solemne— Tte missa est —, ea se închide deasupra; la fel, dacă aţi reuşit să întâlniţi animalul fantastic, supunerea pe care v-a arătat-o în timpul slujbei se transformă în furie în acest moment, şi e vai de voi!

Această tradiţie e universală. Nu există vreo ruină, vreun castel sau vreo mănăstire, sau alt monument celtic, care să nu ascundă comoara sa. Toate sunt păzite de un animal fantastic. Domnul Jules Canougo, într-o încântătoare culegere de poveşti meridionale, ne înfăţişează poetica apariţie a caprei de aur, graţioasă şi binefăcătoare, păzind bogăţiile ascunse în adâncul pământului.

În ţinuturile noastre mai puţin calde, în jurul dolmenelor[1] care încoronează colinele golaşe din Marche, un bou alb sau un viţel de aur, sau o viţică de argint fac imaginaţiile avide să viseze; dar aceste animale sunt reale şi teribile când le întâlneşti. E atât de riscant, încât nimeni n-a îndrăznit încă să le prindă de coarne. Şi totuşi de secole întregi marile pietre druidice dansează şi scârţââe pe suporturile lor fragile în timpul slujbei de la miezul nopţii, pentru a stârni dorinţa trecătorilor. In văile noastre umbrite, ce taie mari câmpuri fertile, un animal indefinit se plimbă noaptea în anume timpuri numai de el ştiute, înspăimântă boii în păşuni şi dă târcoale în jurul fermelor, provocând tulburare şi agitaţie. Câinii urlă şi fug la apropierea sa, gloanţele nu-l ating. Această apariţie şi frică pe care o inspiră nu au pierdut nimic din puterea lor. Toţi fermierii noştri, toţi lucrătorii cred în ea, au văzut animalul. Este numit dihania-cea-mare, prin tradiţie, deşi ea poate apare de mărimea şi forma unui bursuc. Unii au văzut-o cu formă de câine, de mărimea unui bou enorm, alţii ca pe o ogarcă

albă de mărimea unui cal, sau ca pe un simplu iepure sau chiar oaie. Cei care vorbesc despre ea cu mai mult sânge-rece au urmărit-o fără succes, fără prea mare frică, fără să-i atribuie mari puteri fantastice şi o descriu cu greu, pentru că ea aparţine unei specii necunoscute în ţinut; ei ne asigură că nu e în mod sigur nici câine, nici vacă, nici bursuc, nici cal, dar e ceva asemănător cu toate. Totuşi animalul apare, aceasta e sigur, fie în stare de halucinaţie, fie ca abur plutitor şi condensat sub diferite forme. Oameni prea sinceri şi prea calmi au văzut apariţia, încât nu îndrăznesc să spun că avea o cauză în halucinaţie. Câinii o anunţă cu urlete disperate şi fug imediat ce apare.

Oare câinii sunt halucinaţi? Simt ceva deosebit? Sunt nişte hoţi introduşi sub această deghizare? Dar niciodată apariţia n-a furat ceva, după cât se stie. Sunt oare nişte glumeţi prost inspiraţi? S-au tras atâtea focuri de armă asupra dihaniei, încât ar fi putut fi ucisă sau rănită doar una din aceste pretinse fantome, în ciuda fricii care face să tremure tare mina. In sfârşit, acest gen de apariţie, halucinaţie sau nu, este foarte contagios. Timp de cincisprezece sau douăzeci de nopţi, cei douăzeci sau treizeci de locuitori ai unei ferme o văd şi o urmăresc; apoi, trece la o altă colonie care o vede aidoma, şi face înconjurul ţinutului, producând această contagiere la un mare număr de locuitori.

Dar iată cea mai înfricoşătoare dintre viziunile nopţii.

În jurul mlaştinilor stătute, în bălăriile câmpiei sau pe marginile fântânilor întunecate de pe drumurile cu gropi, sub bătrânele sălcii ca şi în câmpia goală, se aud în mijlocul nopţii lopăţelele de rufe bătând precipitat în mâna spălătoreselor şi clipocitul furios al apei. În multe provincii, se crede că ele provoacă ploaia şi atrag furtuna, făcând să zboare până la nori, cu lopăţelele lor iuţi, apa din izvoare şi din mlaştini. La noi, e mai rău: ele bat şi storc un obiect care seamănă cu rufăria, dar care, văzut de aproape, nu este altceva decât un corp de copil mort. Trebuie să vă păziţi de a le observa sau deranja, căci, deaţi avea şase picioare: în înălţime şi muşchi pe măsură, ele vă vor înşfăca, vă vor bate şi răsuci în apă nici mai mult nici mai puţin decât ca pe o pereche de ciorapi.

Am auzit adesea bătaia lopeţilor spălătoreselor fantastice răsunând în liniştea nopţii în jurul rnlaştinilor pustii. Dar poate ne-am înşelat. Există o specie de broaşte care produce acest zgomot trepidant? E foarte trist să faci această puerilă descoperire şi să nu mai speri în apariţia teribilelor vrăjitoare storcind zdrenţele lor dezgustătoare în ceaţa nopţilor de noiembrie, la lumina unui răsărit decolorat şi şters reflectat de ape.

Unul dintre prietenii mei, om mai mult de spirit decât de bun simţ, trebuie s-o mărturisesc, supus adesea băuturii, foarte brav totuşi în

faţa lucrurilor reale dar uşor de impresionat de legendele ţinutului, s-a întâlnit de două ori cu spălătoresele, întâlniri pe care le evocă cu mare emoţie.

Intr-o seară, către ora unsprezece, într-o vale îneântătoare care aleargă în serpentine şi sărind, să zicem aşa, în coasta neregulată a văiugii Ormous, el văzu, la un izvor, o bătrână care bătea şi storcea în linişte. Deşi fântâna avea un renume ciudat, el nu văzu nimic nenatural aici şi zise bătrânei:

— Cam târziu pentru spălat, mătuşă!

Ea nu răspunse. O crezu surdă şi se apropie. Luna era strălucitoare şi izvorul lucea ca o oglindă. Văzu distinct trăsăturile femeii: nu o cunoştea deloc şi fu foarte mirat, pentru că în viaţa lui de fermier, vânător şi hoinar al câmpiei nu credea că este vreo figură necunoscută la mai multe leghe jur împrejur. Iată cum mi-a povestit impresiile sale faţă de această spălătoreasă atât de plină de zel:

— Nu m-am gândit la tradiţia spălătoreselor nopţii decât când am pierdut-o din vedere. Nu mă gândisem nici înainte de a o întâlni, nu credeam, nu resimţeam nicio teamă vorbind cu ea. Dar imediat ce am fost lângă ea, tăcerea ei, indiferenţa la apropierea unui trecător îi dădură aspectul unei fiinţe străine de lumea noastră. Dacă bătrâneţea o lipsea de auz, cum de era atât de robustă pentru a veni de departe, singură, să spele, la această oră nepotrivită, la acest izvor rece unde muncea cu atâta forţă şi iuţeală? Faptul era cel puţin demn de remarcat. Dar ceea ce m-a mirat mai mult, era ceea ce simţeam eu însumi: niciun sentiment de teamă, ci o repulsie, un dezgust de neînvins. Mi-am urmat drumul fără ca ea să întoarcă măcar capul. De abia sosind acasă m-am gândit la vrăjitoarele-spălătorese şi atunci mi-a fost foarte frică, recunosc sincer, şi pentru nimic în lume nu aş mai fi trecut pe acolo.

A doua oară, acelaşi prieten trecea pe lângâ heleşteul de la Thevet, către ora două dimineaţa, venea de la Linieres, unde ne asigură că nu mâncase, nici nu băuse (ceea ce nu aş putea garanta), era singur, în cabrioletă, urmat de cainele său. Calul fiind obosit, urcând un deal, călătorul, coborî şi se opri pe marginea drumului, aproape de o groapă' unde trei femei spălau, băteau şi storceau cu mare febrilitate, fără a spune nimic. Câinele se strânsel deodată lângă el fără să latre. El trecu pe lângă ele fără a le privi prea mult; dar de-abia făcuse câţiva paşi, că auzi mergând în urma lui, iar luna aşternu lângă picioarele sale o umbră alungită. Se întoarse şi văzu una dintre femei urmărindu-l. Celelalte două veneau la câţiva paşi distanţă ca' pentru a sprijini pe cea dinainte.

— De astă dată, mi-a spus el, m-am gândit imediat la spălătorese. Dar am simţit o altă emoţie faţă de cealaltă dată. Aceste femei erau atât de înalte şi cea care mă urmărea avea exact proporţiile, figura şi

mersul unui bărbat, încât am bănuit că am de-a face cu vreun glumeţ din sat, cu intenţii rele. Aveam un ciomag bun în mină. M-am întors, zicând:

— Ce vreţi de la mine? Nu am primit răspuns; şi, văzând că nu sunt atacat, nu aveam pretext pentru a ataca nici eu; am fost nevoit să mă întorc la cabrioletă, pe care calul o dusese departe înaintea mea, cu această fiinţă neplăcută pe urmele mele. Nu-mi spunea de altfel nimic, părea că are o plăcere afurisită de a mă ţine sub ameninţarea unui atac. Ţineam bine în mână bâta, gata să lovesc zdravăn la cea mai mică atingere; am ajuns la cabrioletă, cu poltronul de câine lângă mine, care tăcând mâlc sări sus. Arn urcat, apoi m-am întors şi, deşi auzisem până atunci paşii mergând după ai mei şi văzusem o umbră în spatele meu, acum nu mai vedeam pe nimeni. Doar că, la vreo treizeci de paşi în urmă, în locul unde le văzusem spălând, desluşeam în noapte pe cele trei spălătorese sărind, dansând şi răsucindu-se ca nebune pe marginea gropii de lângă drum.

V-am prezentat această istorisire pentru farmecul ei; dar ea mi-a fost povestită cu o bună credinţă de care sunt sigur. Să o situăm totuşi la capitolul halucinaţiilor…

Ulmul Râteau este un arbore măreţ, care exista, se spune, deja mare şi puternic, în timpul lui Carol al Vll-lea. Fiind un ulm, de departe nu are prestanţă deosebită, iar braţele sale din ramuri au într-adevăr forma unei greble, al cărei nume îl poartă. Dar nu e decât o coincidenţă întâmplătoare cu legenda tradiţională care i-a consacrat numele. De aproape, el devine impozant prin tulpina sa lungă şi lansată spre cer, brăzdată de fulgere şi situată ea un monument la o mare răscruce de drumuri comunale. Aceste drumuri, largi, frământate neîncetat de turmele ţăranilor, sunt acoperite cu o iarbă scuită, prin care cresc în libertate rugi de mure şi scaieţi. Câmpia se deschide până departe, tristă şi solemnă în pofida fertilităţii ei. O cruce de lemn e aşezată pe un piedestal de piatră care reprezintă ultimul vestigiu al celor patru statui foarte vechi dispărute în timpul revoluţiei din ’93. Această decorare monumentală a unui loc atât de puţin frecventat atestă un respect tradiţional; şi ţăranii din împrejurimi au un asemenea respect faţă de ulmul Râteau încât pretind că nu poate fi doborât, deoarece el este pe harta lui Cassini. Acest drum comunal, călcat astăzi numai de ţărani şi fermieri, traversat la intervale rare de calul vreunui morar sau jandarm, era altădată una din căile mari de comunicaţie din Franţa centrală. Mai e numit şi astăzi Drumul Englezilor. Era drumul militar al armatelor invadatoare, pe care Duguesclin le-a întors înapoi cu sabia în spate, după ce a eliberat Sainte-Severe, ultima fortăreaţă ocupată.

Acest detaliu nu este consemnat în istorie, dar tradiţia depune mărturie pentru el; acum iată şi legenda ulmului Râteau, care este

frumoasă în ciuda naturii animalelor care joacă aici rolul principal.

Un băiat păzea o turmă de porci în jurul ulmului Râteau. Privind înspre Châtre, văzu o trupă mare de oameni înarmaţi care devastau câmpurile, ardeau casele, masacrau ţăranii. Erau englezii, care coborau dinspre Marche spre Berry şi care se îndreptau spre Saint-Chartier. Porcarul îşi ascunse turma, se ascunse şi el; văzu duşmani trecând ca un uragan. Intorcându-se sub ulm cu turma sa, frica pe care o simţise înainte făcu loc unei mânii mari împotriva englezilor, împotriva lui însuşi.

— Ce! îşi zise, ne vom lăsa călcaţi în picioare fără a ne apăra? Suntem prea laşi! Trebuie să mergem la luptă!

Şi, apropiindu-se de statuia sfântului Antoniu, una din cele patru din jurul ulmului:

— Bunule sfânt, îi zise, trebuie să plec împotriva englezilor şi nu am timp să duc înapoi turma. In timpul ăsta, răufăcătorii ne-ar face încă şi mai mari necazuri. Ia ciomagul meu, bunule sfânt, şi păzeşte animalele trei zile şi trei nopţi; eu le las în grija ta.

Zicând acestea, tânărul cel de ispravă puse bâta sa de porcar (care e un ciomag scurt cu un triunghi de fier la capăt) în mâinile statuii şi, aruncându-şi saboţii, alergă la Saint-Chartier, unde, timp de trei zile şi trei nopţi, făcu ravagii în englezi, împreună cu alţi flăcăi de ispravă din partea locului, susţinuţi bine de oamenii din armata Franţei. Apoi, când duşmanul a fost alungat, el reveni la turma sa. Îşi numără porcii, nu lipsea niciunul: şi totuşi pe acolo trebuie să fi trecut unii vagabonzi, sau hoţi, sau lupi atraşi de mirosul oilor. Tânărul porcar îşi reluă de la sfântul Antoniu sceptrul rustic, îi mulţumi în genunchi şi, fără a visa destinul măreţ al Ioanei d'Arc, mulţumit că a dat o mână de ajutor la eliberarea ele englezi, îşi păzi turma ca până atunci.

O altă tradiţie mai confuză atribuie ulmului Râteau o mai puţin binefăcătoare influenţă: vertijul. Nişte copii, sub influenţa lui, ar fi avut oribila idee de a-şi juca vieţile la jocul de aruncare la ţintă şi ar fi îngropat pe cel care a pierdut sub piatra sfântului Antoniu.

Dar iată legenda principală şi care se bucură de cel mai mare. Credit a ulmului Râteau. Un *domn* so plimbă pe lingă el în timpul nopţii; el face fără întrerupere înconjurul copacului. A fost văzut pe acolo de când lumea e lume. Cine este el? Nimeni nu ştie. E îmbrăcat în negru şi are douăzeci de picioare[2] în înălţime. Dar sigur e un *domn,* căci urmează întotdeauna moda timpului: In secolul I trecut a fost văzut în haină neagră, cu pantalon scurt, pantofi cu buclă, sabie la şold; sub Directorat, a fost văzut cu revere largi şi lăsate ca urechile de câine şi cu cravată bogată. Astăzi, el se îmbracă ca dv. Şi ca mine; însă întotdeauna poartă pe umăr grebla sa mare şi vai de picioarele celor care trec pe lângă el. In rest, nu e om rău şi nu se arată decât celor care cunosc taina.

Dacă nu mă credeţi, mergeţi şi vedeţi. Noi am fost la ulm la ora solemnă a răsăritului de lună; şi l-am chemat, spunându-i mereu *domnule,* foarte politicoşi; dar nu am găsit numele la care îi place să răspundă, căci n-a venit; şi, de altfel, nu-i plac glumele, iar pentru a-l vedea trebuie să-ţi fie frică de el.

Dacă vă plac aceste poveşti populare şi dacă vreţi să le căutaţi mai serios originea, citiţi o carte foarte savantă şi foarte amuzantă în acelaşi timp, care e opera unei femei, *Normandia romanescâ* şi *fermecată,* de domnişoara Amelie Bosquet; veţi regăsi aici toate legendele Franţei şi cele din ţinutul vostru, desigur. Veţi afla istoria unor superstiţii umane, variind numai câteva detalii, după localităţi sau ţinuturi; aceasta este dovada că Umanitatea este încă aproape de leagănul său originar, sau că este foarte tenace şi uniformă în aptitudinea sa de a trece pe acelaşi drum şi a se hrăni din aceleaşi idei.

Am arătat aici amintiri din antichitate care au fost modificate prin ideile sau prin visele rasei berrişone, sub influenţa creştinismului primitiv şi a evului mediu. O întreagă lume de fantezie pierdută pentru păturile luminata prin învăţături, şi care tinde să se şteargă de asemenea din credinţa şi din memoria oamenilor de la ţară. Nu este deci lipsit de interes de a aduna fragmentele rămase, împrăştiate în toate provinciile din Franţa, din această poezie teribilă, ironică sau burlescă; într-o jumătate de secol poate, nu va mai avea nici barzi, nici rapsozi, nici adepţi.

Germania trece drept pământul clasic al fantasticului. Astfel încât scriitori vechi şi moderni au fixat legenda în poeme, poveşti sau balade. Literatura noastră franceză, de la Ludovic al XlV-lea mai ales, a îndepărtat acest element ca nedemn de raţiunea umană şi de demnitatea filosofică. Romantismul a făcut zadarnice eforturi pentru a scoate ridurile scepticismului nostru, dar n-am ştiut decât să imităm fantezia germană. Miraculosul slav, altfel grandios şi terifiant, ne-a fost relevat prin traduceri incomplete care nu au devenit populare. Nu a îndrăznit nimeni să imite la noi sabate lugubre şi sângeroase ca ale lui Adam Mickiewicz.

Franţa populară este la fel de fantastică ca şi naţiunile slave sau germanice. Ceea ce i-a lipsit, ceea ce îi va lipsi poate şi în viitor e un mare poet, care să dea o formă precisă şi durabilă elanurilor imaginaţiei populare.

O singură provincie din Franţa este la înălţimea, în creaţia sa poetică, a ceea ce geniul celor mai mari poeţi şi al naţiunilor celor mai imaginative a produs de-a lungul timpului. E vorba de Bretania. Dar Bretania este chiar Franţa însăşi. Cine a citit *Barza-Breiz,* carte culeasă şi tradusă de D. De la Villemarque, trebuie să fie convins ca şi mine de ceea ce voi afirma. *Tributul lui Nome-noe* este un poem de o sută

patruzeci de versuri, mai mare decât *îliada,* mai frumos, mai perfect decât orice capodoperă a minţii omeneşti. *Ciuma din Eliant, Piticii, Desbreiz* şi alte douăzeci de diamante din această culegere bretonă atestă bogăţia cea mai completă la care poate să ajungă o literatură lirică. Este chiar foarte straniu că această literatură, relevată nouă printr-o publicaţie care este la îndemâna tuturor de mai mulţi ani, nu a determinat o revoluţie literară. Macpherson a răspândit în toată Europa numele lui Ossian; înainte de Walter Scott, el a adus Scoţia la modă. Într-adevăr, noi nu am celebrat îndeajuns Bretania noastră; şi mai sunt mulţi oameni de litere care nu au citit poemele sublime în faţa cărora suntem ca nişte pitici în faţa uriaşilor. Vicisitudini pe care le suferă frumosul şi adevărul în istoria artei!

Ce ştim despre această rasă armoricană care s-a hrănit, de la druizi până la şuani, dintr-o asemenea substanţă? Ştim că era foarte puternică şi mândră, dar ne apare măreaţă de când îi cunoaştem poemele legendare. Geniu epic, dramatic, liric, războinic, tandru, trist, întunecat, ironic, naiv, totul atât de complex! Iar deasupra acestei lumi a acţiunii şi a gândului planează visul: silfi, gnomi, djini, ai Orientului, toate fantomele, toate geniile bune şi rele ale mitologiei păgâne şi creştine zboară deasupra capetelor acestea exaltate şi puternice. Adevărul este că niciunul dintre acei ce ţin o pană în mână nu ar trebui să întâlnească un Breton fără a-şi scoate pălăria în faţa lui.

Suntem departe de Berry-ul nostru umil unde, totuşi, am întâlnit, în memoria cântăreţilor de la ţară, mai multe romanţe şi balade, traduceri în versuri naive, berrişone a unor texte din culegerea publicată de D. De la Villemarque. Să revendicăm noi proprietatea asupra acestor creaţii şi să spunem că ele au fost traduse în bretonă? Nu. Ele poartă în mod clar marca lor de origine. Textul spune: Revenind de la Nantes. Iar în altă parte Familia mea din Nantes etc.

Berry are muzica sa, dar nu are o literatură a sa, sau ea s-a pierdut cum s-ar fi putut pierde şi poezia bretonă dacă nu ar fi fost culeasă la timp şi publicată. Aceste bogăţii inedite se alterează cu timpul în memoria barzilor populari care le propagă un timp. Cunosc mai multe balade berrişone care nu mai au nici rimă, nici înţeles, şi în care, pe ici, pe colo, străluceşte câte un cuplet de o factură încântătoare, care aparţine în mod evident unui text original groaznic corupt în rest.

Neavând la îndemâna nicio arhivă poetică, imaginaţia ţăranilor noştri nu e mai puţin bogată decât a germanilor, iar halucinaţiile imaginative, despre care am vorbit, atestă faptul în mod suficient.

Una dintre cele mai singulare apariţii este cea a stăpânilor norilor, în jurul mlaştinilor sau în mijlocul unui heleşteu. Aceste spirite rele se arată în timpul revărsărilor de ape şi provoacă ploi torenţiale ce se pornesc pe neaşteptate. Pe cât se poate distinge forma lor vagă în

trombele ce le provoacă, recunoşti adesea pe oamenii cu nume rău în ţinut printre spirite, oameni care nu au nimic, bineînţeles, pe pământul bunului Dumnezeu şi care nu doresc decât răul celorlalţi. Supuşi spiritelor norilor, înarmaţi cu lopeţi sau cu mături, îmbrăcaţi în zdrenţe incolore, se agită frenetic, dansează şi „se înfurie” — cum spun baladele bretone; iar călătorul întârziat, care îi zăreşte în bălţile ceţoase, presărate prin landa pustie, trebuie să se grăbească spre adăpost, fără a-i deranja şi fără a le arăta că au fost văzuţi. Desigur că altfel ar porni, ca o vijelie, pe urmele călătorului şi nu ar fi deloc bine.

Rămâi uimit văzând cât de mult influenţează scenele din natură imaginaţia ţăranului. S-ar părea că acestea ar trebui să acţioneze mai mult asupra imaginaţiei locuitorilor de la oraşe şi că omul, obişnuit din copilărie să străbată sau să muncească ziua şi noaptea în aceleaşi locuri, le cunoaşte prea bine detaliile şi diferitele aspecte, îneât nu ar mai resimţi nici uimire, nci tulburare, se întâmplă exact contrariul: braconierul care, de patruzeci de ani, vânează cu laţul, la pândă, vede, când noaptea se lasă, cum chiar animalele, al căror călău este, iau forme înfricoşătoare pentru a-l amenința. Pescarul de noapte, sau morarul, care trăieşte pe malul râului, văd fantome în ceţurile argintate de lună; crescătorul de vite care se duce să-şi lege boii, sau să-i ducă la păşune, în pragul serii sau în zori, întâlneşte în curtea sa, în păşunea sa, sau chiar pe vitele sale, nişte fiinţe necunoscute, care dispar la apropierea sa, dar care îl ameninţă chiar fugind. Fericite sunt aceste minţi simple, cărora le sunt relevate secretele lumii supranaturale şi care au darul de a vedea şi a auzi lucruri atât de ciudate şi stranii! Degeaba am asculta şi am povesti noi, ceilalţi, întâmplări care să facă să ţi se ridice părul pe cap, degeaba am jura că într-adevăr credem în ele, degeaba am alerga noaptea în locurile bântuite de fantome şi spirite, degeaba am aştepta şi am căuta frica inspiratoare, stăpâna fantomelor, diavolul ar fugi de noi ca şi cum am fi sfinţi: Lucifer interzice supuşilor săi să se arate celor care nu se tem de el.

Nici animalele-vrăjitoare nu sunt rare: de aceea trebuie să fii atent la ce vorbeşti în faţa unora dintre ele. Un fermier din împrejurimile noastre vedea în fiecare zi un iepure oprindu-se la mică distanţă de el, lingându-şi labele şi privindu-l cu un aer şiret; în sfârşit, acest fermier recunoscu, privind cu multă atenţie, pe proprietarul moşiei şi al fermei ce o avea în arendă, sub deghizarea zisului iepure. Atunci îşi scoase pălăria, pentru a-i da să înţeleagă că nu l-a înşelat deloc înfăţişarea de iepure şi că gluma era inutilă. Dar proprietarul, care era un răutăcios, păru că nu înţelege şi continuă să-l supravegheze sub această aparenţă.

Acest fapt supără pe fermierul nostru, care era un om cinstit, şi pe care bănuiala îl leza cu atât mai mult, cu cât stăpânul moşiei, atunci

când venea la el sub înfăţişarea sa de om, nu-i arăta deloc neîncredere. Într-o seară luă puşca cu el, gândind să-l înspăimânte puţin şi să-l facă să renunţe la această manie de a face pe iepurele. Încercă apoi chiar să-l ochească, dar dovada că acest animal nu era iepure mai mult decât mine sau dumneavoastră fu că puşca nu-l nelinişti câtuşi de puţin, începând chiar să râdă:

— A! ascultă, domnule! strigă bravul ţăran pierzând răbdarea; ori pleci de aici, ori, pe cât e de adevărat că am primit sfântul botez, îţi trimit acum un plumb din puşcă!

Domnul nu aşteptă să i se spună a doua oară: el văzu că ţăranul era furios cu adevărat şi, luând-o la fugă, nu mai apăru.

S-au văzut adesea animale de acest fel, lovite sau rănite, dispărând fără urmă; dar, a doua zi, persoana bănuită nu mai apărea în lume şi dacă mergeai la ea, o găseai la pat, simţându-se foarte rău. Se putea scoate de asemenea din corpul său plumbul care intrase în corpul animalului, căci, într-adevăr, era acelaşi.

Un animal mai incomod decât cele care spionează pe muncitorul câmpului este „cel care se face purtat”. Acesta e un duşman declarat care nu ascultă de nimic şi care se arată sub diverse forme, adesea chiar sub forma unui om asemănător întrutotul celui căruia i se adresează. Văzându-se astfel faţă în faţă cu sosia sa, omul e foarte tulburat; oricâtă rezistenţă ar opune, sosia îi sare pe umeri, în alte cazuri, simte greutatea, sa, care e formidabilă, fără a vedea nimic şi a auzi nimic.

Cea mai rea apariţie este cea a ogarcei albe. Când o zăreşti, e foarte mică; dar creşte încet, încet, vă urmăreşte, ajunge la mărimea unui cal şi vă sare în spinare. E dovedit că ea cântăreşte două sau trei mii de livre[3]; dar nu puteţi să vă feriţi de ea şi nu vă lasă în pace decât atunci când zăriţi poarta casei voastre. Acest animal blestemat este întâlnit de omul care întârzie la circiumă. E o mare fericire dacă el nu e însoţit de două sau trei flăcări zburdalnice, spiriduşi ai focului care vă antrenează în vreo mlaştină sau vreun râu pentru a vă face să vă înecaţi.

Cocadrila, bine cunoscută în evul mediu, existai încă în ruinele vechilor conace. Ea rătăceşte pe ruine în timpul nopţii şi se ascunde ziua în noroaie sau în stuf. Dacă e zărită atunci, nimeni nu. Se teme de ea, căci are înfăţişarea unei şopârle mici. Dar cei care o cunosc nu se înşeală; ea anunţă, mari boli în împrejurimi, dacă nu reuşeşte nimeni să o ucidă înainte de a-şi fi vărsat veninul. Uşor de zis, greu de făcut. Căci rezistă la glonte şi la ghiulea şi, luând proporţii înfricoşătoare de la o noapte la alta, ea răspândeşte ciuma în toate locurile pe unde trece. Cel mai bine e de a o lăsa să moară de foame sau de a o dezgusta de locul unde ratăceste secând gropile şi mlaştinile cu apă stătută. Boala se duce o dată cu ea.

Zburdalnicul sau *farfadetul* nu este deloc un animal, deşi îi place să poarte pinteni şi un cap de cocoş; dar are corpul unui omuleţ şi nu e nici răutăcios, nici necinstit sau periculos, deşi e bine să nu-l contrazici. Un spiriduş adevărat, un geniu bun, cunoscut în toate ţinuturile, puţin fantast, dar foarte activ şi îngrijindu-se de interesele casei. In Berry, el nu locuieşte în cămin, nu dă de lucru servantelor, nu se îndrăgosteşte de femei. Câteodată însă, vizitează grajdurile ca şi confraţii săi din alte părţi ale Franţei; dar noaptea, în păşuni, e de fapt locul său de zbenguială. Acolo el adună caii în cete, se agaţă de coama lor şi îi face să galopeze ca nebunii prin câmpie. Nu prea pare să-i pese de stăpânii cailor. Ii place echitaţia pentru ea însăşi: e pasiunea sa; şi preferă animalele cele mai focoase şi mai aprige. Le oboseşte mult, căci sunt găsite lac de transpiraţie după ce le-a alergat el; dar îi freacă şi îi ţesală cu atâta grijă, încât acestora nu le poate fi decât bine. La noi, se cunosc caii ţesălaţi de spiriduşi. Coama lor este înnodată cu mii de noduri inextricabile.

… O boală a părului cailor, destul de frecventă în păşunile noastre. Astfel de păr nu se mai poate desface, aceasta e sigur; dar la fel de sigur e că poate fi tăiată fără ca animalul să sufere şi că e singura cale de a-l însănătoşi. Ţăranii se păzesc de a face aşa ceva. Sunt scările spiriduşului; dacă nu le-ar găsi pentru a-şi sprijini picioarele în ele, ar putea să cadă; şi, cum e iute la mânie, ar ucide imediat pe bietul animal tuns…

Ministerul instrucţiei publice va publica în curând o culegere a cântecelor populare din Franţa. Este o foarte bună idee, a cărei realizare devenise necesară; dar soseşte foarte târziu, ne temem noi. Pentru ca cercetarea să fie completă, ar trebui sâ fie trimise în fiecare provincie persoane competente, numai cu această misiune. Cei care vor fi consultaţi şi trimişi, literaţi sau amatori, vor aduce recoltele hazardului. Cine va avea apoi timpul şi răbdarea să reconstituie, din o sută de versiuni alterate, tipul primitiv? Dacă ar fi vorba numai de a culege cât mai multe poezii inedite, oricâte ar fi posibil, — şi toată importanţa, toată utilitatea cărţii aici este — munca ar cere mai mulţi ani şi un mare număr de exploratori… Comentatorii nu vor lipsi. Dar adevăratele descoperiri vor fi foarte rare sau foarte incomplete, dacă nu se procedează în mod constiincios la o cercetare cu totul specializată.

Părerea noastră e că publicarea textului muzical ar fi indispensabilă. In cântecul popular, cuvintele nu se pot lipsi şi de aria muzicală, încât dacă le citiţi singure ele nu vă spun mare lucru; în timp ce dacă le auziţi cântate, ele vă surprind, vă încântă şi vă exaltă. Aici sunt, în mod sigur, minuni de descoperit şi de salvat de neantul care le I aşteaptă. Muzica a fost mai neglijată decât literatura de conducătorii destinelor culturale din toate guvernele. Ea nu are arhive; câte

capodopere ale unor maeştri necunoscuţi nu au pierit şi nu vor pieri cu fiecare zi! fără a vorbi despre capodoperele unor iluştri maeştri care nu au apărut niciodată tipărite şi care vor dispare în întregime în lipsa unei iniţiative ministeriale, guvernamentale! Specularea unora nu va înlocui niciodată această muncă de cercetare conştiincioasă; şi niciodată cel ce speculează nu se va expune la vreun risc, oricât de neînsemnat, pentru a dezgropa comorile uitate.

Orice s-ar spune, există pentru arte, ca pentru toate tipurile de progres, lucrări pe care numai statul le poate întreprinde şi dirija, atât timp cât artiştii nu-şi au organizaţiile şi organismele lor proprii.

Dar iată-ne departe de subiectul nostru. Să ne întoarcem la el spunând că ţăranii sunt poate nişte copii mari şi cam nebuni; dar că nu există adevărată poezie fără o anumită dereglare a imaginaţiei şi foarte multă naivitate.

Subiectul nu este epuizat, el este desigur inepuizabil; căci fiecare zi poate aduce o revelaţie şi smulge acestei bătrâne lumi a superstiţiilor, care mai trăieşte încă în câmpiile noastre, o mărturie despre credinţele, terorile şi poezia ei.

Unul din compatrioţii mei berrişoni, domnul Laisnel de la Salle, a publicat în ultimul timp (în Monitorul de Indre) o serie de excelente articole care, reunite în volum, ar constitui o istorie specială a acestei laturi a vieţii rustice a lucrătorilor câmpului: *Tradiţiile, Prejudecăţile, Dictoanele* şi *Locuţiunile populare* din localităţile noastre. Nu este vorba de un rezumat al fanteziilor, este o cercetare conştiincioasă a faptelor de credinţă şi a obiceiurilor din cătunele şi din orăşelele noastre, şi, în acelaşi timp, o lucrare plăcută şi interesantă, care nu oboseşte spiritul nicio clipă. Am găsit cu plăcere, într-unui din capitolele cărţii, o menţiune explicativă a marelui Bisetru, despre care am auzit vorbindu-se mult fără a putea să-i ghicesc originea, foarte simplă de altfel. Dar explicaţiile simple sosesc, se ştie, când ai obosit să tragi de păr comentarii extravagante, iar eu nu auzisem decât din acestea.

„In împrejurimile de la Châtre, spune autorul, poporul nostru crede că un fel de geniu rău (pe care îl numeşte marele Bisetru) este răspunzător de evenimentele care au loc în anii bisecţi. Se spune că atunci când o femeie naşte în anul în care BIsetru sare, ea va aduce în mod sigur pe lume o fată sau doi gemeni, şi rămâne şapte ani în imposibilitatea de a avea copii.

La Dijon, în aceşti ani, poporul crede că „Bisetru aleargă", şi că, din această cauză, nu trebuie să se întreprindă ceva important.

Bisetru este deci un cuvânt vechi derivat din Bisextil, Bisect. El era sinonim cu *nenorocire, soartă neprielnică.*

„Când Bisetru aşa doreşte Anul va fi cu totul nenorocit".

(Molinet — *Calendarul)* „Acest an era bisextil, şi Bisext căzu blestem asupra trădătorilor".

(Orderic Vital, XIII)

„Influenţa rea a anului bisextil era proverbială în evul mediu. Această superstiţie urcă în timp la romani".

(Genin, *Lexicul comparat)* „Bisetru înseamnă de asemenea, în graiul de la noi, copil vioi şi turbulent, copil teribil".

În unele sate, Bisetru — şi aceasta ne-a împiedicat să ne gândim la anul bisect– nu este obligat să *alerge* aşa cum aleargă *timpul.* El aleargă prin câmpie, prin heleşteie, prin mlaştini, de unde stârneşte mirosurile grele şi frigurile.

Gama neagră e consacrată incantaţiilor nocturne, în toată Franţa aproape. Felul în care domnul Laisnel de la Salle povesteşte că se fac acestea este asemănător cu ceea ce se practică în toată Valea Neagră.

„Atunci când ţăranii vor să aibă o întrevedere cu diavolul, ei se duc la miezul nopţii la răscrucea a patru drumuri şi acolo, tinind găina, strigă de trei ori:

— Cine vrea să cumpere găina mea neagră?" Nu ştim ce gândeau anticii despre găina neagră, dar ştim că ei numeau pe un om fericit „fiul găinii albe".

Spărgătorul de lemne este fantoma pădurilor. Nimeni poate fi liniştit şi cu cugetul împăcat noaptea, când vine să ia o legătură de lemne de pe pământul vecinului. Atunci se aud zgomote stranii, de cucuvele înfricoşate şi de ramuri rupte în goana mistreţilor peste tufişuri; atunci, pe un timp liniştit, se simte venind un rapid şi inexplicabil uragan, care mătură pământul şi sfărâmă copacii tineri; atunci, mergând din tulpină în tulpină, gnomul cu plete în vânt soseşte şi vă spune: „Ce faci aici?"

Am mai vorbit şi altădată despre *culegătorul de rouă,* un proprietar care, foarte matinal, plimbă o pânză peste câmpie prin care toată umiditatea pajiştilor trece în pajiştea sa. Dar nu trebuie să credeţi că e suficient de a imita această simplă operaţie pentru a obţine rezultate, la fel. Mai întâi, nu eşti niciodată sigur că poţi observa cum procedează, prin ceaţa argintie, culegătorul, fie că e un vrăjitor sau servitorul său, adică demonul care îl serveşte, şi care se îmbracă la fel cu el. Oricum, trebuie să fii foarte *savant* ca să faci avere din această ocupaţie.

Nu de mult am aflat de existenţa *lubinului* la noi — de origine normandă, despre care ne vorbeşte Amclic Bosquet în cartea sa; dar, în câmpurile noastre, în loc de a bântui prin cimitire, spiriduşul se arată favorabil culturilor şi seamănă împreună cu ţăranii; totuşi nu trebuie să fie contrazis, căci ar putea să semene neghină în loc de grâu bun dacă aceasta e ideea sa.

Glumeţul este o fiinţă întru totul dezagreabilă. Unii dintre prietenii noştri, parcurgând stepa mlăştinoasă de la Brenne cu un ghid, a auzit, nu departe de el, în crepusculul învăluitor, o voce umană destul de

plăcută, care, pe un ton vesel sau mai curând zeflemitor, repeta din loc în loc: Ah! Ah! Privind în jur, în toate părţile, şi nevăzând pe nimeni zise localnicului care îl însoţea:

— Iată pe cineva cam mirat. Oare din cauza noastră?

Ghidul nu-i răspunse. Au continuat să meargă. Vocea îi urmărea şi, la fiecare mişcare a prietenului nostru, striga: ah! ah! cu o voce atât de veselă şi glumeaţă, încât acesta nu se putu stăpâni de a-i răspunde râzând:

— Ei bine, despre ce i vorba?…

— Tăceţi odată, pentru numele lui Dumnezeu, îi spuse ghidul strângându-l de braţ; nu-i răspundeţi, făceţivă că nu-l auziţi. Dacă îi mai răspundeţi o dată suntem pierduţi!

Prietenul nostru, care cunoaşte bine frica ţăranilor nu se încăpăţână; când au fost destul de departe de invizibilul zeflemist, zise:

— Ce-i asta, o pasăre, o specie de cucuvea?

— Ah, da, frumoasă pasăre! răspunse ghidul. E glumeţul! El începe prin a râde; vă atrage din drum; vă poartă cum vrea; şi apoi se supără şi vă îneacă în mlaştină…

Noaptea de Crăciun este, în toate ţările, cea mai solemnă reuniune a lumii fantastice. Meieu, ca urmare a dorinţei oamenilor primitivi de *a* completa miracolul religios prin fantasticul creat de imaginaţia lor vie, în toate ţările creştine, ca şi în toate provinciile Franţei, bătaia orologiului de miezul nopţii de Crăciun deschide calea minunilor, în acelaşi timp anunţând comemorarea erei divine. La această oră plouă din cer cu minuni şi binefaceri. Astfel, Infernul învins, voind să dispute încă o dată Salvatorului divin cucerirea umanităţii, îi oferă acesteia bunurile pământului, chiar fără a cere în schimb sacrificiul iertării eterne: o flatare, un avans gratuit pe care Satan îl face omului. Ţăranul gândeşte că poate să profite de aceasta; el ştie că e destul de şiret pentru a nu se lăsa prins în capcană: se crede la fel de şiret ca diavolul — şi nu prea se înşeală.

În Valea noastră Neagră, fermierul „fin”, adică *savant* în arta de a face să prospere animalele sale prin toate mijloacele naturale şi supranaturale, se închide în grajdul său la prima bătaie a orologiului; îşi aprinde felinarul, închide toate uşile cu cea mai mare grijă şi pregăteşte farmece, a căror taină îi este *revelată,* şi rămâne acolo, *singur* şi *creştin,* până la sfârşitul slujbei de Crăciun.

În propria mea gospodărie, lucrurile se petrec astfel în toţi anii, nu sub ochii noştri însă, dar cu ştiinţa tuturor şi după chiar mărturisirea fermierilor. Spun: nu sub ochii noştri, deoarece farmecul este imposibil de îndeplinit dacă o privire indiscretă îl tulbură. Fermierul, atât de. Neîncrezător încât nu prea mai e posibil să fii curios, se baricadează astfel încât să nu lase nicio crăpătură; de altfel, dacă sunteţi acolo când vrea să intre în grajd, nu va mai intra; el nu va mai

oficia vraja sau rugăciunea sa. Dacă va pierde vreun animal peste an, tot el va face reproşuri: căci voi i-aţi cauzat pierderea şi paguba.

În ceea ce priveşte familia sa, prietenii, vecinii, nu există niciun risc ca aceştia să-l deranjeze în operaţiile sale misterioase. Foarte convinşi de necesitatea suverană a lucrului, nu vor pune niciodată vreo piedică. Ei se duc repede la slujbă, iar cei caredin cauza vârstei trebuie să rămână acasă nu doresc deloc să se iniţieze în asemenea taine. Baricadaţi în camerele lor, tremură în pat dacă vreun zgomot straniu face să urle câinii şi să mugească vitele.

Ce se petrece oare între fermierul „fin" şi bunul unchiaş Gcorgeon? Cine poate să spună? Da circulă multe versiuni în serile lungi de iarnă, îi jurul meselor pe care se sparg nucile pentru teasc Atâtea întâmplări sunt povestite, din acelea care fac să ţi se ridice părul sub căciulă!…

În timpul nopţii de Crăciun, la ora douăspre zece, animalele vorbesc, dar fermierul trebuie sa se ferească de a le asculta conversaţia. Într-o zi moş Casseriot, care era cam curios din fire, n s-a putut stăpâni să asculte ceea ce boul îi spunea măgarului.

— De ce eşti trist, şi de ce nu mănânci? spunea boul.

— Ah, bătrâne prieten, tare îmi pare rău, am un mare necaz, răspundea măgarul. Niciodată nu am avut un stăpân mai bun şi acum îl vom pierde.

— Ar fi un mare necaz, spuse boul, care era un spirit calm şi filosofic.

— Nu va mai fi pe lumea asta în trei zile, reluă măgarul, a cărui sensibilitate era mai expansivă, şi care avea lacrimi în ochi.

— Mare păcat, mare pacat! replică boul rumegând.

Unchiaşul Casseriot fu cuprins de o frică atât de mare, îneât uită să mai facă invocaţia, alergă să se aşeze în patul său, fu cuprins de friguri galbene şi muri în trei zile.

Ajutorul de plug Jean, din Chassignolas, a văzut o dată, la aceeaşi oră din noaptea pomenită, pe toţi boii ieşind din staul cu mare zgomot, aruncându-se înainte ca şi cum ar fi fost împinşi de un bici viguros; dar nu era nimeni pentru a-i conduce şi boii se duseră singuri la adăpătoare, de unde, după ce au băut cu o sete care nu era obişnuită, se întoarseră în staul cu aceeaşi agitaţie şi aceeaşi supunere. Curios şi neîncrezător, el vru să ştie mai multe. Aşteptă sub intrarea la hambar şi văzu ieşind din grajd, la ultimul sunet al clopotului, pe fermier, stăpânul său, care conducea pe cineva, un om ce nu semăna cu niciun alt om, şi care îi spunea:

— Bună seara, Jean, pe la anul!

Băiatul se apropie pentru a-l privi mai de-aproa pe dar unde dispăruse? Fermierul era singur; văzându-l pe imprudent, îi zise:

— Din fericire şi cu norocul tău, băiatule, bine că nu i-ai vorbit; căci, dacă ar fi privit numai spre tine, nu mai trăiai la ora asta!

Băiatul Jean fu cuprins de o atât de mare frică, încât niciodată nu mai dori să afle cine mână boii în noaptea vrăjită.

III. TAPISERIILE CASTELULUI DE BOUSSAC

Berry nu este ceea ce ne apare când traversăm pe drumurile regale, prin părţile sale plate şi triste, de la Vierzon la Châteauroux, la Issoudun sau la Bourges. Abia către Châtre capătă stil şi culoare; spre hotarele sale cu Marche devine pitoresc şi într-adevăr frumos.

Urcând pe Indre până pe înălţimile unde îşi are izvoarele, ajungi la Saint-Severe, vechi oraş clădit pe versantul rapid sub care curge râul. In timpul tinereţii noastre era un curaj să cobori pe strada principală sau să treci vadul. In timpurile de acum, străzile şi podurile se grăbesc să faciliteze circulaţia sibariţilor noii generaţii. Saint-Severe e un oraş ilustru în analele provinciei Berry şi în acelea ale Franţei; este ultimul loc de pământ smuls englezilor, ultima luptă. Aici au trebuit să facă faţă unui asalt teribil: viteazul Duguesclin ajutat de bravii săi soldaţi şi de curajoşii flăcă din părţile locului, i-a atacat năprasnic. Au fost forţaţi să se predea imediat şi să evacueze fortăreaţa care încă îşi mai ridică formidabilele ruine şi scheletul turnului cel mare pe o stâncă abruptă. Noi l-am văzut întreg, străbătut de sus până jos de o mare crăpătură înfrumuseţată cu iederă; monument glorios pentru ţară şi superb pentru pictori. Dar, în timpul ultimei ierni, jumătate din turn s-a prăbuşit cu un zgomot înfricoşător, care a fost auzit la mai multe leghe împrejur. Aşa cum arată acum, cealaltă jumătate a turnului e foarte frumoasă şi ameninţătoare pentru imaginaţiile aprinse; dar, fiind prea ameninţătoare în realitate pentru locuinţele vecine, şi mai ales pentru noul castel construit la picioarele fortăreţei, probabil că în scurt timp, fie prin mâna omului, fie prin cea a timpului, ea va dispare în întregime. In biserica de la Sainte-Severe a fost păstrat mult timp ultimul steag smuls englezilor. Nu ştim dacă mai este acolo; ni s-a spus că este păstrat la castelul contelui de Vilaines, al cărui parc nou, lăsându-se pe panta abruptă a coastei, e o admirabilă promenadă. Nu departe de Saint-Severe se intră, prin Boussac, în regiunea Creusei. Dar, până la Roul-Sainte-Croix, la patru leghe de acolo, pe vârful înalt al colinelor care formează o limită naturală între cele două provincii, Berry şi Marche, se mai calcă încă pe vechiul pământ *berruyer*. Ţăranii vorbesc aproape toţi limba „d'oc", „d'oil", iar în sălbăticia sa de Marche, câmpia mai păstrează ceva din candoarea berrişonă.

Boussac este situat pe un versant mai puternic decât cel de la Saint-Severe. Castelul e încă mai frumos aşezat pe rocile perpendiculare care mărginesc cursul micii Creuse. Acest castel, foarte bine conservat, reprezintă un admirabil monument al evului mediu ce păstrează tapiserii care ar merita atenţia şi cercetările unui specialist anticar.

Nu ştiu dacă cineva a cercetat vreodată ce reprezintă sau ce înseamnă aceste remarcabile opere, mult timp abandonate şobolanilor, înnegrite de timp şi care sunt restaurate acum la Aubusson cu succes.

Pe opt panouri largi care mobilează două săli vaste se vede portretul unei femei, aceeaşi pretutindeni, evident, tânără, delicată, subţire, blondă şi drăguţă; îmbrăcată cu opt costume diferite, toate după moda de la sfârşitul secolului al XV-lea. Este cea mai picantă colecţie de modă patriciană care se păstrează în Franţa; toaleta de dimineaţă, haine de vânătoare, toaleta de bal, de gală şi de curte… Detaliile cele mai cochete, rafinamentele cele mai elegante sunt minuţios indicate. E toată viaţa unei minunate din acele timpuri. Aceste tapiserii, cu o lucrătură perfectă, sunt de asemenea o operă de pictură foarte preţioasă; ar fi de dorit ca administraţia Artelor Frumoase să realizeze copii pictate cu exactitudine pentru a îmbogăţi şi colecţiile noastre naţionale, atât de necesare muncii artiştilor timpurilor noastre.

Am spus copii, pentru că nu sunt partizanul acaparării destul de arbitrare în capitale ale bogăţiilor artei răspândite pe pământul provinciilor. Îmi place să văd aceste monumente la locurile lor, ca o încoronare necesară a fizionomiei istorice a ţinuturilor şi a oraşelor. Frescelor Alhambrei le este necesar aerul cârrrpiei Grenadei. Iar Casei Pătrate îi e necesar aerul de la Nâmes. Castelul feudal de la Boussac are nevoie de stânci şi de torente; frumoasa castelană apare în cadrul său natural.

Tapiseriile atestă o mare abilitate de fabricaţie şi un gust amestecat cu o mare ştiinţă naivă la artistul necunoscut care a trasat desenul şi a indicat culorile. Pliul, matitatea sau luciul stofelor, maniera sau ceea ce s-ar numi astăzi şicul tăieturii veşmintelor, strălucirea agrafelor cu pietre scumpe, transparenţa aerului sunt redate cu o conştiinciozitate şi o îndemânare ce au triumfat asupra vitregiilor timpului şi ale uitării.

În multe din tablourile de tapiserie, o tânără copilă, la fel de înaltă şi subţire în rochia sa de epocă, îmbrăcată mai simplu, dar cu mai mult gust poate, este reprezentată alături de castelană, întinzându-i fie un vas de aur, fie un paner de flori, bijuteriile sau pasărea favorită. Intr-unul din aceste tablouri, frumoasa doamnă, aşezată cu faţa la noi, mângâie cu fiecare mână câte un licorn alb, care o încadrează ca două steme. În altă parte, aceşti licorni, în picioare, poartă lăncii cu steag. În altă parte, doamna stă pe un tron foarte bogat, iar ornamentele baldachinului său şi ale podoabelor sale splendide au ceva asiatic.

Iată ceea ce a produs numeroase comentarii: semiluna sau luna nouă e semănată din belşug pe steaguri, pe lemnul lăncilor, pe perdele, pe baldachin şi pe toate accesoriile portretului. Licornul şi luna nouă sunt atributele gigantice ale acestei creaturi fine, liniştite şi încântătoare. Tradiţia spune că aceste tapiserii provin din turnul de la Bourganeuf, unde ele decorau apartamentul nefericitului Zizim; acesta le-ar fi făcut cadou seniorului de Boussac, Pierre d'Aubusson, atunci când a părăsit închisoarea pentru a merge să moară otrăvit de

Alexandru al Vl-lea. S-a crezut mult timp că aceste tapiserii erau turceşti. Dar recent s-a ajuns la concluzia că au fost ţesute la Aubusson, unde sunt reparate acum. După unii, portretul frumoasei ar fi cel al unei sclave adorate de care Zizim ar fi fost forţat să se despartă la Rhodes; după unul din prietenii noştri, domnul de la Touche, care a cântat în frumoase versuri şi a descris in proză încântările şi minunăţiile priveliştilor din Berry şi Marche, acesta ar fi portretul unei *doamne de* Blanchefort, *nepoată* a Iui Pierre d'Aubusson, care ar *fi* inspirat lui Zizim o pasiune puternică, dar care a eşuat în tentativa de a converti pe eroul musulman la creştinism. Această ultimă versiune e acceptabilă, şi iată cum s-ar explica existenţa tapiseriilor: acestea, în loc de a fi fost aduse din Orient şi dăruite de Zizim lui Pierre d'Aubusson, vor fi fost ţesute la Aubusson din ordinul acestuia din urmă şi oferite lui Zizim pentru a decora pereţii închisorii sale, de unde s-au întors apoi, ca o moştenire naturală, la castelul de. Boussac. Pierre d'Aubusson, mare stăpân al Rhodes-ului, era foarte religios (ceea ce nu l-a împiedicat să trădeze în mod infam încrederea lui Baiazid); *se* ştie că a întreprins mari tentative pentru a-l face pe nobilul musulman să abandoneze credinţa părinţilor săi. Poate spera că dragostea pentru frumoasa domnişoară de Blanchefort ar fi realizat miracolul. Poate i-a trimis reprezentarea repetată a acestei tinere frumuseţi, cu toată seducţia podoabelor sale şi înconjurată de semiluni în semn de unire viitoare cu necredinciosul, dacă acesta va consimţi la botez. A aşeza astfel sub ochii unui prizonier, a unui prinţ musulman privat de femei, imaginea dorinţei sale — o politică întrutotul conformă spiritului iezuit. Dacă nu m-aş teme de nerăbdarea cititorului, i-aş spune tot ce văd eu în apropierea sau depărtarea licornilor (simboluri ale purităţii şi virginităţii săli atice, după cum se ştie) de personajul principal. Domniţa, păzită mai întâi de aceste animale teribile, se arată încetul cu încetul sub puterea lor, pe măsură ce semiluna şi pavilionul turc îi sunt prezentate de acestea. Vasul şi eghiera de aur nu sunt destinate botezului pe care necredinciosul îl va primi din mâinile sale albe? Şi atunci când ea se aşază pe tron cu un fel de turban regal pe frunte, nu reprezintă ea promisiunea sprijinului ce i-ar fi asigurat lui Zizim pentru a-şi recuceri tronul, dacă îmbrăţişa credinţa creştină şi consimţea să meargă împotriva turcilor în fruntea unei armate creştine? Poate că această frumuseţe este personificarea Franţei. Totuşi, e un portret, un portret identic, în pofida diverselor atitudini şi a diverselor aranjamente. La urma urmei, aflându-mă pe calea explicărilor, nu aş mai cere decât încă un sfert de oră pentru o nouă examinare a tapiseriilor, găsind, în comentariul detaliilor pe care memoria mea le-a omis sau le-a amplificat fără să vreau, o soluţie la fel de absurdă pe cât s-ar putea aştepta de la un anticar de profesie.

Căci, după cum ştim, semiluna sau luna nouă nu este în mod

esenţial turcească, ea găsindu-se pe ecusoanele multor familii nobile din Franţa. Familia Villelune, astăzi stinsă, care a posedat un mare număr de fiefuri în Berry, avea semiluna drept blazon. Astfel noi am cercetat, şi mai rămâne de găsit; acesta e ultimul cuvânt în chestiuni mult mai grave…

La două leghe[4] de Boussac, mergând pe cărările de nisip fin presărate cu stânci şi adesea pierdute în buruieni înalte, se ajunge la pietrele Jomâtres, sau Jo-math, cum le numesc savanţii, sau Jomares, cum le zic ţăranii. Un adevărat cromlech galic, despre care am vorbit poate prea mult într-un roman intitulat *Jeanne*; dar care poate fi mereu explorat cu interes, fie de savanţi sau fie de artişti. Locul este auster, descoperit şi impozant, sub un cer nesfârşit, într-o natură palidă şi săracă ce poartă amprenta solitudinii şi a tristeţii…

IV. PE MALURILE CREUSEI

Istoria conacelor feudale de pe malurile Creusei nu oferă, în tot timpul evului mediu, decât o serie de mici războaie între vecini şi s-ar putea spune, între un văr şi altul. Se pare că aceşti nobili mai mici nu au luat parte la marile războaie civile care au zguduit Franţa. Vitejiile lor se îndreptau spre cruciade, în care mulţi şi-au câştigat un renume şi şi-au terminat averile. Întorşi acasă, nu se ocupau decât de procese ce se încheiau aproape întotdeauna cu un deznodământ armat. Ei se căsătoreau în ţinut, toate familiile nobile fiind destul de legate între ele prin căsătorii: dar acesta nu părea a fi un motiv pentru a se înţelege. Nu exista succesiune care Să nu fi provocat certuri, lupte şi asalturi mai mult sau mai puţin ucigaşe.

Datorită insignifianţei şi micimii intereselor personale care s-au luptat în aceste romantice aşezări, istoria domeniilor feudale din Berry şi Marche, deşi foarte agitată, nu a prezentat o atracţie deosebită. Câteva episoade comice, câteva discuţii şi convenţii bizare între mănăstiri şi castele, în legătură cu plocoanele şi dijimele contestate, mai sparg monotonia acestor veşnice încăierări.

După epoca feudalităţii, vechile fortăreţe iau parte la războaiele religioase, dar mereu participarea are un caracter individualist şi strimt. De aceea se poate spune că niciun ţinut nu are mai puţină istorie decât Berry-ul de Jos. Ultimul asediu susţinut de vechiul conac de Gargilesse a fost cel împotriva unui partizan al marelui Conde. Afacerea a durat douăzeci şi patru de ore, un jandarm a fost rănit, iar mica garnizoană s-a predat din lipsă de hrană. Puterea nobililor de provincie se pierdea repede în faţa ideilor şi a cerinţelor de unitate susţinute şi impuse de Richelieu, pe care dezlănţuirile Frondei nu puteau să le înăbuşe — aşa cum vechile lor fortăreţe se dărâmau piatră cu piatră în faţa atacurilor artileriei de câmp. Richelieu decretase şi începuse distrugerea acestor cuiburi de vulturi; Ludovic al XlV-lea a sfârşit-o. Ceea ce nu are deloc istorie, e malul agrest al acestei părţi a Creusei, încadrat între două straturi de micaşist şi de granit, de la stâncile lui Martin, până la ruinele de la Châteaubrun. Pe aici nu există nicio cale de comunicaţie oare ar fi putut servi micilor armate ale vechilor seniori. Torentul capricios şi întortocheat, prea înţesat de stânci când apele sunt joase, prea impetuos când ele se adună între malurile abrupte, nu a fost niciodată navigabil. Pe aici te poţi plimba la adăpost de acele reflecţii, triste şi umilitoare pentru natura umană, pe care le provoacă locurile cu amintiri. Aceste cărărui şi poteci, când încântătoare, dacă se desfăşoară pe nisipul fin al malului sau printre ierburile mirositoare ale câmpiei, când aspre, dacă trebuie să le cauţi din piatră în piatră într-un haos de prăbuşiri pitoreşti, nu au fost făcute decât de urmele picioarelor turmelor şi ale

păstorilor. E o Arcadie, în toată puterea cuvântului.

Dacă urmezi Oreuse până la Croyent, unde râul este şi mai strâns şi mai fortificat prin stâncile ascuţite ca acele, poţi să mergi o zi întreagă prin acest „pustiu" fermecat. O zi în Arcadia — în inima Franţei — e tot ce am putea să ne dorim în timpurile în care trăim.

Dar, întrebuinţând termenul de „pustiu", ni-l vom reproşa ca folosit într-un sens cam prea aristocratic, căci acest ţinut e străbătut mereu de o populaţie de pescari, de morari şi de păzitori de turme. Dar acesta este obiceiul oamenilor care au pretenţia de a aparţine civilizaţiei în mod exclusiv, de a se crede singurii civilizaţi când au de-a face cu spirite rustice, străine preocupărilor lor. Fără a dispreţui deloc pe aceste fiinţe naive, adesea minunate, trebuie să spunem cu dreptate că ele fac parte din natura care le serveşte drept cadru de viaţă. Ele au pentru noi meritul de a nu deranja nimic din armonia naturii şi de a nu vedea dincolo de orizontul acesteia. Nu ne vom teme că ne vor povesti legenda conacului ale cărui ruine se ridică pe vârful colinelor din zare? Au fost atât de bine uitate aceste legende, încât s-ar mira de o întrebare de acest fel. Oamenii aceştia au un cuvânt care rezumă pentru ei toată istoria lumii; acest cuvânt este: pe vremuri; cuvânt vag şi misterios, care acoperă un abis de nepătruns; e inutil să faci săpături acolo. „Acest castel a fost pe vremuri.

— Pe timpuri, acolo s-au întâmplat lucruri rele.

— Se pare că, pe vremuri, lumea se lupta mereu". Nu întrebaţi mai mult; de ce şi cum nu există…

Câte servicii nu face societăţii, într-adevăr, acest om sobru şi răbdător, pe care nimic nu-l înspăimântă când e vorba de muncă, şi care îşi desfăşoară efortul constant al vieţii sale în nişte singurătăţi unde nimeni altul nu ar vrea să se aşeze? Nimic nu-l înspăimântă în misiunea sa de izolare şi muncă. Daţi-i sau încredinţaţi-i în condiţii bune puţin pământ, fie acesta pe vârf de deaJ sau pe malul unui torent, el va găsi mijlocul de a se instala acolo. Nu vă va cere drumuri, clădiri, nici cheltuieli serioase. Obişnuit cu toate inconvenientele regiunii în care s-a născut, el continuă să muncească şi să trăiască în condiţii în faţa cărora ar da înapoi colonii de lucrători aduşi cu mari cheltuieli. Marile descoperiri moderne ale agriculturii, maşinile şi canalele, nu sunt aplicabile decât în câmpie. În regiunile accidentale, unde transporturile nu se fac decât pe spatele măgarilor, sapa şi braţul omului pot să redea folosinţei, cu profit, aceste preţioase filoane de pământ bun care alunecă şi se acumulează în spaţiile dintre roci. Cine dintre noi ar vrea să-şi dispute toată viaţa bucăţica de teren cu stânca care o încercuieşte şi să locuiască această cabană izolată pe malul prăpastiei? Ţăranul face aceasta, iarna şi vara; se înverşunează împotriva apei năvalnice şi a pietrei încăpăţânate! A săpa şi a sfărâma mereu — iată munca vieţii sale. O viaţă de pustnic şi o muncă de

castor. Acest om ar avea dreptul să fie sălbatec. Departe de aceasta. El e blând, ospitalier, bine dispus; priveşte ca pe un prieten pe trecătorul care îl vede muncind şi care admiră locurile.

Ceea ce spunem aici nu se aplică doar la malurile Creusei, care sunt nişte chei adinei, ce brăzdează însă vaste platouri fertile şi practicabile pentru culturi; dar, dacă avem dreptate privitor la nişte spaţii restrânse ale căror pante abrupte ţăranul ştie să le utilizeze şi să le valorifice cu răbdare şi multă muncă, solicitudinea noastră ar trebui să cuprindă populaţii întregi, uitate şi pierdute în munţii arizi care se ridică şi în alte părţi ale Franţei!

V. GARGILESSE

Datorită unei noi şi îmbucurătoare tendinţe, artiştii şi poeţii încep să ştie şi să spună că Franţa este una dintre cele mai frumoase ţări din lume, şi că nu este necesar, aşa cum s-a crezut mult timp şi cum moda mai pretinde *încă,* de a trece Alpii pentru a găsi frumoasa natură şi cerul plăcut. Dacă, precum toate ţinuturile vaste, Franţa are spaţii vaste încă necultivate, de o aparentă sterilitate, sau câmpii uniforme obositoare cu bogăţiile lor materiale pentru ochiul călătorului dezinteresat, ea are, de asemenea, în văile munţilor, în mişcarea dealurilor, în meandrele nurilor, privelişti măreţe, oaze fermecătoare şi măreţii de neuitat. Toată lumea cunoaşte acum locurile pitoreşti frecventate de savanţi şi artişti, asprimea peisajului breton, splendorile stranii din Dauphine, grădinile surâzătoare ale Turenei, vulcanii din Auvergne, ierburile splendide ale Normardiei…

Centrul Franţei este mai puţin cunoscut şi mai puţin frecventat. Berry, Bourbon şi Marche sunt ca un miez ce trimite raze, fără a şi primi. O parte din populaţia acestor ţinuturi pleacă, dar nimeni nu e atras aici. Bourges, oraşul central al naţiunii franceze, e un oraş mort, fără activitate expansivă, fără altă individualitate decât forţa inerţiei care caracterizează pe vechii berryezi. Nu s-ar părea că un punct central poate fi un punct izolat. Totuşi este aşa. Stagnarea în obiceiuri şi idei e remarcabilă în această veche metropolă şi în populaţia din jur.

În afară de monumentele din Bourges, care sunt de un mare interes, nu vom sfătui pe nimeni să caute pe aici deliciile călătoriilor. Dacă traversezi ţinutul Berry, trebuie să eviţi obositoarea ţară Brenne şi recile câmpii de la Issoudun şi Châteaureux… Cei ce călătoresc cu trăsura sau cu vagonul nu vor vedea niciodată din aceste regiuni decât ce au mohorât şi stupefiant. Totuşi, dacă mergi pe drumul de fier până la Argenton şi dacă vrei să cobori, eu trăsura sau cu calul, cursul Creusei pe vreo două leghe, ajungi la acea parte din Berry de Jos unde e necesar să mergi cu piciorul sau pe măgar, dar al cărui farmec vă răsplăteşte din plin pentru micile oboseli ale călătoriei.

O încânlătoare mică Elveţie se deschide la picioarele voastre după ce aţi coborât două sau trei amfiteatre de coline blânde şi cu coaste largi. Vă veţi găsi atunci în faţa unei rupturi profunde, adinci, îmbrăcată în roci de micaşist de o formă şi de o culoare minunate; pe fundul acestei văgăuni curge un torent furios iarna, oglindă liniştită vara: e Creuse, în care se varsă un torent mai mic, dar nu mai cuminte în timpul ploilor şi nu mai puţin încântător eând soseşte timpul frumos. Acest afluent e Câargilesse, o bijuterie de torent ţâşnind pe stânci şi în nişte văiugi unde nu-i poţi găsi graţia şi frumuseţea decât cu multă trudă.

De câţiva ani, micul sat Gargilessc, situat aproape de confluenţa

acestor ape repezi, a devenit locul de întâlnire, un Fontainebleau al câtorva artişti cunoscători. El va atrage cu timpul pe mulţi alţii. E un cuib sub verdeaţă, protejat de vinturile reci de mase de rocă şi de teren fertil uşor framântat. Izvoare de apă, vreo douăzeci, scaldă curţile caselor întretinând o verdeaţă planturoasă.

Oricât de rustic ar fi construit acest sat, bătrânul său castel situat pe versant şi biserica sa romană, cu un frumos stil, proaspăt reparată prin grija guvernului, îi dau un aspect confortabil şi seniorial. Fertilitatea ţinutului, râul plin de peşte, abundenţa de vaci cu lapte şi de păsări asigură hrană sănătoasă călătorului. Locuinţele construite de cei ce călătoresc îh acest loc sunt încă rare, dar locuitorii satului, în mod obişnuit ospitalieri, au început să facă amenajări pentru a-şi primi cum se cuvine oaspeţii.

Odată instalat la nişte oameni de treabă, ai doar dificultatea alegerii între călătoriile interesante şi încântătoare. Urcând pe cursul Creusei pe nişte poteci pitoreşti, găseşti, la fiecare pas, o privelişte fermecătoare sau solemnă. Stânca Pustnicului: o mare prismă din roci bazaltice care se oglindeşte în apele liniştite; Piatra Cireşelor, care stă aplecată peste torent şi peste care nu se poate trece când apele sunt înalte.

Aceste maluri de râu bogate sau superbe vă conduc spre colina abruptă unde se înalţă impozanta ruină a castelului Châteaubrun. Incinta sa e încă întreagă; veţi găsi acolo o solitudine absolută. Ar fi idealul liniştii, fără strigătele ascuţite ale păsărilor de pradă şi murmurul cascadelor Creusei.

Toată această regiune se bucură de o temperatură excepţională; mai ales satul Gargilesse, aşezat, cum am amintit deja, într-un plin al văii şi adăpostit din toate părţile de mai multe etaje de coline. Prezenţa unor anumiţi fluturi şi a unor lepidoptere care nu se întâlnesc, în Franţa, decât pe ţărmul Mediteranei este o probă frapantă a acestei anomalii de climat, închis pe un spaţiu de câteva leghe, în văiuga formată de Creuse. *Un* fel de seră caldă în mijlocul platourilor înalte şi reci care unesc Berry cu Marche; aici e locul potrivit de a afirma că Franţa este lipsită de o statistică a localităţilor salubre şi binefăcătoare pe care le posedă fără ştirea Facultăţii de medicină. Persoanelor ameninţate de boli de plămâni li se recomandă litoralul piemontez, unde numai bogaţii se pot refugia — şi unde încă nu e dovedit că aerul sărat al mării, închis între cornişele munţilor înalţi, nu poate fi nociv sau prea violent pentru plâmânii delicaţi sau slăbiţi. Până în prezent, naturaliştii şi pictorii sunt singurii care au pătruns în aceste oaze despre care am vorbit şi dintre care am semnalat una din raza plimbărilor noastre. Câte asemenea adăposturi naturale nu s-ar putea descoperi în diferite provincii! Oare o călătorie medicală, întreprinsă în acest scop de o comisie competentă, în scopul înfiinţării unor case

de sănătate într-un număr mare de localităţi de pe teritoriul ţării, nu ar fi demnă de atenţia guvernului? Ar fi o sursă de bunăstare pentru locuitori şi, în acelaşi timp, o imensă economie pentru familiile cu un venit modest care cer un refugiu împotriva iernilor aspre pentru unul dintre membrii lor ameninţaţi de boală. Este necesar ca acest refugiu să fie la îndemâna lor; în mod sigur, fiecare provincie posedă aşa ceva. Dar cine să ştie sau să remarce acest loc? Trebuie căutat şi semnalat. Numai experienţa locuitorilor şi a vecinilor îi poate iniţia în aceste binefaceri, pe care cei în cauză nu le proclamă, cei mai mulţi ignorând că la câteva leghe climatul se schimbă şi via îngheaţă, în timp ce la ei înfloreşte şi prosperă. Noi am remarcat că la Gargilesse, anul acesta, secerişul era cu cincisprezece zile în avans faţă de localităţile situate la foarte mică distanţă. Cincisprezece zile este enorm; e diferenţa de la Florenţa la Paris. Şi, dacă vorbim de Italia, vom remarca încă un lucru: în aproape toate oraşele sale renumite şi căutate, trebuie plătit un tribut adesea grav, uneori mortal, insalubrităţii sau excitării produse de climă. Călătoria, lungă sau rapidă, produce la bolnavi sau o oboseală funestă, sau o stare nervoasă cauzată de prea brusca tranziţie. Accesele de febră la Roma sau Veneţia sunt teribile. Ceea ce se numeşte distracţia deplasării, a călătoriei, adică emoţia şi agitaţia, nu este un remediu decât pentru cei ce au forţa de a o suporta. Într-adevăr, în ceea ce priveşte physis-ul, şi în privinţa moralului, numai naturile energice suportă transplantarea şi se călesc schimbând mediul de viaţă.

A trimite un bolnav în Italia înseamnă a risca totul pentru tot. Ar trebui să găsim Italia în numeroase oraşe din Franţa, la noi, aici, suntem siguri de aceasta. Italia, vreau să spun ceea ce ne imaginăm noi că este Italia, ca blândeţe şi frumuseţe a peisajului şi climei, nu se găseşte la fel pe tot pământul Peninsulei. Se poate chiar afirma că, în acest lung şir de munţi între două mări ce formează teritoriul său, trebuie să cauţi mult pentru a găsi o expunere care să nu fie prea rece sau arsă de un soare dogoritor. Avem aceste inegalităţi de temperatură şi în Franţa; o raţiune în plus de a căuta, în spaţiul nostru vast şi însănătoşit de culturi, locurile cele mai fericite unde domnesc binefăcătoarele influenţe; la care se adaugă uşurinţa transportului, viaţa mai puţin costisitoare şi marele avantaj de a fi in apropierea celor fata de care avem indatoriri şi afectiune.

DOAMNELE VERZI

I. CELE TREI PÂINI

Tatăl meu înredinţându-mi o misiune foarte delicată, am pornit către sfârşitul lui mai 1788 spre castelul d'Ionis, situat la zece leghe depărtare, între Angers şi Saumur.

Aveam douăzeci şi doi de ani şi exersam deja profesia de avocat, pentru care nu prea simţeam aplecare, deşi nici studiul afacerilor, nici al cuvintelor nu-mi păruseră dificile. La vârsta mea chiar, nu eram considerat fără talent; şi talentul tatălui meu, avocat renumit în localitatea sa, îmi asigura pentru viitor o strălucită clientelă, numai să fac ceva eforturi pentru a fi demn să-l înlocuiesc. Dar eu aş fi preferat literele, o viaţă mai visătoare, o întrebuinţare mai independentă şi mai personală a facultăţilor mele, o responsabilitate mai puţin supusă pasiunilor şi intereselor altora.

Cum familia mea trăia în bunăstare şi cum eram fiu unic, foarte alintat şi foarte îndrăgit, aş fi putut alege această carieră, dar l-aş fi îndurerat pe tatăl meu, care era mândru de priceperea sa în a mă dirija pe drumul ce mi-l deschisese înainte; şi îl iubeam prea mult, încât nu puteam să aşez deasupra dorinţelor sale instinctele mele.

A fost o seară minunată cea în care sfârşeam plimbarea pe cal, după ce străbătusem codrii ce înconjoară vechiul şi magnificul castel d'Ionis. Urcam spre castel, îmbrăcat în cavaler cu o anume căutare şi însoţit de un servitor de care nu aveam deloc nevoie, dar pe care mama avusese inocenta vanitate să mi-l dea pentru circumstanţă, vrând ca fiul ei să se prezinte convenabil la una dintre persoanele cele mai strălucitoare din clientela noastră.

Noaptea era luminată de focul blând al stelelor mari şi molatice. Puţină ceaţă voala strălucirea miriadelor de astre care clipesc ca nişte ochi arzători în timpul nopţilor luminoase şi răcoroase. Cea de acum oferea un adevărat cer de vară, destul de pur pentru a nu înfricoşa prin nemărginita lui bogăţie. Era, daţi-mi voie să vorbesc aşa, unul dintre acele îmbietoare ceruri care vă permit să vă gândiţi încă la pământ, să admiraţi liniile vaporoase ale acestor strimte orizonturi, să respiraţi fără dispreţ atmosfera sa de flori "şi de ierburi; în sfârşit, să gândeşti că eşti ceva în imensitate şi să uiţi că nu eşti decât atom în infinit.

Pe măsură ce ne apropiam de parcul seniorial, parfumurile sălbatice de pădure se impregnau în mirosul liliacului şi acaciei, care îşi aplecau capetele înflorite deasupra zidului înconjurător. In eurând, traversând boschetele, văzui strălucind ferestrele castelului, în spate cu perdelele de moar violet, întretăiate de încrucişări de braţe arhitecturale. Era un magnific castel din Renaştere, o capodoperă de gust amestecat cu capriciu, una din acele locuinţe undo te simţi impresionat prin nu ştiu ce ingenios, elegant şi îndrăzneţ care, din imaginaţia arhitectului, pare

a trece în. A noastră, domi'nând-o şi ridicând-o deasupra obişnuinţelor şi preocupărilor lumii pozitive.

Mărturisesc că inima îmi bătea foarte tare spunându-mi numele în faţa lacheului însărcinat să mă anunţe. Nu o văzusem niciodată pe doamna d'lonis. Ea trecea drept cea mai frumoasă femeie din ţinut; avea douăzeci şi doi de ani, un soţ care nu era nici frumos, nici amabil, şi care o neglija pentru călătoriile sale. Scrisul său era încântător şi ea găsea mijlocul de a arăta nu numai mult simţ, dar şi mult spirit în scrisorile sale de afaceri. Era, apoi, un foarte nobil caracter. Iată tot ce ştiam despre ea, şi era destul pentru a-mi fi teamă să nu apar stângaci şi provincial.

Trebuie să fi fost foarte palid intrând în salon. De aceea prima mea impresie a fost ca o uşurare când mă trezii în prezenţa a doua doamne bă-trâne şi grase, foarte urite, dintre care una, doamna contesă văduvă d'lonis, mă anunţă că nora sa era la una din prietenele sale din împrejurimi şi ca nu se întorcea decât probabil a doua zi dimineaţă

— Sunteţi totuşi binevenit, adăugă această matroană, noi avem multă prietenie şi recunoştinţă pentru tatăl dv. Şi se pare că vom avea mare nevoie de sfaturile sale, pe care sunteţi fără îndoială gata să ni le transmiteţi.

— Vin din partea sa pentru a o sfătui în afaceri pe doamna d'lonis…

— Contesa d'lonis se ocupă de afaceri, într-adevăr, reluă contesa văduvă ca pentru a mă avertiza de o confuzie. Ea se pricepe, are un cap bun şi, în absenţa fiului meu, care este la Viena, ea urmăreşte acest supărător şi interminabil proces. Nu trebuie să contaţi pe mine pentru a o înlocui, căci eu nu mă pricep deloc şi tot ce pot să fac este să vă reţin până la întoarcerea contesei, oferindu-vă o cină şi un pat bun.

Spunând acestea, bătrâna doamnă care, în ciuda acestei lungi cuvântări, părea o femeie destul de cumsecade, sună şi dădu ordine pentru instalarea mea. Eu refuzai să mănânc luându-mi toate măsurile de precauţie pe drum şi ştiind că nu e nimic mai jenant decât să mănânci singur, sub ochii unor oameni cărora le eşti complet necunoscut.

Cum tatăl meu îmi dăduse mai multe zile ca să mă achit de misiune, nu aveam nimic mai bun de făcut decât să aştept pe frumoasa noastră clienta şi eram faţă de ea şi familia sa un trimis destul de util pentru a avea dreptul la o cordială ospitalitate. Eu nu m-am lăsat deci rugat pentru a ramâne, deşi era un han foarte confortabil în apropiere, unde oamenii de felul meu mergeau în mod obişnuit să aştepte momentul întâlnirii cu oamenii de bună calitate. Aşa era încă limbajul provinciilor la acea epocă şi trebuia să apreciezi termenii şi valoarea lor pentru a sta pe locul tău, fără grosolănie şi fără impertinenţă, în relaţiile cu lumea. Burghez şi filosof (nu se spunea încă democrat), eu

nu eram deloc convins de superioritatea morală a nobilimii. Şi, deşi ea se pretindea iubitoare de filosofie, ştiam că trebuiau menajate susceptibilităţile sale de etichetă, că trebuie să le respecţi pentru a fi respectat tu însuţi.

Aveam, deci, puţină timiditate depăşită, destul aplomb ca oricine altcineva, văzând deja la tatăl meu specimene din toate clasele societăţii. Contesa văduvă păru să-şi dea seama de aceasta şi să nu se simtă constrânsă de a fi primit, dacă nu ca egal cel puţin ca prieten pe fiul avocatului casei.

în timp ce îmi făcea conversaţie, ca femeie la care obişnuinţa ţine loc de spirit, am avut timpul să examinez figura ei, cit şi a celeilalte matroane, încă mai grasă decât ea, care, aşezată la o oarecare distanţă şi umplând fundalul unei întregi opere de tapiserie, nu desclescleşta dinţii şi de-abia dacă ridica ochii spre mine. Era îmbrăcată aproape ca şi contesa văduvă: rochie de mătase închisă, mâneci colante, eşarfă de dantelă neagră, deasupra unei bonete albe şi înnodată sub bărbie. Dar toate acestea mai puţin curate şi mai puţin îngrijite; mâinile erau mai puţin albe, deşi la fel de grase: tipul mai vulgar deşi vulgaritatea era deja prezentă în trăsăturile greoaie ale grăsunei doamne d'Ionis. Pe scurt, nu mă îndoii de condiţia sa de doamnă de companie, când doamna contesă îi spuse, în legătură cu refuzul meu de a cina:

— Nu-i nimic, Zephyrino, nu trebuie să uităm că domnul Nivieres este tânăr şi că poate să-i fie foame în momentul când va fi gata să adoarmă. Serviţi-i o masă rece în apartamentul său.

Monumentala Zephyrine se ridică; ea era la fel de înaltă cât era de lată— dimensiunea ei în înălţime fiind aceeaşi ca în grosime.

— Şi mai ales, îi zise stăpâna în momentul când era gata să iasă, să nu uiţi pâinea.

— Pâinea? zise Zephyrine cu o voce mică, fragilă şi voalată care făcea un contrast amuzant cu statura sa. Apoi repetă:

— Pâinea? cu o intonaţie marcată de îndoială şi de surpriză.

— Pâinile! răspunse contesa văduvă cu autoritate.

Zephyrine păru să ezite o clipă şi ieşi. Dar stăpâna sa o chemă imediat pentru a-i face o stranie recomandare:

— Trei pâini!

Zephyrine deschise gura pentru a răspunde, ridică puţin din umeri şi dispăru.

— Trei pâini? am protestat la rândul meu. Dar ce poftă de mâncare presupuneţi că am, doamnă contesă?

— Oh! nu-i nimic, zise ea. Sunt atât de mici! Şi păstră o clipă tăcerea. Căutam ceva să-i spun pentru a lega din nou conversaţia, până la momentul retragerii, când ea păru în prada unei oarecare agitaţii, duse mina la şnurul soneriei şi se opri pentru a spune, ca şi cum şi-ar fi vorbit singură:

— Totuşi, trei pâini!

— Este mult, într-adevăr, reluai eu reprimându-mi o mare poftă de râs.

Ea mă privi, mirată, fără a-şi da seama că Vorbise cu voce tare.

— Vorbiţi de proces? zise, poate pentru a mă face să uit cuvintele de adineaori. E mult ceea ce ni se reclamă! Credeţi că-l vom. Câştiga? Dar ascultă foarte puţin răspunsurile mele evazive şi sună hotărât; veni un servitor, căruia îi porunci să o cheme pe Zephyrine. Ea veni, contesa îi vorbi la ureche; după care păru liniştită şi începu să pălăvrăgească cu mine ca o bună cumătră, foarte mărginită, dar binevoitoare şi aproape maternă, întrebându-mă despre gusturile mele, caracter, relaţii şi plăceri. Devenii mai copil decât eram pentru ca să se simtă în largul ei, căci remarcai repede că era dintre acele femei din lumea mare care au ştiut să se ferească de cea mai mediocră inteligenţă şi care nu au nicio nevoie să întâlnească mai multă la alţii. Pe scurt, avea destulă cumsecădenie, îneât nu mă plictisii prea mult cu ea timp de o oră şi nu aşteptai cu prea multă nerăbdare permisiunea de a o parasi.

Un valet de cameră mă conduse la apartamentul meu, căci era un apartament complet: trei camere foarte frumoase, foarte vaste şi mobilate Ludovic XV cu mult lux. Propriul meu servitor, căruia buna mea mamă îi dăduse lecţii, era în dormitor, aşteptând onoarea de a mă dezbrăca, spre a părea la fel de instruit asupra datoriilor sale ca valeţii marilor case.

— Foarte bine, dragul meu Baptiste, i-am zis eu când am fost singuri, poţi să mergi la culcare. Mă voi culca eu însumi şi rnă voi dezbrăca în persoană, aşa fac de când mă aflu pe lume.

Baptiste îmi ură noapte bună şi mă părăsi. Nu era decât ora zece. Nu aveam niciun chef să dorm atât de devreme; mi-am propus să examinez mobilele şi tablourile din salonul meu, când ochii îmi căzură pe masa care îmi era servită în cameră, aproape de cămin şi cele trei pâini îmi apărură într-o misterioasă simetrie. Erau destul de mari şi plasate în centrul platoului lăcuit, într-un elegant coş de porţelan de Saxonia, cu o frumoasă solniţă de argint la mijloc şi trei şerveţele de damasc în jur.

— Ce naiba o fi aranjamentul acestui coş? mă întrebam, şi de ce acest accesoriu vulgar al supeului meu, pâinea, a frământat-o atât de insistent pe bătrâna mea gazdă? De ce trei pâini atât de insistent recomandate? De ce nu patru, de ce nu zece, dacă mă iau drept un căpcăun mâncăcios? Şi de fapt, iată un foarte copios supeu şi nişte sticle de vin cu etichete care promit mult, dar de ce trei carafe de apă? Din nou ceva misterios şi bizar. Această bătrână contesă de treabă îşi imaginează că eu sunt triplu sau că aduc doi comeseni in valiză?

Meditam la această enigmă, când auzii bătând la usa anticamerei:

— Intra! am strigat eu fără. A mă deranja, trezind că Baptiste uitase ceva.

Spre surpriza mea văzui apărind în boneta de noapte pe măreaţa Zephyrine, ţinând într-o mână o luminare şi cu cealaltă punând un deget pe buze şi înaintând spre mine cu vizibilă pretenţie de a nu face să scârţie parchetul sub paşii săi de elefant! Am devenit cu siguranţă mai palid decât fusesem când mă pregăteam să apar în faţa tinerei doamne d'Ionis. Cu ce aventură mă ameninţa această voluminoasă apariţie?

— Nu vă temeţi, domnule, îmi zise cu ingenuitate bătrâna fată, ca şi cum ar fi ghicit teroarea mea; vin să vă explic… despre cele trei pâini şi cele trei carafe…

— A, bucuros, am răspuns eu oferinclu-i un fotoliu, eram chiar foarte intrigat.

— — Ca veche persoană de serviciu, zise Zephyrine refuzând să se aşeze şi ţinând luminarea în mână, as ii crunt lovită dacă domnul ar crede că e din partea mea o glumă proastă. Nu mi-aş permite… Şi totuşi eu vin să rog pe domnul să nu contrarieze pe stăpâna mea.

— Vorbeşte, domnişoară Zephyrine; nu sunt dintre cei ce se supără la o glumă, mai ales dacă este amuzantă.

— Oh, Dumnezeule, nu, domnule, ea nu are nimic amuzant dar nu are nici nimic dezagreabil. Iată ce este. Doamna contesă este foarte… ea are un cap cam…

Zephyrine se opri scurt. O iubea pe contesă sau se temea de ea şi nu putea să se hotărască s-o critice. Încurcătura sa era comică, căci se traducea printr-un surâs copilăresc ridicând colţurile unei guri mici fără dinţi, care făcea să apară şi mai mare figura rotundă şi bucălată, fără frunte şi barbă. Ai fi zis luna plină făcând mutrişoare cu gura în inimioară, cum se vede pe almanahurile de Liege. Vocea mică, gâtuită, a Zephyrinei, graseierea şi bâlbâiala o făceau să apară atât de neverosimilă încât nu îndrăzneam să o privesc în faţă, de teamă să nu-mi pierd seriozitatea.

— Să vedem, i-am zis pentru a o încuraja în revelaţiile începute: doamna contesă… este puţin ironică, puţin batjocoritoare?

— Nu, domnule, nu! ea este de foarte bună credinţă; ea crede… ea îşi imaginează…

Căutam în zadar ceea ce contesa văduvă putea să-şi imagineze, când Zephyrine adăugă cu efort:

— In sfârşit, domnule, biata mea stăpână crede în spirite!

— Fie! am răspuns eu. Nu este singura persoană de vârsta ei care să aibă această credinţă şi aceasta nu face niciun rău nimănui.

— Dar face câteodată rău celor care se sperie, şi, dacă domnul se teme de ceva în apartamentul său, eu pot să jur că nu există niciun motiv.

— Cu atât mai rău! aş fi fost mai mulţumit să văd ceva supranatural… Apariţiile fac parte din vechile castele şi acesta este atât de frumos, încât eu nu mi-aş reprezenta decât fantome foarte agreabile.

— Adevărat! domnul a auzit deci vorbindu-se de ceva?

— Privitor la acest castel şi acest apartament? Niciodată! Aştept să-mi povestiţi dv…

— Ei bine, domnule, iată ce este. In anul… nu mai ştiu, dar era sub Henric II. Domnul trebuie să ştie mai bine decât mine cit timp este de atunci… erau aici trei domnişoare ale familiei d'Ionis, de o frumuseţe uimitoare şi atât de drăgălaşe, încât erau adorate de toată lumea. O înveninată doamnă de la curte care era geloasa pe ele, şi mai ales pe cea tânără, făcu să fie pusă otravă în apa unei fantaâni din care beau dânsele şi de care se serveau bucătarii pentru a face pâine. Toate trei muriră în aceeaşi noapte şi, aşa cum se pretinde, în camera unde ne aflăm. Dar aceasta nu este sigur şi se vorbeşte astfel de puţin timp. Era, de mult, în ţinut, o poveste cu trei doamne albe care se arătaseră mult timp prin castel şi grădinile sale. Dar era poveste atât de veche că nu se mai gândea nimeni la ea şi nimeni n-o credea, când unul dintre prietenii casei, domnul abate de Lamyre, care este un spirit vesel şi un vorbitor elegant, dormind în această cameră, visă sau pretinse a fi visat trei femei verzi care veniseră să-i facă preziceri. Şi cum el văzu că visul său interesează pe doamna contesă văduvă şi amuză pe tânăra contesă noră, el inventă tot ce dori şi făcu să vorbească fantomele după fantezia sa, aşa încât doamna este convinsă că s-ar putea şti viitorul familiei şi cel al procesului care îl frământă pe domnul conte, făcând să revină şi să vorbească aceste fantome. Dar, cum toate persoanele pe care le-am găzduit aici nu au văzut nimic şi doar au râs de întrebările sale, ea a ho-tărât să le ofere să doarmă în apartamentul acesta acelor persoane care, nefiind prevenite de nimic, nu s-ar gândi nici să inventeze apariţii, nici să le ascundă pe cele care ar putea veni. Iată de ce a hotărât să dormiţi în această cameră, fără a vă spune nimic; dar cum doamna nu este foarte… fină, pesemne nu a putut să se oprească de a vorbi în faţa dv. De cele trei pâini.

— Desigur, cele trei pâini mai întâi, şi apoi cele trei carafe, trebuiau să-mi dea de gândit. Totuşi, mărturisesc că nu găsesc niciun raport cu…

— Ah, ba da, domnule. Cele trei domnişoare din timpul lui Henrie al II-lea au fost otrăvite cu pâine şi apă!

— Eu văd legătura, dar nu înţeleg cum această ofrandă, s-o numim astfel, poate să le fie agreabilă. Ce gândiţi dv. Înşivă?

— Eu gândesc că acolo unde sunt sufletele lor, ele nu au nevoie de nimic, sau le pasă foarte puţin, zise Zephyrine cu un aer de superioritate modestă. Dar trebuie să ştiţi cum i-au venit aceste idei

bunei mele stăpâne. Vă aduc manuscrisul pe care contesa d'Ionis, nora sa, doamna Caroline cum o numim noi aici, l-a redactat ca însăşi, după vechi însemnări găsite în arhiva familiei. Această lectură vă va interesa mai mult decât conversaţia mea şi vă voi ura noapte bună… după ce, totuşi, vă voi adresa o mică rugăminte.

— Din toată inima, buna mea domnişoară, ce pot face pentru dv.?

— Să nu spuneţi nimănui din lume, în afară de doamna Caroline, care nu va găsi nimic rău, că eu v-am prevenit; căci doamna contesă văduvă m-ar certa şi nu ar mai avea încredere în mine.

— Vă promit. Şi ce trebuie să spun mâine, dacă sunt întrebat asupra viziunilor mele?

— Ah, domnule… Trebuie să aveţi bunătatea de a inventa ceva, un vis fără urmări şi sens, ce vreţi dv., numai să fie vorba de trei domnişoare; altfel doamna contesă văduvă va fi necăjită tare şi m-ar bănui de a nu fi pus pâinile, carafele şi solniţa; sau că v-am avertizat şi, prin necredinţa dv., aţi ratat apariţia. Ea este convinsă de suspiciunea acestor doamne şi de refuzul lor de a se arăta celor care îşi râd de apariţii, chiar dacă numai în gândul lor.

Rămas singur, după ce am promis Zephyrinei să intru in jocul fanteziei stăpânei sale, am deschis şi am citit manuscrisul din care nu voi aminti decât circumstanţele ce privesc întimplările al căror erou am devenii — povestea mea. Cea a domnişoarelor d'Ionis îmi păru pură legendă, povestită de doamna d'Ionis, după mărturia unor documente nu prea autentice, pe care le critica ea însăşi cu tonul spumos şi ironic care era deja la modă.

Trec deci sub tăcere cronica scurt comentată a celor trei moarte, care mi-a părut mai interesantă in sobrele cuvinte ale Zephyrinei, şi voi aminti numai fragmentul următor, transcris de doamna d'Ionis dintr-un manuscris datat clin 1650 şi scris de un bătrin capelan al castelului.

„Este adevărat că am auzit povestindu-se, în tinereţea mea, cum că acest castel d'Ionis a fost bintuit de spirite, în număr de trei, şi arătând aparenţa unor doamne bogat îmbrăcate, care, fără a ameninţa pe nimeni, păreau să caute ceva în camerele şi cămările castelului. Liturghiile şi rugăciunile făcute pentru ele neputând să le împiedice de a reveni, se gândiră să binecuvânteze trei piini albe, să le pună în camera în care domnişoarele d'Ionis muriseră. În această noapte, ele veniră fără a face zgomot sau să înfricoşeze pe cineva, şi găsiră a doua zi că ele ciupiseră pâinile, dar nu luaseră nimic; si, în noaptea următoare, ele reîncepură să se plângă şi să facă uşile să scârţiie, iar zăvoarele să scrâşnească. De aceea se gândiră să pună trei ulcioare de apă limpede, din care nu băură deloc, dar răspândiră o parte. In sfârşit, stareţul de la Saint-*** dădu sfatul să fie liniştite, oferindu-li-se

o solniţă plină cu sare albă, pe motiv că ele au fost otrăvite cu o pâine fără sare. Şi, după ce lucrul acesta a fost făcut, fură auzite cântând un foarte frumos cântec şi ni se asigură că ele promiteau, în latină, binecuvântări şi soartă fericită ramurii tinere a familiei d'Ionis, care primise moştenirea lor.

Acestea se petreceau, mi s-a spus, în timpul lui Henric al IV-lea, şi de atunci nu s-a mai auzit vorbindu-se despre ele. Dar este o credinţă care a durat mult timp după aceea în casa d'lonis, că făcându-le ofranda la miezul nopţii, pot fi atrase şi poţi afla de la ele lucruri din viitor. Se spune chiar că, dacă trei pâini, trei carafe şi o solniţă se găsesc din întâmplare pe o masă, în zisul castel, se văd sau se aud, în acest loc, lucruri surprinzătoare".

La acest fragment, doamna d'Ionis adăugase reflecţia următoare: „E foarte regretabil pentru casa d'Ionis că acest frumos miracol a încetat: toţi membrii săi ar fi fost virtuoşi şi înţelepţi; dar, deşi am în mină o formulă de invocaţie scrisă de vreun astrolog de demult al castelului, nu sper ca doamnele verzi să vrea vreodată să apară".

Am rămas câtva timp absorbit, nu de efectul acestei lecturi, ci de plăcuta scriere a doamnei d'Ionis şi de eleganta redactare a celorlalte reflecţii care însoţeau legenda.

Eu nu puteam face, cum îmi permit astăzi, critica scepticismului facil al frumoasei doamne. Eram la înălţimea lui pe atunci. Era la modă să iei în consideraţie nu latura artistică a lucrurilor fantastice, ci pe cea ridicolă. Erai foarte mândru de a nu fi dat în mintea poveştilor doicilor sau a superstiţiilor de demult.

Eram, apoi, foarte dispus să mă îndrăgostesc. Mi se vorbise atât, acasă, despre această amabilă persoană şi mama mea îmi recomandase atât de insistent, la plecare, să nu las să mi se fure minţile, înéât lucrul era pe jumătate făcut. Nu iubisem decât două sau trei verişoare, şi aceste amoruri, cântate de mine în versuri la fel de caste ca înflăcărările mele, nu prea îmi consumaseră inima, ea fiind gata să se lase incendiată mult mai serios.

Luasem un dosar pe care tatăl meu dorea să-l studiez. L-am deschis conştiincios, dar, după ce am citit câfeva pagini cu ochii, fără ca un singur cuvânt să ajungă la mintea mea, am recunoscut că acest mod_ de a studia era perfect inutil şi am luat înţeleaptă hotărâre de a renunţa. Am crezut că voi repara greşelile lenei mele gândind serios la procesul d'Ionis, pe care îl cunoşteam pe de rost, şi îmi pregătii argumentele prin care trebuia să o conving pe contesă asupra celei mai bune căi de urmat. Numai că fiecare din aceste argumente minunate se termina, nu ştiu cum, printr-un madrigal de îndrăgostit, care nu avea un raport direct cu procedura.

In mijlocul acestei munci serioase, mă prinse foamea. Muza nu este chiar atit de rigidă cu mlădiţele familiilor obişnuite să trăiască bine,

îneât să le interzică să supeze cu multă poftă. Eram dispus deci să onorez pateul care îmi surâdea dincolo de dosarele mele şi de hemistihuri si, desfăcând şervetul aşezat pe farfurie, găsii, spre surpriza mea, o a patra pâine.

Această supriză se şterse repede în faţa unui raţionament foarte simplu: dacă, în proiectele si previziunile contesei văduve, cele trei pâini cabalistice trebuiau să rămână intacte, era natural să mai consacre una satisfacerii apetitului meu. Am gustat vinurile şi le-am găsit atât de bune, îneât am făcut sacrificiul generos de a nu mă atinge de niciuna din carafele destinate fantomelor. Şi, în timp ce mâncam cu mare plăcere, am început să mă gândcsc la această cronică şi să mă întreb cum aş povesti minunile pe care nu puteam să mă lipsesc de a le fi văzut noaptea. Regretam că Zephyrine nu mi-a dat mai multe amănunte asupra fanteziilor presupuse ale celor trei personaje moarte. Extrasul din manuscrisul de la 1650 nu era destul de explicit: aceste doamne trebuiau să aştepte ca eu să adorm pentru a veni să ronţăie ca şoarecii din pâinile atât de proaspete? Sau îmi puteau apare dintr-o clipă in alta, una la stingă mea, cealaltă în dreapta şi a treia în faţă?

Sună miezul nopţii: era ora clasică, ora fatală!

II. APARIŢIE LA CASTELUL D'INOIS

Sună miezul nopţii până la a douăsprezecea bătaie, fără ca nicio apariţie să se producă. M-am ridicat, gândind că era suficient: terminasem de mâncat şi, după douăsprezece leghe pe cal, începeam să simt nevoia de somn, când orologiul castelului, care avea un timbru frumos, grav şi răsunător, începu să bată din nou cele patru sferturi şi cele douăsprezece ore cu o încetineală deosebită.

Să mărturisesc că m-am simţit puţin emoţionat de această întoarcere a orei pe care o credeam trecută? De ce nu? Făcusem destul de bună impresie de filosof asupra mie însumi până acum! Deşi eram un fervent discipol al raţiunii, nu puteam să nu fiu şi un om foarte tânăr, plin de imaginaţie, crescut pe genunchii unei mame ce credea cu tărie în toate legendele cu care mă legănase şi care nu mă făceau să râd întotdeauna.

Mi-am dat seama de uşoara stânjeneală ce simţeam şi, pentru a o combate, căci mi-era foarte ruşine de ea, începui să mă dezbrac. Orologiul nu mai bătea, eram în pat şi gata să suflu în luminare, când un orologiu îndepărtat din sat începu la rândul său să bată cele patru sferturi şi douăsprezece ore, dar cu un sunet lugubru şi o nepăsare de moarte, încât am fost cuprins de o serioasă nelinişte. Să fi avut, ca cel din castel, soneria dublă şi tot n-ar fi avut motiv să nu sfârşească.

Mi se păru, într-adevăr, timp de câteva minute, că îl auzeam reîncepind şi că sună de treizeci şi şapte de ori; dar era o iluzie, după cum m-am asigurat deschizând fereastra. O profundă linişte domnea peste castel şi în eâmpie. Cerul era înnourat; nu se zărea nicio stea; aerul era greu; şi vedeam roiuri de fluturi de noapte agitându-se în razele de lumină pe care le proiecta luminarea mea. Neliniştea lor era un semn de furtună. Cum mi-au plăcut dintotdeauna furtunile, începui să-i respir semnele de apropiere. Scurtele rafale îmi aduceau parfumul florilor din grădină. Privighetoarea cântă încă o dată şi tăcu pentru a-şi căuta adăpost. Am uitat de neliniştea mea caraghioasă, bucurându-mă de spectacolul realităţii.

Camera mea dădea înspre curtea de onoare, vastă şi înconjurată de construcţii măreţe, ale căror siluete se decupau în albastru pal pe cerul negru, la lumina primelor fulgere.

Dar vântul se porni alungându-mă de la fereastră, vrând parcă să-i smulgă perdelele. Am închis totul şi, înainte de a mă culca, vrând să bravez spectrele şi să o satisfac pe Zephyrine, am îndeplinit cu conştiinciozitate ceea ce presupuneam a fi ritul evocaţiei. Am şters masa şi am îndepărtat resturile cinei. Am plasat cele trei carafe în jurul coşului. Nu m-am atins de sare; şi vrând să mă răzbun pe mine însumi provocându-mi până la capăt propria imaginaţie, am pus trei scaune în jurul mesei şi trei sfeşnice pe masă, câte unul în faţa fiecărui

fotoliu. După care am stins totul şi am adormit liniştit, fără să uit de a mă compara cu sir Enguerrand, ale cărui aventuri în tcribilifl castel din Ardennes mi le cânta adesea mama.

Trebuie să cred că primul somn a fost foarte profund, deoarece nu am auzit furtuna; si nu mă trezii din cauza ei, ci a unui zăngănit de pahare pe masă, pe care îl auzii mai întâi prin vis şi pe care sfârşii prin a-l auzi în realitate. Am deschis ochii si… să mă creadă cine-ar vrea, am fost martorul unor lucruri atit de surprinzătoare, incit după douăzeci de ani, cel mai mărunt detaliu mi-a rămas în memorie, la fel de clar ca atunci.

Era lumină în camera mea, deşi nu am văzut niciun sfeşnic aprins. Era ca o lumină verde foarte vagă, ce părea să iasă din cămin. Această lucire slabă mi-a permis să văd, nu distinct, dar sigur, trei persoane, sau mai bine trei forme aşezate în jurul mesei, una la dreapta, alta la stingă, a treia între cele două, în faţa şemineului şi cu spatele la patul meu.

Pe măsură ce vederea mea se obişnuia cu această lumină, credeam că recunosc în aceste trei umbre femei îmbrăcate sau mai curând înfăşurate în ţesături transparente de un alb verzui, foarte ample, care în unele momente mi se păreau a fi nori incerţi şi care le ascundeau în întregime faţa, corpul şi mâinile. Nu ştiu dacă se mişcau, nu puteam să observ niciuna din mişcările lor si totuşi zăngănitul carafelor continua, ca si cum ele le-ar fi împins şi ciocnit, după un fel de ritm, de coşul de porţelan.

După câteva clipe — mărturisesc — de teroare foarte puternică, mă gândii că eram înşelat cu o mistificare şi eram gata să sar hotărit în mijlocul camerei pentru a speria pe cei care voiau să mă înfricoşeze, când îmi amintii că în această casă nu puteam să am de-a face decat cu doamne, chiar cu mari doamne, care îmi făceau onoarea să râdă de mine. Deci am tras brusc perdeaua patului şi mă îmbrăcai in grabă.

Lucrul acesta făcut, am îndepărtat podeaua pentru a pândi momentul să surprind aceste răutăcioase persoane printr-un mare strigăt cu voce îngroşată. Dar nimic! Nu mai era nimic! Totul dispăruse. Mă găseam într-o obscuritate profundă, în acel timp nu se găsise mijlocul de a face rapid lumină, eu nu-l aveam nici pe cel lent, cremenea. Am fost nevoit să mă apropii pe dibuite de masă; nu găsii decât fotoliile, carafele, sfeşnicele şi pâinile, în ordinea în care le aşezasem. Niciun zgomot nu trădase plecarea ciudatelor vizitatoare; e drept că vântul sufla mai tare şi se afunda în plingeri şi lamentări în vastul cămin din cameră.

Am deschis fereastra şi jaluzelele. Nu se făcuse încă ziuă şi puţina transparenţă a aerului nu-mi permise să văd toate părţile camerei. Am fost nevoit să ating totul pe dibuite, nevrând nici să chem, nici să întreb, din teama de a nu părea speriat. Am trecut în salon şi în

cealaltă cameră, ocupându-mă fără zgomot de aceleaşi cercetări, şi revenii să mă aşez pe pat pentru a-mi asculta ceasul şi a mă gândi la aventură.

Ceasul meu era oprit şi orologiile dinafară sunară o jumătate de oră, parcă mi-ar fi declarat că nu există mijloc de a afla ora.

Am ascultat vântul şi am încercat să-mi dau seama ce zgomote sunt ale lui şi care ar putea proveni din vreun colţ al apartamentului. Mi-am pus ochii şi urechile la tortură.. Mi-am chinuit mintea întrebându-mă dacă am visat ceea ce am crezut că văd. Lucrul era posibil, deşi nu am putut sa-mi dau seama ce vis mă adusese la acest coşmar.

Luând hotărârea să încetez de a mă mai frământa, m-am întins pe pat să aştept reîntoarcerea somnului fără a mă dezbrăca.

Nu puteam să adorm. Mă simţeam totuşi obosit şi vântul mă legăna irezistibil; aţipeam din când în când; dar, mereu, deschideam ochii şi priveam în întuneric şi în vid cu neîncredere.

Eram gata să adorm totuşi, când zăngănitul reîncepu şi, de această dată, deschizând bine ochii, fără să mă mişc, zării cele trei spectre la locul lor, imobile în aparenţă, cu faldurile lor verzi plutind în lucirea verde ce pleca din cămin.

Mă prefăceam că dorm, căci era puţin probabil să mi se vadă ochii deschişi în umbra alcovului şi observam totul cu atenţie. Nu mai eram speriat; nu mai simţeam decât curiozitatea de a surprinde un mister plăcut sau dezagreabil, o fantasmagorie foarte bine pusă în scenă de personaje reale, sau… Mărturisesc că nu găseam o definiţie ipotezei a doua: ea nu putea fi decât nebunească şi ridicolă, şi totuşi ea mă frământa ca admisibilă.

Am văzut atunci cele trei umbre ridieându-se, agitându-se şi întorcându-se repede şi fără niciun zgomot în jurul mesei, cu gesturi de neînţeles. Ele îmi păruseră de statură mijlocie cât fuseseră aşezate: în picioare, erau la fel de înalte ca bărbaţii. Deodată, una dintre ele se micşoră, luă forma unei femei, deveni mică de tot, apoi crescu uimitor şi se îndreptă spre mine, în timp ce celelalte două stăteau în picioare sub placa de deasupra căminului.

Ceea ce fu foarte neplăcut; şi printr-o mişcare de copil, mi-am pus perna pe faţă, ca pentru a ridica un obstacol între mine şi viziune.

Apoi mi-a fost ruşine de prostia mea şi am privit cu atenţie. Spectrul se aşezase pe fotoliul de la picioarele patului meu. Nu i-am văzut figura. Capul şi bustul erau, nu umbrite, ci parcă tăiate de perdeaua alcovului. Lumina din cămin, devenind mai vie, desena numai partea inferioară a unui corp şi pliurile unui veşmânt a cărui realitate nu putea fi pusă la îndoială.

Era de o imobilitate înfricoşătoare, ca şi cum nimic nu ar fi respirat sub acest veşmânt de linţoliu. Am aşteptat câteva clipe care mi se părură un secol. Simţeam că-mi pierd sângele rece cu care mă

înarmasem. M-am agitat în pat: am avut brusc ideea să fug oriunde. Rezistam. Mi-am trecut mina peste ochi, apoi am întins-o hotărât să apuc spectrul de pliurile acestui veşmânt atât de vizibil şi atât de bine luminat: am atins doar vidul. M-am aruncat asupra fotoliului: era un fotoliu gol. Lumina şi viziunea dispăruseră în întregime. Am început să cercetez camera şi apartamentul. Ca şi prima dată, erau goale. Sigur de astă dată că nu am visat, nici dormit, am rămas treaz până la ziuă, care nu întârzie să apară.

S-au studiat mult, în ultimii ani, fenomenele de halucinaţie; au fost observate şi caracterizate. Oamenii de ştiinţă au făcut analiza lor pe ei înşişi. Am văzut chiar femei delicate şi nervoase suferind accese de halucinaţie, nu fără suferinţă şi tristeţe, dar fără frică, şi dându-şi foarte bine seama de starea de iluzionare în care se găseau.

In tinereţea mea, nu eram atât de avansaţi. Nu era cale de mijloc între negarea absolută a oricărei viziuni şi credinţa oarbă în apariţii. Se râdea de cei ce erau obsedaţi de aceste viziuni, atribuite credulităţii şi fricii, care nu erau iertate decât în caz de boală gravă.

Am început deci, în timpul insomniei mele, să mă întreb foarte sever şi să-mi fac reproşuri asupra slăbiciunilor spiritului meu, fără a mă gândi că. Toate acestea puteau fi efectul unei digestii rele sau al unei influienţe atmosferice. Această idee mi-ar fi venit greu; căci, în afara unei uşoare oboseli şi a unei proaste dispoziţii, nu mă simţeam deloc bolnav.

Foarte hotărât să nu mă laud către nimeni cu aventura mea, m-am culcat şi am dormit foarte bine până la ora când Baptiste ciocăni ca să mă a-nunţe de apropierea dejunului. Am mers să-i deschid, constatând că uşa era închisă cu zăvorul, cum verificasem înainte de a adormi; am controlat din nou şi cealaltă uşă a apartamentului, am cercetat drugii de fier care sprijină plăcile căminului; căutam posibilitatea şi indiciile unei uşi secrete.

— La ce bun, de altfel? îmi spuneam melancolic, în timp ce Baptiste îmi pudra părul. Nu am văzut un obiect care nu avea consistenţă, o rochie sau un giulgiu care dispăruse din mina mea?

Fără această dispariţie, aş fi putut atribui totul unei glume a doamnei d'Ionis; răci aflasem de la Baptiste că ea se întorsese în ajun, către miezul nopţii.

Această veste mă smulse din gânduri. Mi-am îngrijit coafura şi toaleta. Eram puţin contrariat de a fi fost încredinţat negrului prin profesia mea; dar mama îmi pregătea lenjerie atât de frumoasă Şi haine atât de bine croite, încât mă găseam, în totul, foarte prezentabil: nu eram nici urât, nici rău construit şi, fără a mă lăuda, eram obişnuit să văd în toţi ochii din jur impresia favorabilă pe care o produce o fizionomie fericită.

Doamna d'lonis era în salon când am intrat. Am văzut o femeie

încântătoare, într-adevăr, dar mult prea mică pentru a fi figurat în trio-ul spectrelor. Ea nu avea nimic fantastic sau diafan. Era o frumuseţe a geniului real, proaspătă, veselă, plină de viaţă, purtând cu graţie ceea ce se numea, în stilul timpului, o plăcută rotunjime, vorbind cu fineţe şi dreptate despre orice lucru şi lăsând să se întrevadă o mare energie de caracter sub o dulce blândeţc a formelor.

Am înţeles, după câteva cuvinte schimbate cu ea, cum, datorita spiritului şi energiei sale, francheţei şi a îndemânării, reuşise să trăiască în bună înţelegere cu un soţ destul de rău şi o soacră atât de mărginită.

De-abia începuserăm dejunul că doamna contesă văduvă, examinându-mă, mă găsi suferind şi palid, deşi eu uitasem aventura destul ca să mănânc eu poftă şi să mă simt înduioşat de amabilele atenţii ale frumoasei mele gazde. Amintindu-mi atunci recomandările Zephyrinei, m-am grăbit să spun că dormisem. Bine şi că am visat foarte plăcut.

— Ah, eram sigură! strigă bătrâna doamnă încântată. Intotdeauna se visează bine în această cameră! Ne povestiţi şi nouă visele dv., domnule Nivieres?

— Au fost foarte confuze; cred totuşi că-mi amintesc de o doamnă…

— Una singură?

— Poate două…

— Poate şi trei? zise doamna d'lonis surâzând.

— Sigur, doamnă, îmi amintiţi că erau trei!

— Drăguţe? zise contesa văduvă triumfătoare.

— Destul de drăguţe, deşi puţin trecute.

— Adevărat? reluă doamna d'lonis, care părea să se înţeleagă din ochi cu Zephyrine, aşezată la capătul mesei. Şi ce v-au spus?

— Lucruri de neînţeles. Dar, dacă aceasta interesează pe doamna contesă văduvă, voi face tot posibilul să-mi amintesc.

— Ah, dragul meu copil, zise contesa, mă interesează atât de mult încât nu pot spune. Vă voi explica mai târziu. Începeţi să ne povestiţi…

— Să povestesc îmi va fi foarte greu. Se pot oare povesti visele?

— Poate! dacă sunteţi ajutat să vă amintiţi, zise cu sânge rece doamna d'lonis, resemnată să flateze mania soacrei sale; nu v-au povestit despre prosperitatea viitoare a acestei case?

— Mi se pare că da, într-adevăr.

— Ah, vedeţi, Zephyrine, strigă contesa, voi care nu credeţi în nimic! Şi pariez, că au vorbit despre proces! Spuneţi, domnule, spuneţi-ne totul!

O privire a doamnei d'lonis mă avertiza să nu răspund. Am declarat că nu am auzit nimic despre proces în visele mele. Contesa văduvă păru foarte contrariată, dar se linişti imediat, spunind:

— Vine şi asta! Va veni!

Acest va veni mi se păru foarte lipsit de bunăvoinţă, deşi fusese pronunţat cu optimism la adresa mea. Nu doream deloc să reîncep o asemenea noapte; dar m-am resemnat când tânăra doamnă d'Ionis îmi zise in şoaptă, în timp ce contesa văduvă o certa pe Zephyrine:

— Sunteţi foarte amabil acceptând fantezia zilei din casa noastră. Sper că nu veţi avea, într-adevăr, la noi, decât vise bune, dar nu sunteţi obligat să vedeţi în toate nopţile pe aceste trei domnişoare. E suficient să vorbiţi astăzi fără a râde bunei mele soacre. Aceasta îi face mare plăcere şi nu compromite curajul dv. Toţi prietenii noştri sunt hotărâţi să le vadă pentru a fi lăsaţi în pace.

Am fost destul de compensat şi electrizat de aerul de intimitate încrezătoare ce lua faţă de mine această îneântătoare femeie, găsindu-mi astfel veselia obişnuită şi începui, de-a lungul întregii mese, să regăsesc amintirea lucrurilor minunate care îmi fuseseră relevate. Am promis mai ales viaţă lungă contesei văduve din partea celor trei doamne verzi.

— Şi cu astmul meu, domnule? zise ea, v-au spus că mă voi vindeca?

— Nu chiar aşa; dar mi-au vorbit de viaţă lungă, soartă favorabilă şi sănătate.

— Sigur? Ei bine, într-adevăr, eu nu cer nimic mai mult bunului Dumnezeu.

— Acum, fata mea, zise ea norei sale, povesteşte acestui tânăr şi drăguţ domn despre cauza viselor sale şi spune-i povestea celor trei domnişoare d'Ionis.

Am făcut pe miratul. Doamna d'Ionis ceru permisiunea de a-mi încredinţa manuscrisul pe care îl redactase, spunea ea, numai pentru a nu mai povesti mereu aceleaşi lucruri.

Dejunul se termină. Contesa văduvă plecă să-şi facă siesta.

— E prea cald pentru a merge în grădină la amiază, îmi zise doamna d'Ionis, şi totuşi nu vreau să vă fac să lucraţi la acest blestemat proces sculându-vă de la masă. Dacă vreţi să vizitaţi interiorul castelului, care este destul de interesant, vă voi servi drept ghid.

— Să accept propunerea mi se pare indiscret şi aproape lipsit de bună creştere, totuşi mor de această dorinţă.

— Ei bine, nu muriţi şi haideţi, zise ea cu o veselie adorabilă. Dar adăugă imediat foarte natural:

— Vino cu noi, buna mea Zophyrine, tu ne vei deschide uşile.

O oră mai devreme, adăugirea Zephyrinei mi s-ar fi părut foarte agreabilă; dar nu mă mai simţeam timid faţă de doamna d'Ionis şi mărturisesc că acest al treilea dintre noi m-a contrariat. Nu aveam desigur nicio dorinţă obraznică, nicio idee impertinentă, dar mi se părea că aş fi discutat cu mai multă inteligenţă şi plăcere în tete-â-

tete. Prezenţa acestei luni pline îmi ştergea ideile şi îmi oprea avântul imaginaţiei.

Şi apoi Zephyrine nu se gândea decit la lucrul pe care aş fi vrut să-l uit eu.

— Vedeţi bine, doamnă Caroline, zise ea doamnei d'Ionis traversând galeria de la parter, nu este nimic în camera doamnelor verzi. Domnul Nivieres a dormit acolo perfect!

— Ei, draga mea, nu mă îndoiesc, răspunse tânăra femeie. Domnul Nivieres nu mi se pare nebun! Asta nu mă împiedică să cred că abatele de Lamyre a văzut acolo ceva.

— Adevărat? spusei puţin emoţionat. Am avut onoarea să-l văd de câteva ori pe domnul abate de Lamyre: îl cred la fel de puţin nebun ca şi mine.

— Nu e nebun, domnule, reluă Zephyrine, e un poznaş care povesteşte serios nebunii.

— Nu! zise doamna d'Ionis cu hotărâre; e un om de spirit cu multă imaginaţie. A început prin a râde de noi povestindu-ne istorii cu stafii. Era uşor atunci, nu pentru buna noastră contesă văduvă, ci pentru noi, să vedem că glumeşte. Dar pesemne că nu trebuie să glumeşti prea mult cu anumite idei nebuneşti. E foarte sigur pentru mine că într-o noapte i-a fost frică, deoarece nimic nu l-a mai putut hotărî de atunci să mai intre în această cameră. Dar să vorbim despre altceva, căci sint sigură că d-l Nivieres s-a săturat deja de povestea asta; eu. Mai mult decât el, şi fiindcă i-ai arătat manuscrisul înainte, iată-mă uşurată de această ocupaţie.

— Ciudat, doamnă, reluă Zephyrine râzând, s-ar spune că dv. Însevă la rândul dv. Aţi început să credeţi ceva! Nu mai sunt decât eu în casă care; am rămas incredula!

Am intrat în capelă şi doamna d'Ionis îmi făcu repede istoricul. Era foarte instruită şi deloc pedantă, îmi arăta, explicându-mi, toate sălile importante, statuile, picturile, mobilele rare şi preţioase pe care le conţinea castelul. Punea in toate o graţie incomparabilă şi o bunăvoinţă deosebită. Mă îndrăgosteam, cum se zice, văzând cu ochii, îndrăgostit în asemenea măsură înéât eram gata să fiu gelos la ideca că ea era poate la fel de amabilă cu toată lumea cum era cu mine. Am sosit astfel într-o sală imensă şi măreaţă, împărţită în două galerii printr-o eleganta rotondă. Numeau această sală biblioteca, deşi numai o parte era consacrată cărţilor. Cealaltă jumătate era un fel de muzeu de tablouri şi obiecte de artă. Rotonda conţinea o fântână înconjurată de flori. Doamna d'Ionis mă făcu să remarc acest monument preţios, recent adus din grădină pentru a-l pune la adăpost şi a-l feri de accidente — căderea unei ramuri grele atingându-l puţin într-o noapte cu furtună.

Era o stâncă de marmoră albă pe care se înlănţuiau monştri marini,

iar deasupra lor, pe partea mai ridicată, era aşezată cu graţie o nereidă, pe care o priveai ca pe o capodoperă. Acest grup era atribuit Iui Jean Coujon, sau cel puţin unuia dintre elevii săi cei mai buni.

Nimfa, în loc de a fi goală, era cast îmbrăcată: împrejurare care te făcea să crezi că era portretul unei doamne pudice care nu a vrut să pozeze în simpla îmbrăcăminte a zeiţelor, nici să permită ca artistul să interpreteze formele elegante pentru a le pune sub ochii unui public profan. Dar aceste falduri, din care erau degajate doar partea superioară a pieptului şi braţele până la umăr, nu erau un obstacol în aprecierea ansamblului acestui tip straniu care caracterizează statuile Renaşterii, aceste proporţii lansate, această fineţe în forţă, în sfârşit acest ceva mai frumos ca în natură, ce uimeşte mai întâi ca un vis şi care puţin câte puţin ia în stăpânire regiunea cea mai entuziastă a spiritului. Nu se ştie dacă aceste frumuseţi au fost concepute pentru simţuri, dar ele nu le tulbură. Ele par a ieşi direct dintr-o Divinitate în plin Eden, sau pe un munte Ida, de unde nu au vrut să coboare pentru a se amesteca în realităţile noastre. Astfel e frumoasa Diana a lui Jean Goujon, grandioasă, a-proape înfricoşătoare ea aspect, în ciuda rotunjimii liniilor sale, delicioasă şi monumentală, frământată ca vigoarea fizică şi totuşi calmă ca puterea intelectuală.

Eu nu văzusem nimic, sau nu remarcasem nimic din statuile acestea pe care nu le apreciem niciodată destul şi care aşază Franţa acestei epoci alături de Italia lui Michelangelo.. Nu am înţeles dintr-o dată ceea ce vedeam; nici nu eram dispus la aceasta, de altfel, prin comparaţia acestui tip surprinzător cu frumuseţea rotunjoară şi dulce a doamnei d'Ionis, un adevărat tip Ludovic XV, mereu surâzător şi mai apropiat sentimentului vieţii decât măreţiei gândirii.

— E mat frumos decât realul, nu-i aşa? îmi spuse facandu-mă să remarc braţele lungi şi corpul de şarpe al nereidei.

— Nu găsesc, am răspuns privind cu o înflăcărare involuntară pe doamna d'Ionis.

Ea nu păru să observe.

— Să ne oprim aici, îmi zise. E foarte plăcut şi răcoare. Dacă vreţi, vom vorbi despre afaceri. Zephyrine, draga mea — buna şi draga mea, poţi să ne laşi.

Eram în sfârşit singur cu ea! De două sau trei ori, frumoasa sa privire, în mod natural vie şi a-trăgătoare, îmi provocase ameţeală şi îmi închipui că m-aş fi aruncat la picioarele sale dacă Zephyrine n-ar fi fost acolo. Dar de-abia plecă ea, că m-am simţit înlănţuit de respect şi teamă şi am început să vorbesc despre proces cu o luciditate disperată.

III. PROCESUL

— Astfel, îmi zise ea după ce mă ascultase cu atenţie, nu este posibil de a-l pierde?

— Părerea tatălui meu şi a mea este că, pentru a-l pierde, trebuie să vrei aceasta.

— Dar bunul dv. Tata a inteles ca eu voiam aceasta?

Nu, doamnă, am răspuns cu hotărâre. Era vorba de a-mi face datoria şi intram în singurul rol convenabil ce aveam de jucat pe lângă nobila femeie. Nu, tatăl meu nu a înţeles astfel. Conştiinţa îi interzice să trădeze interesele care i-au fost încredinţate de domnul conte d'Ionis. El crede că veţi conduce pe domnul d'Ionis spre o tranzacţie şi el o va face pe cât de acceptabilă posibil adversarilor pe care îi protejaţi; dar el nu va voi niciodată să convingă pe domnul d'Ionis că este o cauză greşită în justiţie.

— În justiţie legală! a replicat ea cu un suris trist şi blând. Dar în justiţia adevărată, morală şi naturală, bunul dv. Tată ştie bine că dreptul. Nostru ne conduce la o crudă spoliere.

— Ceea ce tatăl meu gândeşte în această privinţă, am răspuns eu puţin atins, nu priveşte decât conştiinţa sa. Când avocatul poate să apere o cauză în care cele două justiţii despre care vorbiţi sunt în favoarea sa, este foarte fericit, răsplătit pentru cele în care le găseşte în opoziţie, dar nu trebuie niciodată să aprofundeze această dinstincţie când a acceptat de bună voie mandatul său şi ştiţi, doamnă, că tatăl meu a consimţit să urmărească pe domnul d'Aillane numai că dv. Aţi vrut.

— Am vrut, da! Am obţinut de la soţul meu ca această sarcină să nu fie încredinţată altcuiva: am sperat că tatăl dv., cel mai bun şi mai cinstit om pe care îl cunosc, ar reuşi să salveze această nefericită familie de urmărirea familiei mele. Un avocat poate să se arate reţinut şi generos, mai ales când ştie că el nu va fi dispreţuit de client. Şi eu sunt acest client, domnule! Este vorba de averea mea şi nu de cea a domnului d'Ionis, pe care nu o ameninţă nimic.

— E adevărat, doamnă; dar sunteţi în puterea soţului şi soţul, ca şef al comunităţii…

— Ah, ştiu şi restul! El are asupra averii mele mai multe drepturi decât eu însămi şi uzează de ele în interesul meu, vreau să cred. Dar el uită, aici, dreptul conştiinţei mele; şi pentru cine? El are o avere personală imensă şi nu are copii; am deci în faţa lui Dumnezeu dreptul să ofer o parte din opulenţa mea pentru a nu ruina nişte oameni cinstiţi, victime ale procedurii.

— Acest sentiment este demn de dv., doamnă, şi eu nu sunt aici pentru a contesta un atât de frumos drept, ci pentru a vă aminti datoria noastră şi a vă ruga să nu ne cereţi să o nesocotim. Vom avea

toate menajamentele conciliabile cu cauza procesului nostru, chiar dacă aceasta ne-ar aduce reproşurile domnului d'Ionis şi ale mamei sale. Dar să dăm înapoi în faţa sarcinii acceptate, declarând că succesul este îndoielnic şi că ar fi profitabilă o tranzacţie, studiul aprofundat al procesului ne interzice, sub acuzarea de minciună şi trădare.

— — Ei bine, nu! vă înşelaţi! strigă doamna d'Ionis cu înflăcărare, vă asigur că vă înşelaţi! Acestea sunt subtilităţi de avocat care caracterizează pe un om îmbătrânit în practică, dar pe care un tânăr sensibil nu trebuie să le accepte ca pe o regulă absolută de conduită… Dacă tatăl dv. A acceptat procesul, şi sunteţi de acord că a făcut-o la cererea mea, este pentru că a presimţit intenţiile mele. Daeă le-ar fi ignorat, m-aş mâhni şi aş crede că familia dv. Nu are pentru mine stima pe care aş dori să vă inspir. Acolo unde se simte că victoria ar fi oribilă, nu trebuie să te temi să propui pacea înainte de bătălie. A acţiona astfel înseamnă să-ţi faci o idee falsă despre datorie. Datoria nu este un consemn militar; este o credinţă şi credinţa care ar propovădui răul nu ar mai fi credinţă. Tăceţi! nu-mi mai vorbiţi de mandatul dv.! Nu puneţi ambiţia domnului d'Ionis deasupra onoarei mele; nu faceţi din această ambiţie un lucru sfânt: e un lucru supărător şi nimic mai mult. Uniţi-vă cu mine pentru a salva nişte nenorociţi. Faceţi astfel îneât să văd în dv. Un prieten după inima mea, mai curând decât un legist infailibil şi un avocat implacabil.

Şi vorbindu-mi astfel, ea îmi întindea mâna şi revărsa asupra mea focul entuziast al frumoşilor ei ochi albaştri. Mi-am pierdut capul şi acoperind această mină cu sărutări, m-am simţit învins. Eram dinainte, eram de părerea sa înainte de a o vedea. Mă apăram totuşi. Jurasem tatălui meu să nu-l fac să cedeze în faţa consideraţiilor de sentiment pe care le-a presimţit în scrisorile clientei sale. Doamna d'Ionis nu vru să audă nimic.

— Dv. Vorbiţi, îmi spuse ea, ca un fiu bun ce pledează cauza tatălui său; dar mi-ar fi plăcut să fi. Fost mai puţin bun avocat.

— Ah! doamnă, am strigat eu sfâşiat, nu-mi spuneţi că eu pledez aici împotriva dv., căci m-aţi face să urăsc prea mult o profesie pentru care simt că nu am insensibilitatea care ar trebui.

Nu vă voi obosi cu fondul procesului intentat de familia d'Ionis familiei d'Aillane. Vă voi spune doar ceea ce e suficient pentru înţelegerea povestirii mele. Era vorba de un imobil de cinci sute de mii de franci, adică de aproape toată averea funciară a frumoasei noastre cliente. Domnul d'Ionis întrebuinţa foarte rău imensa bogăţie ce poseda. Era pierdut de dezmăţ şi medicii nu-i dădeau doi ani de trăit. Era foarte posibil ca el să lase văduvei sale mai multe datorii decât avere. Doamna d'Ionis, renunţând la beneficiul procesului său, era deci ameninţată să cadă, din culmea opulenţei, într-o stare de

mediocritate pentru care nu fusese crescută. Tatăl meu deplângea familia d'Aillane, care merita cea mai înaltă stimă şi care se compunea dintr-un demn gentilom, soţia sa şi cei doi copii. Pierderea procesului i-ar arunca în mizerie; dar tatăl meu prefera desigur să menajeze viitorul clientei sale şi să o ferească de un dezastru. Aici era pentru el adevăratul caz de conştiinţă; dar el îmi recomandase. Să nu dau glas acestor consideraţii în faţa ei. „E un suflet romanesc şi sublim, mi-a spus el, şi cu cât i s-ar arăta mai mult interesul personal, cu atât s-ar exalta în bucuria sacrificiului propriu; clar înflăcărarea va trece şi entuziasmul de asemenea odată cu anii. Atunci, să vezi regrete! şi să vezi ce reproşuri ar fi în drept să ne facă pentru a nu o fi sfătuit bine!"

Tatăl meu nu mă ştia atât de entuziast cât eram de fapt. Reţinut de afaceri numeroase, îmi încredinţase grija de a calma elanul generos al acestei adorabile femei, adăpostindu-ne după nişte scrupule care nu erau pentru el decât accesorii. Era un gând foarte înţelept; dar el nu prevăzuse — şi nici eu însumi nu prevăzusem — că voi împărtăşi atât de puternic ideile doamnei d'Ionis. Eram la vârsta când bogăţia materială nu are niciun preţ: e vârsta bogăţiei inimii.

Şi apoi această femeie care făcea asupra mea efectul scânteii în praful de puşcă; acest soţ demn de a fi urât, absent, condamnat de medici; starea mediocră cu care era ameninţată şi căreia îi întindea mâna râzând… ce ştiam eu!

Eram fiu unic, tatăl meu avea ceva avere, puteam să mai dobândesc şi eu. Nu eram deeât un burghez înnobilat în trecut prin demnitatea de magistrat şi, în prezent, prin consideraţia acordată talentului şi cinstei; dar eram în epoca filosofiei şi fără a ajunge în ajunul unei revoluţii radicale, se putea admite ideea unei femei nobile ruinate căsătorindu-se cu un reprezentant al stării a treia cu avere.

In sfârşit, tânăra mea minte bătea câmpii şi tânăra mea inimă dorea instinctiv mâna doamnei d'Ionis. În timp ce ea îmi vorbea cu animaţie despre necazurile bogăţiei şi de fericirea unei plăcute stări de mediocritatee â la Jean-Jacques Rousseau, eu înaintam atât de departe în închipuirile mele, îneât mi se părea că ea le ghiceşte şi face aluzie ia aceasta în fiecare din cuvintele ei înflăcărate şi ameţitoare.

Nu m-am predat totuşi în mod deschis. Cuvântul meu nu era liber: nu puteam decât să promit să încerc a-l îmbuna pe tatăl meu; nu puteam să dau speranţe că voi reuşi, nu speram nici eu; cunoşteam tăria deciziilor sale. Soluţionarea se apropia, eram la capătul unor amânări şi proceduri evazive. Doamna d'Ionis propuse un mijloc, în cazul în care aş ajunge la opiniile sale: ca tatăl meu să se prefacă bolnav în momentul pledoariei, şi cauza să-mi fie încredinţată mie… pentru a o pierde! Mărturisesc că am fost înfricoşat de această ipoteză şi că am înţeles atunci scrupulele tatălui meu. Să ţii în mână soarta unui client şi să sacrifici dreptul său unei chestiuni de sentiment este

un rol frumos când poţi să-l îndeplineşti la cerere; dar nu acesta era rolul ce mi se cerea. Trebuia, pentru domnul d'Ionis, să salvez aparenţele, să fac cu îndemânare pe nepriceputul, să întrebuinţez şiretenia pentru triumful virtuţii. M-a cuprins frica, am devenit palid, îmi venea să plâng, căci eram îndrăgostit şi refuzul îmi sfărâma inima.

— Să nu mai vorbim, îmi zise cu bunătate doamna d'Ionis, care păru să ghicească, dacă nu ghicise deja, pasiunea ce o stârnea în mine. Ierta-ţi-mă pentru a vă fi pus conştiinţa la încercare grea. Nu, nu trebuie să o sacrificaţi şi va trebui să găsim un alt mijloc de salvare pentru aceşti bieţi adversari. Îl vom căuta împreună, căci sunteţi cu mine pentru ei, o văd şi o simt, fără voia dumneavoastră! Trebuie să rămâneţi la noi câteva zile. Scrieţi tatălui dv. Că *eu* rezist şi că trebuie să combateţi. Vom avea aerul, şi pentru soacra mea, că studiem împreună şansele de câştig. Ea este convinsă că eu m-am născut procuror şi cerul mi-e martor că înaintea acestei deplorabile afaceri nu mă pricepeam mai mult decât ea, ceea ce e puţin spus! Hai, adăugă ea reluându-şi frumoasa şi plăcuta veselie, să nu ne mai frământăm şi să nu mai fim trişti! Vom găsi noi până la urmă alte motive de întârziere. Iată, este unul singular, absurd şi care ar fi totuşi atotputernic asupra spiritului bunei noastre contese văduve şi chiar al domnului d'Ionis. Nu-l ghiciţi?

— Caut în zadar. V

— Ei bine, ar fi posibilitatea să facem să vorbească doamnele verzi.

— De mirare! chiar domnul d'Ionis să fie la fel de credul ca mama sa?

— Domnul d'Ionis este foarte brav, a dovedit aceasta: dar el crede în spirite şi îi este îngrozitor de frică de ele. Dacă cele trei doamne ne vor interzice să grăbim procesul, acesta va dormi mult şi bine.

— Astfel, dv. Nu găsiţi nimic mai bun, pentru a satisface nevoia pe care o simt de a vă asculta, decât să mă condamnaţi la impostură? Ah, doamnă, ce bine cunoaşteţi deci arta de a face oamenii nefericiţi!

— Cum! aveţi asemea scrupule? Nu aţi acceptat deja cu voie bună…

— O glumă fără consecinţe, de acord! Dar dacă e vorba şi de domnul d'Ionis şi dacă el mă someaza să declar pe cuvânt de onoare…

— Adevărat! încă o idee care nu valorează nimic! Să nu mai căutăm idei astăzi. Noaptea e un sfetnic bun; mâine, poate vă voi propune ceva posibil. Ziua e pe sfârşite şi iată-l pe abatele de Lamyre care ne caută.

Abatele de Lamyre era un om mic, dar încântător, încă proaspăt şi frumuşel, deşi avea în jur de cincizeci de ani. Era bun, frivol, spirit cultivat, cu vorba frumoasă, fără griji, vesel şi, în materie de opinii filosofice, de părerea celor cu care vorbea, căci interesul său nu era de a convinge, ci de a place. Îmi sări de gât şi mă copleşi cu elogii pe care le ştiam ieftine, ştiind că era foarte darnic cu toată lumea, dar pentru

care îi eram acum recunoscător, din cauza plăcerii pe care doamna d'Ionis părea că are ascultându-1. El îmi lăuda marile mele talante de avocat şi de poet; mă forţă să recit câteva versuri care părură gustate mai mult decât meritau. Doamna d'Ionis, după ce mă complimentă, cu un aer emoţionat şi sincer, ne lăsă împreună pentru a merge la îndatoririle casei.

Abatele îmi vorbea despre o mie de lucruri care nu mă interesau. Aş fi vrut să fiu singur pentru a visa, pentru a-mi aminti fiecare cuvânt, fiecare gest al doamnei d'Ionis. Abatele veni după mine, mă urmă peste tot şi îmi povesti o mie de istorioare nostime Pe care eu le trimiteam la naiba. În sfârşit, conversaţia începu să devină interesantă pentru mine când atinse terenul arzător al raporturilor mele cu doamna d'Ionis.

— Ştiu ce vă aduce aici, îmi spuse el. Ea mi-a vorbit înainte. Fără a şti ziua vizitei dv., vă aştepta. Tatăl dv. Nu vrea să o lase să se ruineze şi desigur are dreptate. Dar nu o va convinge şi va trebui să vă certaţi sau să o lăsaţi să facă după capul ei. Dacă ar crede în doamnele verzi, ar fi foarte simplu, aţi putea să le faceţi să vorbească; dar ea nu crede mai mult decât mine sau dv.!

— Doamna d'Ionis pretinde totuşi că dv. Credeţi puţin, domnule abate!

— Eu? V-a spus ea aceasta? Da, da, ştiu că tratează pe micul ei prieten ca mare poltron! Ei bine, cântaţi în duo cu ea; nu mi-e frică de doamnele verzi „nu cred în ele; dar sunt sigur de un lucru care mă înfricoşează, acela de a le fi văzut.

— Cum împăcaţi atunci aceste lucruri contradictorii?

— E simplu. Există stafii sau nu există. Eu le-am văzut, sunt constrâns să spun că le-am văzut. Numai că eu nu le cred răufăcătoare, nu mi-e teamă că au să mă bată. Nu m-am născut poltron; dar uneori îmi suspectez minţea, care e ca un copil zburdalnic. Ştiu că umbrele nu au putere asupra corpurilor, şi nici corpurile nu au putere asupra umbrelor, pentru că eu am prins mâneca uneia dintre aceste domnişoare, fără să găsesc nici urmă de braţ. Din acel moment, pe care nu-l voi uita niciodată, şi care a schimbat toate ideile mele asupra lucrurilor din lumea asta şi din cealaltă, am jurat să nu mai bravez slăbiciunea umană. Nu-mi pasă că aş putea deveni nebun. Cu atât mai rău pentru mine dacă nu am forţă morală de a contempla rece şi filosofic ceea ce depăşeşte înţelegerea mea; şi de ce m-aş supraestima? Am început prin a râde, am chemat şi am provocat apariţia râzând. Apariţia s-a produs. Bună ziua! îmi e de ajuns o dată, nu mai e necesar să repet.

Se înţelege că am fost puternic atins de ceea ce auzeam. Abatele avea o bună credinţă evidentă. Nu se credea urmărit de vreo manie. De la emoţia pe care o simţise în camera doamnelor, ci nu le mai

visase niciodată, nu le revăzuse niciodată. Adăuga că era sigur că umbrele nu i-ar fi fost ostile sau nu i-ar fi făcut niciun rău, dacă ar fi avut curajul necesar să le examineze.

— Dar nu l-am avut, mai spuse, căci aproape îmi pierdusem cunoştinţa şi, văzându-mă atât de prost, mi-am zis: „Să aprofundeze cine vrea misterul, eu nu mă ocup cu asta. Nu sunt eu omul unor asemenea minuni".

Am pus întrebări amănunţite abatelui. În afară de câteva detalii, viziunea sa era asemănătoare cu a mea. Am făcut un mare efort pentru a nu-l lăsa să simtă asemănarea aventurilor noastre. Il ştiam prea vorbăreţ pentru a-mi păstra secretul şi îmi era o teamă grozavă de sarcasmele doamnei d'Ionis, mai ceva decât de toţi demonii nopţii, astfel incit am făcut faţă tuturor întrebărilor abatelui, asigurindu-l că nimic nu tulburase somnul meu. Şi când veni momentul de a mă retrage, la ora unsprezece seara, în fatala cameră, am promis foarte vesel contesei văduve să iau notă asupra tuturor viselor mele, despărţindu-mă de toţi cu un aer viteaz şi voios.

Nu prea eram nici viteaz, nici voios. Prezenţa abatelui, masa şi petrecerea serii sub ochii contesei văduve o făcuseră pe doamna d'Ionis mai rezervată decât fusese dimineaţa. Ea părea a-mi spune în fiecare aluzie la cordiala noastră intimitate: „Ştiţi cu ce preţ v-am acordat-o!" Eram nemulţumit de mine: nu ştiusem să fiu nici supus, nici destul de revoltat. Mi se părea că trădasem misiunea pe care tatăl meu mi-o încredinţase şi aceasta fără profit pentru himerele mele de îndrăgostit.

Melancolia mea interioară acţiona asupra impresiilor mele şi frumosul apartament îmi apăru sumbru şi lugubru. Nu ştiam ce să gândesc despre judecata abatelui şi a mea proprie. Dacă nu aş fi fost cuprins de ruşine, aş fi cerut să fiu găzduit în altă parte şi am fost invadat de o mânie veritabilă când am văzut pe Baptiste intrând eu blestematul do platou, coşul, cele trei pâini şi tot echipamentul ridicol din cealaltă seară.

— Ce este aceasta? i-am spus prost dispus. Mi s-a făcut foame? Oare nu cumva am. Venit de la masă?

— Într-adevăr, domnule, zise el. Găsesc toate astea foarte caraghioase… Domnişoara Zephyrine m-a însărcinat să vi-l aduc. În zadar i-am spus că vă petreceţi noaptea dormind ca toată lumea, şi nu mâncând, ea mi-a răspuns râzând: „Luaţi-le totuşi, aşa e obiceiul casei. Stăpânul dv. Nu va fi deranjat de ele şi veţi vedea că nu va cere nimic mai mult decât să le lăsaţi în camera sa.

— Ei bine, dragul meu, fă-mi plăcerea de a le duce fără a spune nimic în oficiu. Am nevoie de masă ca să scriu.

Baptiste se supuse. M-am închis în cameră şi m-am culcat după ce am scris tatălui meu. Trebuie să spun că am dormit de minune şi nu

am visat decât o singură doamnă, care era doamna d'Ionis.

A doua zi, întrebările contesei văduve începură imediat. Am avut o lipsă de politeţe declarându-i că nu visasem nimic demn de luat în seamă. Buna doamnă rămase contrariată.

— Sunt sigură, îi zise ea Zephyrinei, că nu aţi pus supeul doamnelor în camera domnului Nivieres.

— Iertaţi-mă, doamnă, răspunse Zephyrine privindu-rnă cu un aer de reproş.

Doamna d'Ionis părea a-mi spune, din ochi, că eram lipsit de delicateţe. Abatele strigă naiv:

— Ce singular! asemenea lucruri mi se întâmplă numai mie?

El plecă după dejun şi doamna d'Ionis îmi dădu întâlnire, la ora unu, în bibliotecă. Am fost acolo la douăsprezece; dar ea îmi trimise vorbă prin Zephyrine că vizite neaşteptate surveniseră şi că mă ruga să mai aştept. Ceea ce era mai uşor de cerut decât de obţinut. Aşteptam: minutele mi se păreau secole. Mă întrebam cum putusem trăi până acum fără acest tete-â-tete pe care îl numeam deja cotidian, şi cum aş mai trăi când nu ar trebui să aştept. Căutam mijloacele prin care lucrul ar fi devenit în continuare necesar şi, hotărât să împiedic, din toate puterile, soluţionarea procesului, imaginam o mie de subterfugii lipsite de un simţ normal.

Plimbându-mă agitat prin galerie, mă opream din când în când în faţa fântânii şi mă aşezam câteodată pe marginile ei, înconjurate de flori minunate, artistic dispuse în crevasele stâncii brute pe care era ridicată sculptura de marmoră albă. Baza frustă dădea o mai puternică impresie de perfecţiune operei dălţii şi permitea apei din bazinul recipient să cadă în pânze strălucitoare în vasele inferioare, împodobite cu plante de apă.

Acest loc era minunat şl reflexul vitraliului colorat dădea în scurte clipe tonuri vii şi aparenţa vieţii figurilor fantastice ale statuii.

Priveam nereida cu o mirare nouă, mirarea de a o găsi frumoasă şi de a înţelege în sfârşit sensul elevat al acestei misterioase frumuseţi.

Nu mă mai gândeam să o critic, faţă de frumuseţea doamnei d'Ionis. Simţeam că orice comparaţie era puerilă, între lucruri şi fiinţe care nu au niciun raport între ele. Această fiică a geniului lui Jean Goujon era frumoasă prin ea însăşi. Faţa era de o fineţe sublimă. Ea părea să comunice gândului un sentiment de linişte şi de plenitudine a vieţii analog senzaţiei de prospeţime dată de murmurul continuu al apelor limpezi.

In sfârşit, doamna d'Ionis sosi.

— Ceva nou, îmi zise ea, aşezându-se familiar lângă mine. Iată ciudata scrisoare pe care am primit-o de la domnul d'Ionis.

Şi ea mi-o arătă cu un abandon ce mă emoţionă profund. Eram indignat împotriva acestui soţ ale cărui scrisori către o asemenea

femeie puteau fi arătate fără emoţie primului venit.

Scrisoarea era rece, lungă şi difuză, scrisul piţigăiat şi întrerupt, ortografia foarte îndoielnică. Iată conţinutul pe scurt:

„Nu trebuie să vă faceţi scrupule de a duce lucrurile până la capăt. Eu nu am niciunul invocând legalitatea rigidă. Refuz orice aranjament în afara celui propus familiei d'Aillane şi vreau să văd terminându-se acest proces. Sunteţi liberă, când va fi câştigat, să le întindeţi o mână de ajutor. Nu mă voi opune generozităţii dv.; dar nu vreau niciun compromis. Avocatul lor m-a ofensat în pledoaria lui în primă instanţă şi apelul lor este de o infatuare care nu are nume. Găsesc că domnul Nivieres este foarte adormit şi îi voi arăta nemulţumirea mea prin curierul de azi. Acţionaţi şi dv., stimulaţi zelul său, cu condiţia să nu vină un ordin superior din partea… Dv. Ştiţi ce vreau să spun şi mă mir că nu-mi vorbiţi de ceea ce a putut fi observat în camera… de la plecarea mea până acum. Nimeni nu are curajul să petreacă acolo o noapte şi să scrie ce a auzit? Trebuie să ţinem seama numai de spusele abatelui de Lamyre, care nu este un om serios? Obţineţi de la o persoană demnă de încredere să încerce această probă, dacă nu a-veţi curajul de a încerca dv. Însevă, ceea ce nu m-ar surprinde".

Citind această ultimă frază, doamna d'Ionis izbucni într-un hohot de râs.

— Domnul d'Ionis e admirabil! spuse ea. Mă flatează pentru a accepta o încercare pe care el însuşi n-a vrut să. O accepte şi se indignă de laşitatea celor cărora nu le-ar da pentru nimic în lume un exemplu.

— Ceea ce găsesc mai important aici, spun eu, este credinţa domnului d'Ionis în aceste apariţii şi respectul sau pentru sentintele pe care acestea ar fi capabile sa le dea.

— Vedeţi bine, reluă ea, că aici e singurul mijloc de a-i potoli înverşunarea împotriva bieţilor d'Aillane! Vă spuneam eu, v-o spun şi acum, şi dv. Nu vreţi să mă ascultaţi, când ocazia e atât de minunată! Nu s-ar merge, atât de mult crezându-se în doamnele verzi, până la a vă cere cuvântul de onoare!

— Mi se pare, din contra, că ar trebui aici serios jucat rolul de impostor, deoarece domnul d'Ionis doreşte mărturia unei persoane demne de în credere.

— Şi apoi dv. Vă temeţi de ridicol, de blam, de glumele care nu ar întârzia să apară în jurul dv.! Dar aş putea să vă garantez asupra tăcerii domnului d'Ionis.

— — Nu, doamnă, nu! nu m-aş teme nici de ridicol, nici de blam, din moment ce ar fi vorba să mă supun dv. Dar m-aţi dispreţui dacă aş merita acest blam printr-un jurământ fals. De ce nu, de altfel, să nu încercăm să aducem familia d'Aillane spre o tranzacţie onorabilă pentru ei?

— Stiti ca aceea propusa de domnul d'Ionis nu era astfel?

— Nu sperati sa puteti modifica intentiile sale?

Ea dădu din cap şi tăcu. Îmi spunea astfel elocvent ce om fără inimă şi fără principii era acest soţ, indiferent la atâta farmec şi dedat tuturor dezordinilor.

— Totuşi, am reluat eu, el vă autorizează să fiţi generoasă după victorie,

— Şi cu cine crede el a avea de-a face? strigă ea înroşindu-se de mânie. El uită că d'Aillanii sunt onoarea însăşi şi nu vor primi niciodată, ca pe o pomană sau ca pe o binefacere, ceea ce dreptatea îi face să considere legitima proprietate a familiei lor.

Am fost frapat de energia pe care ea o punea în acest răspuns.

— Sunteţi deci foarte legată cu familia d'Aillane? am întrebat. Nu mă gândeam la aceasta…

Ea se mai înroşi puţin şi răspunse negativ.

— Nu am avut niciodată mari relaţii cu ei, răspunse, dar sunt rudele mele destul de apropiate pentru ca onoarea lor şi a mea să nu fie decât una. Am certitudinea că voinţa unchiului nostru era să le lase averea sa. Cu atât mai mult cu cât domnul d'Ionis, luându-mă în căsătorie pentru ceea ce numeşte „ochi frumoşi", nu a fost prea mărinimos căutându-mi o moştenire şi vrând să desfiinţeze acest testament ca defectuos în formă.

Apoi adăugă:

— Cunoaşteţi pe cineva din familia d'Aillane?

— L-am văzut adesea pe tată, pe copii niciodată. Fiul este ofiţer în nu ştiu ce garnizoană..

— La Tours, zise ea repede. Apoi adaugă şi mai repede:

— După cum cred, cel puţin…

— Se zice că arată foarte bine.

— Se zice. Nu l-am văzut de când a ajuns matur. Acest răspuns mă linişti. Îmi trecuse o clipă prin cap că motivul dezinteresului mărinimos al doamnei d'Ionis putea să-şi aibă sursa sa profundă într-o pasiune pentru vărul său d'Aillane.

— Sora sa este îneântătoare; nu aţi văzut-o niciodată?

— Niciodată. Nu e încă la mănăstire?

— Da, la Angers. Se spune că e frumoasă ca un înger. Cum v-aţi simţi dv. Când aţi reuşi să cufundaţi în mizerie o fată de condiţie bună, care putea avea dreptul la o căsătorie onorabilă şi la o viaţă după rangul şi educaţia sa? Aceasta e. Marea disperare care îl aşteaptă pe tatăl ei. Dar să vedem, spuneţi-mi ce căi aţi găsit: căci aţi căutat şi aţi găsit ceva, nu-i aşa?

— Da! am răspuns după ce am reflectat cum se poate reflecta în timpul unei febre, am găsit o soluţie.

IV. NEMURITOAREA

Dând această speranţă de succes, m-am înfricoşat eu însumi. Dar nu mai era niciun mijloc de a da înapoi. Frumoasa mea clientă mă copleşea cu întrebări.

— Ei bine, doamnă, i-am spus eu, trebuie să găsim un mijloc de a face să vorbească oracolul, fără a juca rolul de impostori; dar trebuie să-mi daţi detalii care îmi lipsesc asupra apariţiilor al căror teatru trebuie să fie castelul.

— Vreţi să vedeţi vechile hârtii din care am scos extrasul meu? strigă ea cu bucurie. Le am aici.

Deschise o mobilă a cărei cheie o avea şi îmi arătă o scriere destul de lungă, cu comentarii scrise la diverse epoci de diverşi cronicari, ataşaţi ai capelei castelului, sau ai unei mănăstiri vecine care fusese secularizată sub ultimul rege. Cum nu eram grăbit să iau un angajament care ar fi scurtat timpul acordat misiunii mele, am amânat lectura acestui fantastic dosar pentru seara târziu şi m-am lăsat în voia zânei mele. Mă gândeam că ea arăta o delicată cochetărie, fie că ţinea la ideile sale atât încât putea să se compromită puţin pentru a le face să triumfe, fie că rezistenţa mea excita legitimul său orgoliu de femeie irezistibilă, fie că — şi eu m-am oprit cu deliciu la această ultimă supoziţie — simţea pentru mine un sentiment particular.

Fu nevoită să mă părăsească: alte vizite soseau. La cină erau musafiri; mă prezentă nobililor săi vecini cu o distincţie marcată şi dovedi faţă de mine mai multă grijă decât aveam poate dreptul de a aştepta. Unii părură să o găsească prea multă pentru un mic slujitor al robei ca mine şi încercară s-o arate. Ea dovedi că nu se teme de critică şi arătă atâta vitejie în a mă susţine, încât simţeam că devin nebun de fericire.

Atunci când ramaserăm singuri, doamna d'Ionis mă întrebă ce doream să fac cu manuscrisele privind apariţiile celor trei doamne verzi. Mintea mea se înfierbântase, mi se părea că eram iubit şi că nu trebuia să mă tem de zeflemisiri. I-am povestit deci cu ingenuitate viziunea pe care o avusesem şi cea asemănătoare povestită de abatele Lamyre

— Iată-mă deci forţat să cred, am adăugat, că există anumite situaţii în care, fără fervoare şi fără şarlatanism şi fără superstiţie, anumite idei îmbracă imagini care ne înşeală simţurile şi vreau să studiez acest fenomen, deja suferit de mine, în relatările înţelepte sau nebuneşti ale celor la care s-a produs. Nu vă ascund că, în mod contrar obiceiurilor mele, departe de a mă feri de farmecul iluziilor, voi face tot posibilul pentru a le abandona mintea şi judecata. Şi dacă, în această dispoziţie de spirit în întregime poetică, voi reuşi să văd şi să aud câteva fantome care să-mi hotărască să mă supun dv., nu voi da înapoi în faţa

jurământului ce ar putea să-mi ceară apoi domnul d'Ionis şi mama sa. Nu voi forţa să jur că eu cred în revelaţiile spiritelor şi în apariţia morţilor, căci n-aş putea să fac aceasta; dar, afirmând că am auzit voci — fiindcă azi chiar pot afirma că am văzut umbre — nu voi fi un mincinos; şi puţin mă interesează că aş trece drept lipsit de simţ, dacă dv. Îmi faceţi onoarea de a nu împărtăşi această opinie.

Doamna d'Ionis arătă o mare mirare faţă de eeea ce îi spuneam şi îmi puse multe întrebări asupra viziunii mele în camera doamnelor verzi. Ea mă asculta fără a râde şi chiar ea însăşi se mira de calmul cu care trecusem prin ciudata aventură.

— Văd, îmi zise ea, că sunteţi un spirit foarte curajos. În ceea ce mă priveşte, în locul dv., mi-ar fi fost frică, mărturisesc. Inainte de a vă permite să reîncepeţi această încercare, juraţi-mi că nu veţi fi nici mai înspăimântat, nici mai afectat ca prima dată.

— Cred că pot să vă promit, i-am răspuns eu. Mă simt foarte calm şi, chiar de-aş vedea un spectacol înspăimântător, sper să rămân destul de stăpin pe mine însumi pentru a nu-l atribui decât propriei mele imaginaţii.

— Deci în noaptea aceasta vreţi să faceţi această evocaţie singulară?

— Poate, dar vreau mai întâi să citesc totul. Aş vrea de asemenea să parcurg o lucrare privitoare la acest subiect, nu o operă de critică denigratoare, sunt deja bine educat pentru îndoială, ci unul din acele tratate, unde, printre multe copilării, se pot găsi idei ingenioase.

— Ei bine, aveţi dreptate, spuse ea, dar nu stiu ce lucrare să vă recomand: nu am cercetat deloc asemenea cărţi vechi. Dacă vreţi, mâine, căutaţi în bibliotecă.

Dacă îmi permiteţi, voi face acest lucru imediat. Nu este decât ora unsprezece, este momentulcând toată casa devine calmă şi tăcută. Voi veghea în bibliotecă şi, dacă voi reuşi să mă exalt puţin, voi fi cu atât mai mult dispus să mă întorc în camera mea pentru a oferi celor trei doamne supeul comemorativ care are virtutea de a le atrage.

— Voi pune să se ducă deci faimosul platou, zise doamna d'Ionis surâzând, şi cred că trebuie să fac un efort pentru a nu mă simţi emoţionată…

— Oh! doamnă, şi dv.?

— Ei, Dumnezeule, reluă ea, cine ştie? Noi râdem de toate, astăzi; suntem pentru aceasta mai înţelepţi ca odinioară? Suntem nişte creaturi slabe care se cred puternice: cine ştie dacă din această cauză nu am devenit mai materiali decât ar vrea spiritul, iar ceea ce luăm drept luciditate nu este decât o orbire? Ca şi mine, credeţi în imortalitatea sufletelor. O separare absolută între ale noastre şi cele ce sunt degajate de materie este un lucru atât de clar de conceput încât putem să-l dovedim?

Ea îmi vorbea astfel de câteva minute, cu mult spirit şi imaginaţie;

apoi mă părăsi puţin tulburată, rugându-mă ca, în caz că mă simt tulburat eu însumi, sau dacă sunt asaltat de idei negre, să nu dau curs proiectului meu. Eram atât de fericit şi atât de mişcat de solicitudinea sa, încât mi-am exprimat regretul de a nu avea mai multă frică de bravat pentru a arăta astfel zelul meu.

Mă urcai în camera mea, unde Zephyrine deja aşezase coşul; Baptiste voia să-l ducă înapoi.

— Lasă-1, i-am spus, pentru că aşa e obiceiul casei şi du-te la culcare. Nu am nevoie de tine mai mult decât în celelalte seri.

— Dumnezeule, domnule, dacă-mi permiteţi, aş petrece noaptea pe un fotoliu în camera dv.

— Şi de ce asta, prietene?

— Pentru că toţi spun că revine. Da, da, domnule, am început să-i înţeleg pe servitori. Le este foarte frică şi eu care sunt un bătrân soldat aş fi mulţumit să le dovedesc că nu sunt atât de prost ca ei… Am refuzat şi l-am lăsat să aranjeze cuvertura, în timp ce coboram în bibliotecă, după ce îi spusesem să nu mă aştepte.

Am parcurs această imensă sală înainte de a mă aşeza la lucru şi m-am încuiat cu grijă, de teama de a nu fi deranjat de vreun valet curios sau pus pe glume. Apoi am aprins un candelabru de argint cu mai multe braţe şi am început să studiez fantasticul dosar al doamnelor verzi.

Apariţiile frecvente, observate si povestite cu detalii, ale celor trei doamne verzi, domnişoarele d'Ionis, coincideau cu totul cu ceea ce văzusem şi cu ceea ce abatele îmi povestise. Dar nici el, nici eu nu avusesem încrederea sau curajul să punem întrebări fantomelor. Alţii o făcuseră, spuneau cronicarii, şi le fusese dat să vadă pe cele trei fecioare nu sub aparenţa de nori de abur verde, ci în toată strălucirea tinereţii şi frumuseţii lor; nu toate odată, ci câte una, în timp ce celelalte două stăteau deoparte. Atunci, defuncta frumuseţe răspundea la toate întrebările serioase şi decente ce i se adresau. Ea dădea sfaturi judicioase. Ea arăta comorile ascunse celor care erau capabili să le folosească. Ea indica ce nenorociri pot fi evitate, ce greşeli se pot repara, vorbind în numele cerului şi al îngerilor; în sfârşit, era o putere binefăcătoare pentru cei care o consultau cu intenţii bune şi pioase. Nu era rea şi ameninţătoare decât cu libertinii şi necredincioşii. Manuscrisul spunea: „Unei intenţii rele şi batjocoritoare, răspundeau cu mari pedepse, şi cei care le aveau din dorinţa de răutate şi din vană curiozitate puteau să se aştepte la lucruri înfricoşătoare, că se vor căi amarnic de a le fi căutat".

Fără a explica aceste lucruri înfricoşătoare, manuscrisul dădea formula invocaţiei şi tot ritualul de urmat, cu o atât de mare seriozitate şi cu o atât de naivă bună credinţă, încât mă lăsam purtat

de el. Apariţia lua în imaginaţia mea culori atât de minunate, care mă încântau şi mă făceau să doresc, nu să mă tem de a fi câştigat şi convins. Nu mă simţeam deloc întristat şi înspăimântat de ideea de a vedea mergând şi de a auzi vorbind morţii. Din contra, mă exaltam în vise elyseene şi vedeam o Beatrice răsărind în razele imperiului meu oniric.

— Şi de ce n-aş avea acest vis, spunea vocea mea interioară, fiindcă am avut deja prologul viziunii? Teroarea prostească m-a convins, devenind nedemn şi incapabil de a fi iniţiat şi a înainta în revelaţiile swedenborgiste, în care cred spirite excelente şi de care nu am avut dreptate să-mi bat joc altădată. Mă voi întoarce în vechime cu' plăcere, căci aceasta este mai agreabil şi mai sănătos pentru sufletul unui poet decât îngheţata negaţie a secolului nostru. Dacă voi trece drept nebun, sau voi deveni, ce importanţă are! voi trăi într-o sferă ideală şi voi fi poate mai fericit decât toţi înţelepţii de pe pământ.

Imi vorbeam astfel mie însumi, cu capul în mâini. Era aproape ora două dimineaţa şi cea mai profundă linişte domnea în castel si în împrejurimi, când o muzică suavă si îneântătoare, care părea că porneşte clin rotondă, mă smulse din visarea mea. Am ridicat capul şi am dat mai în spate sfeşnicul plasat în faţa mea, pentru a vedea de la cine, de unde venea această graţioasă muzică. Dar cele patru luminări care luminau deplin masa mea de lucru nu erau suficiente pentru a mă face să disting profunzimea sălii, cu atât mai puţin rotonda ce se afla dincolo de ea.

M-am îndreptat imediat spre rotondă şi nemaifiind stânjenit de o altă lumină, distingeam părţile superioare ale frumosului grup de la fântână, Iuminate din plin de lună printr-una dintre ferestrele bolţii. Restul sălii circulare era în umbră. Pentru a mă asigura eă sunt singur, am deschis oblonul uşii mari cu vitralii care dădeau spre parter şi am văzut că, într-adevăr, nu era nimeni. Muzica păru să scadă şi se pierdea pe măsură ce mă îndepărtam, aproape că nu o mai auzeam. Am trecut în cealaltă galerie, pustie de asemenea, dar unde sunetele care mă încântaseră se făcură din nou auzite foarte distinct, ca şi cum ar fi plecat, de astă dată, din spatele meu.

M-am oprit fără să mă întorc, pentru a le as culta. Erau suave şi tânguitoare şi nu formau nicio combinaţie melodică inteligibilă. Era mai curând o suită de acorduri vagi, foarte misterioase, formate ca din hazard, la nişte instrumente pe care îmi era imposibil să le numesc, căci timbrul lor nu semăna cu nimic din ceea ce îmi era cunoscut. Ansamblul lor era plăcut, deşi foarte melancolic.

Am revenit, asigurându-mă că aceste voci, dacă puteam să le numesc astfel, plecau din scoica cu salamandre şi sirene a fântânii, creşteau sau scădeau în intensitate după cum apa, care devenise intermitentă, se aduna sau scădea în cupele rotunde ale fântânii.

Nu am considerat nimic fantastic aici, deoarece auzisem vorbindu-se de aceste jerbe de apă italiene care produc, prin mijlocirea aerului comprimat de apă, orgi hidraulice mai mult sau mai puţin reuşite. Acestea clin jurul meu erau foarte blânde şi armonioase, poate pentru că nu compuneau nicio melodie definită, suspinând doar acorduri armonice, aşa cum fac harpele eoliene. Mi-am amintit că doamna d'Ionis îmi vorbise de această muzică, spunându-mi că adesea se pornea singură, timp de câteva clipe doar.

Această explicaţie nu m-a împiedicat să urmez cursul reveriilor mele poetice. Eram recunoscător faţă de capricioasa fântână care voia să cânte numai pentru mine, într-o noapte atât de frumoasă şi în mijlocul unei tăceri atât de profunde.

Văzută în clar de lună, era de un efect minunat. Părea că varsă, în trestiile proaspete de pe marginile sale, o ploaie de diamante verzi. Salamandrele, imobile în mişcările lor tumultoase, aveau ceva înfricoşător, şi plânsetele lor ce mureau în zgomotul cascadelor le făceau să pară disperate de a-şi simţi sufletele violente înlănţuite în corpuri de marmoră. Ai fi zis că e o scenă din viaţa păgână pietrificată prin gestul suveran al nereidei. Mi-am adus aminte atunci de un fel de spaimă pe care această nimfă mi-o provocase în plină zi. Prin calmul său superb în mijlocul acestor monştri dezlănţuiţi.

Un suflet impasibil poate să exprime frumuseţea adevărată? gândeam eu; şi dacă această creatură de marmoră ar fi însufleţită, pe cât este de magnifică, nu ar provoca frica, prin aerul de supremă indiferenţă care o face prea îndepărtată în superioritatea ei desăvârşită de fiinţele din rasa noastră umană?

O priveam cu atenţie în reflexele lunii care scălda umerii ei albi şi contura capul delicat deasupra unui gât avântat şi puternic. Nu puteam să-i disting trăsăturile, căci era plasată la o anumită înălţime; dar atitudinea sa degajată se desena în linii strălucind de o graţie incomparabilă.

— Iată ideea ce mi-aş putea face despre doamna în verde, căci desigur…

Brusc, am încetat să-mi continui raţionamentele. Mi se păru că văd statuia miseând.

Am crezut că trecea un nor peste lună şi producea această iluzie; nu, nu era o iluzie. Dar nu statuia se mişca, ci o formă care se ridica în spatele ei, sau lingă ea, şi care îmi apărea foarte asemănătoare ca şi cum un reflex al sufletului s-ar fi detaşat din acest corp de marmoră şi l-ar fi părăsit pentru a veni către mine.

M-am îndoit o clipă asupra mărturiei propriilor ochi; dar totul deveni atât de distinct, atât de evident, încât am fost imediat convins că văd o fiinţă reală şi că nu mai încercam niciun sentiment de frică, nici chiar de mare surpriză.

Imaginea vie a nereidei cobora pe planurile inegale ale monumentului. Mişcările sale aveau o uşurinţă şi o graţie ideale. Nu era mai înaltă decât o femeie reală, deşi eleganţa proporţiilor sale îi conserva acel secret al frumuseţii excepţionale care mă înspăimântase la statuie; dar nu simţeam nici urmă de spaimă şi admiraţia mea se învecina cu extazul. Am întins braţele pentru a o prinde, căci mi se părea că va zbura drept spre mine, peste o pantă de cinci sau şase picioare* care ne separa încă.

Mă înşelam. Ea se aşeză pe marginea pietrei şi îmi făcu semn să mă îndepărtez.

M-am supus şi am văzut-o aşezându-se pe un delfin de marmoră, care începu să scoată sunete stridente. Imediat, toate aceste voci hidraulice crescură ca o furtună si formară un concert cu adevărat diabolic în jurul ei.

Incepeam să-mi simt nervii întinşi, când o lumină verzuie, care părea a fi un clar de lună mai strălucitor, ţâşni de undeva, arătându-mi clar trasaturile nereidei vii, atât de asemănătoare cu cele ale statuii, încât am avut nevoie să o privesc din nou pentru a mă asigura că ea nu părăsise soclul său de piatră.

Atunci, fără a încerca să-mi explic nimic, fără a dori să înţeleg, mă îmbătăm, într-o admiraţie pierdută, cu frumuseţea supranaturală a apariţiei. Efectul pe care ea îl produse asupra mea fu absolut. Nu am avut niciun gând să mă apropii pentru a mă asigura de imaterialitatea ei, cum făcusem atunci când se produsese în cameră. Dacă aş fi gândit astfel fără să-mi dau seama, teama de a o face să dispară printr-o curiozitate îndrăzneaţă m-ar fi reţinut în mod sigur.

Cum să nu fiu stăpânit de dorinţa de a-mi desfăta ochii? Era nereida sublimă, dar cu ochii vii, cu ochi luminoşi, de o gingăşie fascinantă, şi cu braţele goale, cu contururi ale pielii transparente, cu mişcări moi ca ale copiilor. Această fiică a eterului părea să aibă cinsprezece ani cel mult. Ea exprima puritatea adolescenţei prin formele sale suave, în timp ce obrazul i se lumina cu seducţiile femeii ajunse ia înflorirea sufletului.

Infăţişarea ei era stranie, ca a nereidei: o rochie sau tunică în valuri, făcută din nu ştiu ce ţesătură minunată ai cărei plii păreau a fi plini de apă, o diademă cizelată cu o grijă delicată şi valuri de perle ce alunecau după buclele unui păr splendid, cu acel amestec de lux singular şi capriciu fericit care caracterizează gustul renaşterii; un contrast îneântător şi bizar intre veşmântul foarte simplu, care îşi găsea bogăţia numai în aranjamentul său aerian şi lucrătura minuţioasă a bijuteriilor sau preţiozităţile drăgălaşe din pieptănătură.

Aş fi privit-o, cred, toată viaţa fără a dori să-i vorbesc. Nu mi-am dat seama când a început liniştea care a succedat vacarmul fântânii. Nu ştiu dacă o contemplam de o clipă sau de o oră. Mi se părea că o

vedeam dintotdeauna şi o cunoşteam dintotdeauna: poate trăiam un secol într-o clipă.

Ea îmi vorbi prima. Auzeam şi nu înţelegeam, căci timbrul de argint al vocii sale era supranatural ca şi frumuseţea sa. O ascultam ca pe o muzică, fără a căuta un sens determinat în cuvintele sale.

în sfârşit, am făcut un efort pentru a mă desprinde din această beţie: am auzit că mă întreba dacă o văd. Nu ştiu ce am răspuns, căci adăugă:

— Sub ce aparenţă mă vezi? Abia atunci am remarcat că mă tutuia. Am înţeles să-i răspund la fel; dacă mi-sr fi vorbit ca regină, eu i-aş fi vorbit ca unei Divinităţi.

— Te văd, i-am spus, ca pe o fiinţă de care nimic de pe pământ nu se poate apropia.

Mi se păru că s-a înroşit; căci ochii mi se obişnuiseră cu lumina verde ca marea în care apărea scăldată. O vedeam albă ca un crin, cu proaspetele culori ale tinereţii pe obraji. Avu un surâs melancolic care o făcea şi mai suavă.

— Ce vezi tu în mine extraordinar? mi se adresă Ea.

— Frumuseţea, am răspuns. Eram prea emoţionat pentru a spune mai mult.

— Frumuseţea mea, reluă Ea, în tine se produce, nu există prin ea însăşi sub o formă pe care să o poţi aprecia. Nu este aici decât gândul meu. Vorbeşte-mi ca unui suflet şi nu ca unei fernei. Ce sfat voiai să-mi ceri?

— Nu-mi amintesc.

— De unde această uitare?

— Din prezenţa ta.

— Incearcă să-ţi aminteşti.

— Nu, nu vreau.

— Atunci, adio!

— Nu! nu! am strigat apropiindu-mă ca pentru a o reţine, dar oprindu-mă cu spaimă, căci lumina păli brusc şi apariţia părea că se şterge. In numele cerului, rămâi! Sunt supus şi nevinovat în dragostea mea.

— Care dragoste? întrebi ea redevenind strălucitoare.

— Care dragoste? Nu ştiu, nu mai ştiu! Am vorbit de dragoste? Da, îmi amintesc. Iubeam ieri o femeie, voiam să-i plac, să-i îndeplinesc voinţa cu riscul de a-mi trăda datoria. Dacă sunteţi o esenţă pură, cum cred eu, ştiţi toate acestea. Trebuie să vă mai explic?

— Nu; ştiu faptele care interesează posteritatea familiei al cărui nume l-am purtat. Dar eu nu sunt Divinitatea, eu nu citesc în suflete. Nu ştiam că iubeşti…

— Nu iubesc pe nimeni! La această oră nu iubesc pe pământ şi vreau să mor dacă, într-o altă parte a lumii, aş putea să vă urmez!

— Vorbeşti în delir. Pentru a fi fericit în moarte, trebuie să fi fost pur în viaţă. Tu ai o datorie grea de îndeplinit şi de aceea m-ai chemat. Indeplineşte-ţi datoria sau nu mă vei mai revedea.-

— Care este această datorie? Vorbiţi; nu vreau decât să mă supun.

— Această datorie, răspunse nereida aplecându-se spre mine şi vorbindu-mi atât de încet, încât cu greu îi distingeam vocea din murmurul fântânii, este de a te supune tatălui tău. Apoi vei spune femeii generoase care vrea să se sacrifice că aceia pe care îi plânge o vor binecuvânta mereu, dar că nu vor să accepte sacrificiul său. Cunosc gândurile lor, deoarece m-au chemat şi m-au consultat. Ştiu că luptă pentru onoarea lor, dar şi că nu sunt înspăimintaţi de ceea ce oamenii numesc sărăcie. Nu există sărăcie pentru sufletele mândre. Spune deci celei ce mâine te va întreba toate acestea şi nu ceda dragostei ce ţi-o inspiră până la a-ţi trăda familia.

— Mă voi supune, jur! Şi, acum, spuneţi-mi ceva despre secretul vieţii eterne. Unde este sufletul? Ce facultăţi noi capătă în aceste schimbări?

— Nu pot să-ţi răspund decât atât… Moartea nu există: nimic nu moare. Dar lucrurile din altă viaţă sunt cu totul diferite de aceea ce se imagi neză în lumea unde eşti tu. Nu-ţi voi spune mai mult, nu mă întreba.

— Spuneţi-mi, cel puţin, dacă vă voi revedea în acea altă viaţă.

— Nu ştiu.

— Şi în aceasta?

— Da, dacă meriţi.

— Voi merita! Spuneţi-mi încă… Fiindcă puteţi conduce şi sfătui pe cei ce trăiesc în lumea aceasta, nu puteţi să-i plângeţi?

— Pot.

— Şi să-i iubiţi?

— Ii iubesc pe toţi ca pe nişte fraţi printre care am trăit.

— Iubiţi-l pe unul mai mult decât pe ceilalţi. Va înfăptui miracole de curaj şi de virtute pentru a vă rechema.

— Să le înfăptuiască şi mă va găsi în gândurile sale. Adio!

— Aşteptaţi, oh! Dumnezeule, aşteptaţi! Se crede că daţi, ca gaj al protecţiei voastre şi ca mijloc de a vă evoca din nou, un inel magic celor carenu v-au ofensat. Este adevărat? Mi-l veţi da?

— Numai spiritele grosolane pot crede în magie. Nu vei crede în magie, tu care vorbeşti de viaţa eternă şi cauţi adevărul. Prin ce mijloc un suflet, care comunică cu tine fără ajutorul realităţii, ar putea să-ţi dea un obiect material şi palpabil!

— Totuşi, văd pe degetul dv. O podoabă strălucitoare.

— Nu pot să văd ceea ce văd ochii tăi. Ce crezi tu că vezi?

— Un inel cu smarald în formă de stea.

— E straniu că-l vezi, zise după un moment de linişte, operaţiile

involuntare ale gândirii umane si conexiunile visurilor cu anumite fapte trecute închid mistere providenţiale. Cunoaşterea acestor lucruri inexplicabile nu aparţin decât celui care ştie cauza tuturor lucrurilor şi raţiunea lor. Mina pe care crezi că o vezi nu există decât în mintea ta, ce a rămas din mine în mormint ţi-ar produce oroare, dar poate mă vezi aşa cum am fost pe pă- mânt. Spune-mi cum mă vezi tu.

Nu ştiu ce descriere entuziastă i-am făcut asupra ci înseşi. Ea păru că ascultă cu atenţie şi îmi zise:

— Dacă semăn cu statuia de aici, nu trebuie să te miri, căci i-am servit drept model. Tu trezeşti în mine amintirea ştearsă a ceea ce am fost şi mi-amintesc a fi purtat şi bijuteriile despre care îmi vorbeşti. Inelul, pe care crezi că-l vezi, l-am pierdut într-o cameră a castelului pe care l-am locuit de mult; a căzut între două pietre sub vatra căminului. Trebuia să pun să se ridice piatra a doua zi; clar, a doua zi, eram moartă. Poate îl vei regăsi dacă îl vei căuta. In acest-caz. Ţi-l dăruiesc în amintirea mea şi a jurământului ce ai făcut de a mi te supune. Iată ziua, adio!

Acest rămas bun îmi provocă o durere cum nu simţisem niciodată; îmi pierdusem capul şi eram gata să mă arunc spre a reţine umbra fermecătoare, căci mă apropiasem puţin câte puţin de ea, încât aş fi putut să prind marginea veşmântului său, dacă aş fi încercat să o ating: dar nu îndrăzneam. Uitasem, e adevărat, ameninţările din legendă împotriva celor care încearcau să comită această profanare; eram reţinut numai de un respect superstiţios; dar un strigăt de deznădejde îmi ieşi din piept vibrând până în scoicile marine ale. Salamandrelor.

Umbra se opri, cuprinsă parcă de milă.

— Ce mai doreşti încă? îmi zise. Iată ziua, nu pot să mai rămân.

— De ce nu? Dacă ai vrea!

— Nu trebuie să revăd soarele acestui pământ. Locuiesc în lumina eternă a unei lumi sublime.

— Du-mă în această lume! nu vreau să mai rămân aici; nu voi mai rămâne, jur, dacă trebuie să nu te mai revăd.

— Mă vei vedea, fii linştit,. Spuse ea. Aşteaptă clipa când o vei merita şi, până atunci, nu mă evoca. Iţi interzic. Voi veghea asupra ta ca o providenţă invizibilă, şi în ziua când sufletul îţi va fi la fel de pur ca o rază a dimineţii, voi apare în întâmpinarea dorinţei tale de taină. Supune-te!

— Supune-te! repetă o voce gravă ce răsună la dreapta mea.

M-am întors şi am văzut una din acele fantome din cameră, din timpul primei apariţii.

— Supune-te! repetă ca un ecou o voce asemănătoare, la stingă mea.

Şi am văzut a doua fantomă.

N-am simţit nicio emoţie, deşi aceste- doua spectre aveau, în

înălţimea taliei lor şi în timbrul vocii profunde, ceva lugubru. Dar ce mă interesa pe mine dacă văd sau aud lucruri înfricoşătoare? Nimic nu putea să mă smulgă din reveria în care mă cufundasem. Nici nu m-am oprit cu privirea pe aceste umbre accesorii, căutam din ochi frumuseţea mea cerească. Vai! ea dispăruse, nu mai vedeam decât imobila nereidă a fântânii cu atitudinea ei impasibilă şi cu tonurile reci ale marmorei în reflexele albăstrii ale dimineţii. Nu ştiu ce au făcut surorile ei, nu le-am văzut plecând. Mă învârleam în jurul fântânii ca un nebun. Credeam că am fost adormit şi mă ameţeam în vârtejurile propriilor idei, în speranţa de a nu mă trezi.

Dar îmi amintii de inelul promis; am urcat în camera mea unde l-am găsit pe Baptiste, care îmi vorbi, fără ca eu să înţeleg ce anume. Mi se păru tulburat, pesemne clin cauza expresiei feţei mele, dar nu l-am întrebat. Am căutat vatra şi am remarcat repede două pietre dislocate. Am încercat să le ridic. Era imposibil fără unelte necesare.

Baptiste mă credea probabil nebun şi, încer-când automat să mă ajute, întrebă:

— Domnul a pierdut oare ceva?

— Da, mi-a căzut, ieri, aici, un inel.

— *Un* inel?… Domnul nu poartă inel, nu l-am văzut…

— N-are importanţă. Trebuie să-l găsim. Baptiste luă un cuţit, lărgi crăpătura pietrei, îndepărtă cenuşa şi cimentul ce o umpleau şi, lucrând înainte pentru a mă satisface, mă întrebă cum era făcut acest inel, cu aerul cu care m-ar fi întrebat ce am visat.

— Era un inel de aur cu o stea clin smarald masiv, am răspuns cu aplomb şi certitudine.

El nu se îndoi şi, detaşând o vergea din grătare, o îndoi ca la un croşet şi scoase inelul, pe care mi-l prezentă surâzând. Gândea, desigur, fără a îndrăzni să spună, că era un dar de la doamna d'Ionis.

In ceea ce mă priveşte, abia l-am privit, atât de sigur eram că într-adevăr era inelul a cărui umbră o privisem. Mi l-am pus pe degetul mic, fără să mă îndoiesc că -ar fi aparţinut sărmanei domnişoare d'Ionis şi că am văzut spectrul acestei minunate frumuseţi.

Baptiste se purtă cu multă discreţie. Convins că avusesem o foarte frumoasă aventură, căci mă aşteptase în zadar toată noaptea, mă părăsi după ce i-am promis că mă voi culca.

Sigur că nu mă gândeam la aşa ceva. M-am aşezat la masă, de pe care Baptiste luase faimosul supeu cu trei pâini şi, dorind să mă cufund din nou în beţia viziunii mele, temându-mă să nu uit ceva, am început să scriu o relatare fidelă. Am rămas în această agitaţie amestecată cu extazul până după răsăritul soarelui. Am aţipit un moment, cu coatele pe masă, şi am crezut că refac visul: dar acesta fugi repede şi Baptiste veni să mă smulgă solitudinii în care aş fi vrut să-mi sfârşesc viaţa de acum înainte.

Nu am coborât decât în momentul în care trebuia să se aşeze toată lumea la masă. Nu m-am întrebat cum voi povesti despre viziunea nopţii; mă gândeam acum, făcând pe comeseanul, deşi nu mâncam, căci, nesimţindu-mă obosit sau bolnav, simţeam un dezgust de neînvins pentru funcţiile vieţii animale.

Contesa văduvă, care nu vedea prea bine, nu observă tulburarea mea. Am răspuns la întrebările ei obişnuite cu nepăsarea din zilele precedente, dar, de data aceasta, fără să joc nicio comedie şi cu preocuparea unui poet care e întrebat fără rost asupra subiectului poemului său şi care răspunde cu ironie lucruri evazive pentru a scăpa de investigaţiile brutale. Nu ştiu dacă doamna d'Ionis o fost neliniştită sau mirată de a mă vedea astfel. Nu o priveam, nu o vedeam. Înţelegeam cu greu ce-mi spunea, în tot timpul cât dură această constrângere chinuitoare a dejunului.

In sfârşit, m-am regăsit singur în bibliotecă, aşteptând-o ca în zilele celelalte, dar fără nicio nerăbdare. Departe de aceasta, simţeam o vie satisfacţie de a mă cufunda în visurile mele. Era un timp admirabil: soarele îmbrăţişa arborii şi terenurile în floare, dincolo de masele mari de umbre transparente pe care le proiecta arhitectura castelului pe primele planuri ale grădinii. Mergeam de la un capăt la altul al acestei vaste săli, oprindu-mă de fiecare dată în faţa fântânii. Ferestrele şi perdelele erau închise din cauza căldurii. Aceste perdele erau de un albastru plăcut pe care eu îl vedeam verzui şi, în crepusculul artificial în care regăseam ceva din viziunea nopţii, mă simţeam incredibil de bine şi de o veselie delirantă.

Vorbeam tare şi râdeam fără să ştiu de ce, când am simţit că braţul îmi era strâns destul de brusc. M-am întors şi am văzut pe doamna d'Ionis, care intrase fără să ştiu.

— Ei! răspunde-mi! Priveşte-mă, cel puţin! îmi spunea ea cu oarecare nelinişte. Ştii că mă faci să-mi fie frică şi că nu ştiu ce să mai gândesc despre toate acestea?

— Dv. Aţi vrut-o, i-am răspuns, m-am jucat cu raţiunea mea: sunt nebun acum. Dar nu vă faceţi niciun reproş, sunt mult mai fericit aşa şi nu vreau deloc să mă vindec.

— Deci, reluă ea exaininându-mă cu nelinişte, această apariţie nu este o poveste ridicolă: cel puţin credeţi… aţi văzut-o producându-se?

— Mai bine decât vă văd în acest moment!

— Nu luaţi acest ton de orgoliu: eu nu mă îndoiesc de adevărul cuvintetlor dv. Povestiţi-mi acum liniştit…

— Nu! Nirnic! Niciodată! vă rog să nu mă întrebaţi. Nu pot, nu vreau să răspund.

— Intr-adevăr, societatea spectrelor nu vă stimulează, dragă domnule, şi mă faceţi să cred că vi s-au spus lucruri foarte flatante,

căci iată-vă mân- dru şi discret ca un iubit fericit!

— Ah! ce spuneţi, doamnă! am strigat. Nu este posibilă o iubire între două fiinţe aparţinând unor lumi diferite, separate de abisul morţii… Dar dv. Nu ştiţi despre ce vorbiţi, dv. Nu credeţi în nimic, vă bateţi joc de toate acestea!

Eram atât de aspru, încât doamna d'Ionis se simţi jignită.

— Există un lucru de care nu-mi bat joc, zise ea repede, este procesul meu şi fiindcă mi-aţi promis, cu onoarea, să consultaţi un oracol misterios şi să vă conformaţi ordinelor sale…

— Da, i-am răspuns luându-i mina cu o familiaritate foarte deplasată, dar foarte calmă, de care ea nu se ofensă, într-atât înţelegea starea mea sufletească. Da. Doamnă, iertaţi-mi tulburarea şi uitarea. Din devotament pentru dv., am jucat un joc periculos şi vă datorez, cel puţin, un rezultat şi un răspuns. Mi-a fost indicat să mă supun intenţiilor tatălui meu şi să vă las să câştigaţi procesul.

Fie că se aştepta ia acest răspuns, fie că se îndoia de luciditatea mea. Doamna d'Ionis nu arătă nici surpriză, nicio atitudine contrară. Ea se mulţumi să ridice din umeri şi scuturându-mi braţul ca pentru a mă trezi:

— Bietul meu copil, îmi spuse, aţi visat şi nimic mai mult. Am împărtăşit o clipă exaltarea, am sperat cel puţin că ea vă va conduce spre delicateţea şi echitatea care vă caracterizează spiritul. Dar nu ştiu ce scrupule exagerate, sau ce obiceiuri de supunere pasivă faţă de tatăl dv., v-au făcut să auziţi cuvintele himerice. Lăsaţi aceste iluzii. Nu a fost niciun spectru şi nici voci misterioase; v-aţi aprins mintea cu lectura vechiului manuscris şi cu poveştile abatelui Lamyre. Vă voi explica ce s-a întâmplat.

Ea îmi vorbi mult timp; dar făceam eforturi zadarnice de a o asculta şi de a înţelege. Mi se părea că vorbeşte o limbă necunoscută. Când văzu că nimic nu ajungea din urechile mele la mintea mea, ea se nelinişti serios, îmi luă încheietura pentru'a vedea dacă am febră, mă întrebă dacă mă durea capul, mă rugă să mă duc să mă odihnesc. Am înţeles că îmi permitea să fiu singur şi am alergat cu bucurie să mă arunc pe pat, nu pentru că aş fi resimţit cea mai mică oboseală, dar pentru că îmi imaginam din nou să revăd celesta frumuseţe a nemuritoarei mele.

Nu ştiu cum s-a petrecut restul zilei. A doua zi dimineaţă, văd pe Baptiste mergând în cameră pe vârful picioarelor…

— Ce faci acolo, prietene? îl întreb.

— Vă veghez, dragul meu domn, răspunse el. În sfârşit, aţi dormit două ore. Vă simţiţi mai bine, nu-i aşa?

— Mă simt foarte bine. Am fost deci bolnav!

— Aţi avut un acces de febră ieri seară, care a durat o parte a nopţii. Este desigur efectul căldurii, dacă nu vă gindiţi niciodată să vă

puneţi pălăria când mergeţi în grădină! Deşi doamna, mama dv., aşa v-a recomandat mereu.

Zephyrine intră, se informă despre mine cu mult interes, rugându-mă să iau „încă” o lingură din siropul calmant.

— Fie, am spus, deşi nu am nicio idee asupra acestui medicament: un oaspete bolnav este incomod şi nu vreau decât să mă vindec cât mai repede.

Medicamentul îmi făcu în mod sigur foarte bine, căci am adormit din nou şi am visat nemuritoarea apariţie. Când am deschis ochii, am văzut lângă patul meu o apariţie care m-ar fi fermecat cu o zi în urmă, dar care m-a contrariat ca un reproş inoportun. Era doamna d’Ionis, care venea ea însăşi să se informeze asupra mea şi să supravegheze îngrijirile ce mi se dădeau. Ea îmi vorbi cu prietenie şi îmi arătă un interes deosebit. I-amj mulţumit cât am ştiut mai bine şi am asigurat-o că mă simţeam foarte bine.

Atunci apăru figura gravă a unui medic, care îmi examina pulsul şi limba, îmi prescrise odihnă şi zise doamnei d’Ionis:

— Nu-i nimic. Nu-l lăsaţi să citească, să scrie şi să vorbească până mâine şi va putea să plece acasă poimâine.

Rămas singur cu Baptiste, încep să-l descos.

— Dumnezeule, domnule. Îmi zise el. Mi-e foarte greu să vă răspund. Se pare că apartamentul unde aţi fost găzduit e bântuit de stafii…

— Camera unde eram? Unde sunt acum?

Privii în jurul meu şi, ieşind din starea de toropeală, am recunoscut în sfârşit că nu mai eram în camera doamnelor verzi, ci în alt apartament din castel.

— Pentru mine, domnule, reluă Baptiste, care era un spirit foarte pozitiv, n-a fost nimic, am dormit în acea cameră şi n-am văzut nimic. Nu cred în aceste istorii. Dar, când v-am auzit cum vă frământaţi în timpul febrei, vorbind de o frumoasă doamnă care există şi nu există, care a murit şi e vie… ce ştiu eu ce aţi mai spus! Era atât de frumos uneori, că aş fi vrut să reţin sau să ştiu să scriu pentru a însemna totul, dar vă făcea atit de râu, incit am luat hotărârea să vă aduc aici, unde vă simţiţi mai bine. Vedeţi dv., domnule, toate acestea pornesc din faptul că faceţi prea multe versuri. Domnul, tatăl dv., bine spunea că asta deranjează ideile! Aţi face mai bine dacă v-aţi gândi numai la dosarele dv.

— Ai dreptate întru totul, dragul meu Baptiste, am răspuns, voi încerca să urmez sfatul tău. Mi se pare, într-adevăr, că am avut un acces de nebunie.

— De nebunie! O, nu, domnule, nu! Aţi delirat în timpul febrei, asta poate să i se întâmple oricui: dar bine că s-a terminat şi dacă vreţi să luaţi puţină supă de pui, vă veţi simţi la fel de bine ca înainte.

M-am resemnat la supa de pui, deşi aş fi dorit ceva mai hrănitor pentru a mă pune repede pe picioare. Mă simţeam copleşit de oboseală. Puţin câte puţin, forţele îmi reveniră şi mi s-a permis să iau o masă de seară uşoară. A doua zi, doamna d'Ionis reveni să mă vadă. Mă sculasem şi mă simţeam foarte bine. I-am vorbit cu bun simţ despre ceea ce mi se întâmplase, fără totuşi să-i dau vreun detaliu. O luasem razna, fusesem nebun; îmi era ruşine şi o rugam să păstreze secretul; eram pierdut ca avocat dacă mi se făcea în ţinut o reputaţie de vizionar; tatăl meu ar fi foarte afectat.

— Nu vă temeţi, îmi răspunse ea. Răspund de discreţia oamenilor mei; asiguraţi-vă de tăcerea valetului dv. Şi această aventură nu va ieşi de aici. De altfel, chiar dacă s-ar povesti câte ceva, noi ştim cu toţii că aţi avut un acces de febră şi că spiritele superstiţioase l-au interpretat după credulitatea lor. În fond, ar fi adevărul. V-aţi insolat puţin venind aici călare într-o zi prea însorită. Aţi fost puţin bolnav apoi noaptea. Iar în zilele următoare, v-am turmentat noi cu acest nenorocit de proces, şi, pentru a vă aduce la părerea mea, nu am dat înapoi de la nimic!

Ea se opri şi spuse, schimbând tonul:

— Vă amintiţi ce v-am, spus alaltăieri, în bibliotecă?

— Mărturisesc că nu am înţeles, eram în timpul…

— Febrei? Desigur, îmi dau seama!

— Aţi putea să-mi repetaţi, acum, când mintea mi-e întreagă ceea ce mi-aţi povestit în legătură cu apariţia?

— Oare memoria dv. A păstrat amintirea acestei apariţii? îmi răspunse ea cu un ton de conversaţie, dar examinându-mă cu un fel de nelinişte.

— Nu, am răspuns, ceva foarte confuz; ca un vis de care ai în sfârşit conştiinţă şi pe care nu te gândesti să-l reîntâlneşti.

Minţeam cu aplomb; doamna d'Ionis fu înşelată si am văzut că mintea la rândul ei, pretinzând a nu-mi fi vorbit în bibliotecă decât de efectul manuscrisului, pentru a se acuza de a mi-l fi dat într-un moment în care eram deja agitat. Era evident pentru mine că ea îmi spusese, înspăimântată de starea mea mintală, lucruri pe care acum îi părea bine că nu le auzisem; dar nu ştiam ce putea fi. Ea mă vedea liniştit, mă credea vindecat. Vorbeam cu siguranţă despre viziunea mea, ca despre un acces de febră puternică. Mă rugă să nu mă mai gândesc deloc, să nu mă mai frământ din această cauză.

— Să nu vă credeţi mai slab decât alţii, adăugă. Nu poate fi cineva care să nu fi delirat niciodată în viaţă. Mai rămâneţi două sau trei zile cu noi; orice ar spune medicul, nu vreau să vă trimit, slab şi palid, la părinţi. Să nu mai vorbim de proces, e inutil: voi merge să vorbesc cu tatăl dv., fără a vă obosi mai mult.

Seara, eram cu adevărat vindecat. Am încercat să pătrund în camera

mea, dar era încuiată. M-am hazardat să cer cheia de la Zephyrine, care răspunse că a dat-o doamnei d'Ionis. Nu doreau să mai găzduiască pe nimeni acolo până când legenda, recent dezgropată, nu va fi din nou uitată.

Am pretins că am lăsat ceva în cameră. Trebuiră să cedeze: Zephyrine se duse după cheie şi merse cu mine. Căutam peste tot, fără a vrea să spun ce anume. Am privit în cămin şi am văzut, pe pietrele desfăcute, zgârieturile proaspete pe care le făcuse Baptiste cu cuţitul. Dar ce dovedea aceasta, dacă nu că, în nebunia mea, pusesem să caute un obiect care nu exista decât în amintirea unui vis? Crezusem că am găsit un inel şi l-am pus pe deget. Nu mai era, nu fusese fără îndoială niciodată acolo!

Nu îndrăzneam să-l întreb pe Baptiste ceva asupra acestui fapt. Nu am fost lăsat singur nicio clipă în camera aparţiilor care fu încuiată imediat ce am ieşit de acolo. Am simţit eă nimic nu mă mai reţinea la castelul d'Ionis, deci am plecat a doua zi dimineaţa, fără să anunţ, spre a scăpa de a fi condus cu trăsura, cum mă ameninţaseră.

Calul şi aerul proaspăt mă făcură să-mi revin cu totul. Am traversat repede pădurea care înconjura castelul, de teama solicitudinii frumoasei mele gazde. Apoi am încetinit, la două leghe distanţă, şi am ajuns liniştit la Angers după-amiază.

Figura mea era puţin schimbată. Tatăl meu nu prea şi-a dat seama; dar nimic nu scapă ochiului unei mame şi a mea se nelinişti. Am reuşit să o liniştesc, mâncând cu poftă. L-am făcut pe Baptiste să jure că nu va spune nimic: el pusese o condiţie, anume că nu va ţine jurământul dacă iar mă îmbolnăvesc.

De aceea mă păzeam foarte bine! Mă îngrijeam moral şi fizic ca un băiat foarte îndrăgostit de conservarea fiinţei sale. Munceam fără excese, mă plimbam, îndepărtam orice idee lugubră, mă abţineam de la orice lectură excitantă. Raţiunea acestei comportări raţionale îşi avea sursa într-o nebunie încăpăţânată, dar liniştită şi pentru a spune aşa stapână pe ea însăşi. Voiam să constat în faţa propriei mele judecăţi că nu fusesem nebun, că nu eram şi că nu era nimic mai dovedit în faţa ochilor mei decât existenţa doamnelor verzi. Voiam de asemenea să-mi reaşez spiritul în starea de luciditate necesară pentru a păstra secretul şi a-l întreţine în interiorul meu, ca sursă a vieţii mele intelectuale şi criteriu al vieţii mele morale.

Orice urmă de criză se şterse repede şi, văzându-mă studios, rezonabil şi moderat în orice, ar fi fost imposibil să ghiceşti că eram sub imperiul unei idei fixe, a unei monomanii bine condiţionate.

Trei zile după întoarcerea mea la Angers, tatăl meu mă trimise la Tours pentru altă afacere. Am stat acolo douăzeci şi patru de ore şi, întoreându-mă la noi, am aflat că doamna d'Ionis venise să se înţeleagă cu tatăl meu asupra urmării procesului. Ea părea să cedeze

raţiunii pozitive: consimţea să câştige.

Am fost mulţumit de a nu o fi întâlnit. Era imposibil să spui ca asemenea îneântătoare femeie mi-ar fi putut deveni antipatică, dar era sigur că mă temeam mai mult decât doream să mă întâlnesc cu ea. Scepticismul său, de care păruse că se îndepărtează într-o zi pentru a mă copleşi cu el a doua zi, făcea asupra mea efectul unei injurii şi îmi cauza o suferinţă inexprimabilă.

După două luni, orice efort aş fi făcut pentru a părea fericit, mama mea îşi dădu seama de înspăimântătoarea tristeţe ce stăpinea adincul fiinţei mele. Toată lumea remarca în mine o mare schimbare în avantajul meu şi ea s-a bucurat mai întâi. Conduita mea era de o austeritate completă, conversaţia mea, gravă şi înţeleaptă ca a unui bătrân magistrat. Fără a fi devot, mă arătam religios. Nu scandalizam prin voltairianism. Judecam cu imparţialitate orice lucru şi criticam fără răutate ceea ce nu admiteam. Toate acestea erau evidente şi excelente; dar nu mai aveam gustul vieţii şi o duceam ca greutate. Nu mai eram tinar, nu mai cunoşteam nici beţia entuziasmului, nici avântul bucuriei.

Am avut deci timpul, în pofida ocupaţiilor multiple, să fac versuri şi aş fi avut încă timp în plus, căci nu mai dormeam aproape deloc şi nu căutam nicio distracţie din acelea care absorb trei sferturi din viaţa unui tânăr. Nu mă mai gândeam la dragoste, fugeam de anturaj, nu mai defilam cu tinerii de vârsta mea sub ochii frumoaselor din ţinut. Eram retras, meditativ, auster „foarte blând cu familia, foarte modest cu toată lumea, puternic în luptele din barou. Treceam drept un băiat desăvârşit, dar eram profund nefericit.

Nutream, cu un straniu stoicism, o pasiune în afara bunului simţ, fără legătură cu viaţa. Iubeam o umbră; nu puteam să spun nici măcar: o moartă. Toate cercetările mele nu au avut drept rezultat decât să dovedesc aceasta: domnişoarele d'Ionis nu existaseră niciodată decât în legendă. Povestea lor, plasată de ultimii cronicari în epoca lui Ilenric al II-lea, era deja o veche cronică nesigură chiar în acea epocă. Nu rămăsese de la ele niciun titlu, niciun nume, niciun ecuson în hârtiile familiei d'Ionis, hârtii pe care tatăl meu, în virtutea procesului; le avea toate în mină; nicio piatră tumulară in niciun loc din ţinut.

Adoram deci o ficţiune pură, existentă, după toate aparenţele, în emanaţiile creierului meu. Dar iată unde era imposibil să fiu convins: văzusem şi auzisem această minune de frumuseţe. Ea exista într-o regiune unde îmi era imposibil să ajung, dar de unde putea să coboare spre mine. Să aprofundez problema acestei existenţe indefinite şi misterul legăturii care se formase între noi m-ar fi condus la delir. Simţeam, nu voiam să explic nimic, să aprofundez nimic; trăiam prin credinţă, care este argumentul lucrurilor care nu apar, o nebunie

sublimă, dacă raţiunea nu este decât argumentul a ceea ce apare ca sigur simţurilor noastre.

Nebunia mea nu era atât de puerilă pe cit s-ar putea crede. O cultivam ca pe o facultate superioară şi nu-i permiteam să coboare din regiunile unde o plasasem. Nu am încercat nicio nouă invocaţie, de teamă să nu mă rătăcesc în urmărirea cabalistică a unei himere. Nemuritoarea îmi spusese să devin demn ca ea să rămână vie în gândul meu. Nu mi-a promis că va reveni sub forma în care o văzusem. Afirmase că această formă nu există, nu era decât creaţia sentimentului pentru ea ce se înălţa în propriul meu interior. Nu trebuia deci să-mi chinui mintea încercând să o reproduc, căci creierul meu putea să denatureze si să producă o imagine inferioară. Doream să-mi purific viaţa şi să. Cultiv în mine comoara conştiinţei, în speranţa că, la un moment dat, această cerească figură va veni ea însăşi în faţa mea şi îmi va vorbi cu vocea pe care nu am meritat să o aud mult timp.

Sub dominaţia acestei manii eram pe cale de a deveni un om perfect şi este foarte straniu de a fi condus spre înţelepciune de nebunie. Dar era ceva prea subtil şi prea tensionat pentru o natură umana. Această ruptură a sufletului meu de restul fiinţei şi a vieţii mele de toate preocupările tinereţii mă conducea puţin câte puţin la desperare, poate la nebunie totală.

Nu ajunsesem încă decât la melancolie şi, deşi foarte palid şi foarte slab, nu eram nici bolnav, nici lipsit de judecată, când cauza familiei d'Ionis împotriva familiei d'Aillane intră pe rol. Tatăl meu mă avertiză să-mi- pregătească pledoaria, pentru săptămâna următoare. Erau trei luni de când părăsisem într-o dimineaţă de iunie funestul castel d'Ionis.

V. DUELUL

Pe măsură ce studiam această tristă afacere, eu şi tatăl meu ne convingeam că era o cauză imposibil de pierdut. Două testamente erau faţă în faţă; unul care, de cinci ani, intrase în deplină executare, era în favoarea domnului d'Aillane. Neputându-se ocupa în acel timp de moştenire, el vânduse imobilul pe care-l socotea al său. Celălalt testament, descoperit trei ani după aceea, printr-una din acele întâmplări care fac adesea ca viaţa să se asemene unui roman, deposeda dintr-o dată pe d'Aillani pentru a îmbogăţi pe doamna d'Ionis. Validitatea acestui ultim act era incontestabilă, data, posterioară primei, era clară şi precisă. Domnul d'Aillane susţinea starea de infantilism a testatorului şi presiunea pe care domnul d'Ionis o exercitase asupra lui în ultimele sale zile. Acest ultim argument era destul de real; dar starea de infantilism nu putea fi constatată în niciun mod acum.

In plus, domnul d'Ionis pretindea, pe drept, că, sub presiunea creditorilor săi, domnul d'Aillane le cedase imobilul sub valoarea lui şi reclama o sumă destul de importantă, aceasta fiind ultima rămăşiţă a averii adversarului său.

Domnul d'Aillane nu spera deloc în succes. Era conştient de fragilitatea cauzei sale, dar ţinea să îndepărteze acuzaţia îndreptată împotriva lui, de a fi cunoscut sau măcar bănuit existenţa celui de-al doilea testament, de a fi constrâns persoana depozitară a-l ţine ascuns timp de trei ani si de a se fi grăbit să vândă moştenirea pentru a scăpa de consecinţele viitorului. Mai era deci. În afară de fondul problemei, discuţie şi asupra valorii reale a imobilului, exagerată în plus sau micşorată de către cele două părţi, în dezbaterile anterioare intervenţiei tatălui meu în proces.

Discutam cu tatăl meu asupra acestui ultim punct şi nu prea eram întru totul de acord, când Baptiste ne anunţă vizita domnului d'Aillane fiul, căpitan în regimentul ***.

Bernard d'Aillane era un băiat frumos, de vârsta mea aproape, mândru, energic şi plin de francheţe. El se exprimă foarte politicos, făcând apel la onoarea noastră ca om care cunoştea rigidităţile onoarei; dar, către sfârşitul cuvântării sale, purtat de energicul său caracter, lăsă să străbată o ameninţare foarte clară împotriva mea, în caz că, în pledoarie, aş exprima vreo îndoială asupra perfectei loialităţi a tatălui său.

Al meu a fost mai atins decât mine de acest ton ameninţător şi, avocat adevărat, se mânie cu elocinţâ. Vedeam cum dintr-un proiect de conciliere se năştea o ceartă, deci i-am rugat pe cei doi interlocutori să mă asculte şi pe mine.

— Permite-mi, tată, am spus, să fac pe domnul d'Aillane să observe

că a comis o gravă imprudenţă şi că, dacă nu eram, datorită profesiei mele, de un sânge rece deosebit, mi-ar fi convenit să-i provoc mânia, argumentând cu orice în favoarea cauzei mele.

— Ce înseamnă aceasta? strigă tatăl meu, care era cel mai blind dintre oameni în interiorul său, dar care se lăsa purtat de exerciţiul funcţiunii sale. Sper, fiul meu, că vei folosi orice argument şi că, dacă ar fi cazul să suspectezi buna credinţă a adversarilor, nici mustaţa fină şi spada subţire a domnului căpitan d'Aillane, nici mustaţa stufoasă şi spada lată a tatălui său nu te vor reţine.

Tânărul d'Aillane era scos din fire şi, neputind să atace un om de vârsta tatălui meu, era necesar să mă atace. Imi adresă deci câteva cuvinte foarte ascuţite pe care le-am lăsat să cadă şi, adresându-mă tot tatălui meu. Am răspuns:

— Aveţi perfectă dreptate să credeţi că nu mă voi lăsa intimidat, dar trebuie să iert pe domnul d'Aillane pentru a fi avut acest gând. Dacă mă găseam în aceeaşi situaţie ca el şi dacă onoarea noastră ar fi în discuţie, nu aş fi fost poate mai răbdător şi mai înţelept. Ii înţelegem neliniştea şi, pentru că putem să-l liniştim, să nu-l lăsăm să se mai frământe din cauza ei. Am examinat suficient cauza pentru a fi convins de extrema delicateţe a întregii familii d'Aillane şi mi-aş face o plăcere şi o datorie din a-i adresa omagiile mele.

— Iată tot ce doream, domnule, strigă tânărul domn strângându-mi mâinile. Şi acum, ciştigaţi procesul, nu cerem nimic mai mult!

— O clipă, o clipă! reluă tatăl meu cu elocinţâ vorbirii la audienţa. Nu ştiu care sunt, în definitiv, ideile tale, fiule, asupra acestei perfecte loialităţi; dar, în ceea ce mă priveşte, dacă găsesc, în istoricul afacerii, împrejurări în care ea îmi apare evidentă, există şi altele care îmi lasă îndoieli şi te rog să nu te angajezi la nimic înainte de a fi cântărit toate obiecţiunile pe care tocmai voiam să ţi le prezint când domnul ne-a acordat onoarea vizitei sale.

— Permite-mi, te rog, tată, am răspuns cu fermitate, să afirm că uşoare aparenţe nu sunt suficiente pentru a împărtăşi aceleaşi îndoieli. Fără a mai. Vorbi de reputaţia domnului conte d'Aillane, am asupra sa şi a familiei sale o mărturie…

M-am oprit, gândind că mărturia sublimei şi misterioasei mele prietene nu puteam să o invoc fără a provoca râsul. Ea era totuşi atât de puternică în gândurile mele, incit nimic pe lume, nici chiar faptele aparente, nu ni-âr fi făcut să mă îndoiesc de adevărul ei.

— Ştiu despre ce mărturie vorbeşti, zise tatăl meu. Doamna d'Ionis are multă afecţiune…

— Eu o cunosc foarte puţin pe doamna d'Ionis! replică energic tânărul d'Aillane.

— Nu e vorba de dv., domnule, reluă tatăl meu surâzând, eu vorbesc despre contele d'Aillane şi de fiica sa.

— Iar eu, tată, am spus la rândul meu, nu am vrut să vorbesc despre doamna d'Ionis.

— Pot să vă întreb, zise tânărul d'Aillane, care este persoana ce a avut asupra dv. Această fericita influenţă, spre a-i putea fi recunoscător?

— Imi permiteţi, domnule, să nu vă răspund. E ceva cu totul personal.

Tânărul căpitan îmi ceru scuze pentru indiscreţie, salută şi se retrase asigurându-mă de gratitudinea sa faţă do procedeele mele onorabile.

L-am urmat până la uşa de la stradă, ca pentru a-l conduce. Acolo, el mi-a întins din nou mâna; dar, de această. Dată, eu mi-am retras-o şi, rugându-l să intre un moment în apartamentul meu ce dădea în holul de la intrare, i-am declarat din nou că eram convins de nobleţea sentimentelor tatălui său şi foarte hotărât să nu aduc cea mai mică învinuire onoarei familiei sale. După care, am spus:

— Acestea stabilite, permiteţi-mi să vă cer satisfacţie după insulta pe care mi-aţi adus, îndoindu-vă de mândria şi cinstea mea până la a mă ameninţa cu resentimentele dv. Dacă nu am făcut-o în faţa tatălui, care părea că doreşte aceasta, este deoarece ştiu că, trecându-i mânia, s-ar fi simţit cel mai nenorocit dintre oameni. Am şi o mamă foarte blândă; ceea ce mă face să vă cer să păstraţi secretul asupra explicaţiei pe care o avem aici. Însărcinat cu interesele doamnei d'Ionis, mâine voi pleda cauza sa. Vă rog deci să-mi acordaţi pentru poimâine, la ieşirea din Palat, întâlnirea pe care v-am solicitat-o.

— Nu, la naiba! nu va fi aşa, strigă tânărul d'Aillane. Nu am nici cea mai mică dorinţă să omor un băiat care îmi arată atâta simpatie şi cinste! Am greşit, am acţionat fără minte, iată-mă gata să vă cer iertare.

— Inutil, domnule, căci sunteţi iertat dinainte. În profesia mea, sunt expus la ofense, dar ele nu ating pe un om onest; este necesar totuşi să mă bat cu dv.

— Ei, asta-i! Şi de ce naiba, după scuzele pe care vi le prezint?

— Deoarece aceste scuze sunt intime, în timp ce vizita dv. Aici este publică. Iată calul dv. Care se agită în faţa porţii noastre şi iată pe soldatul galonat care atrage toate privirile. Ştiţi bine ce este un mic orăşel de provincie. Într-o oră, toată lumea va şti că un strălucitor ofiţer a venit să ameninţe pe un mic avocat ce va pleda împotriva lui şi fiţi sigur că mâine, când voi menaja onoarea dv., spirite răuvoitoare mă vor acuza de-a-mi fi fost teamă de dv. Şi vor râde de figura mea supravegheată şi ameninţată. Mă resemnez la această umilire; dar, datoria mea împlinită, voi avea o altă datorie care va fi de a dovedi că nu sunt un laş, nedemn de a exersa o profesie onorabilă şi capabil să trădeze încrederea clienţilor săi de teama unei lovituri do sabie. Gândiţi-vă că sunt foarte tânăr, domnule, şi că am de stabilit o

reputaţie, acum ori niciodată.

— Mă faceţi să-mi înţeleg greşeala, răspunse d'Ailiane. Nu am gândit asupra gravităţii acestor fapte şi vă datorez scuze publice.

— Va fi prea târziu după pledoarie: s-ar putea crede că am cedat de teamă şi ar fi prea devreme înainte: s-ar putea crede că vă temeţi dv. De revelaţiile ce le-aş aduce.

— Atunci, văd că nu este niciun mijloc de a aranja lucrurile şi că tot ce pot face pentru dv. Este de a vă da satisfacţia pe care o doriţi. Contaţi deci pe cuvântul meu şi pe tăcerea mea. Ieşind din Palat, mă veţi găsi în locul unde veţi dori..

Am stabilit condiţiile. Apoi, tânărul ofiţer îmi zise, cu un ton afectuos şi trist:

— Iată o afacere proastă pentru mine, domnule! căci dacă din nenorocire v-aş ucide, cred că m-aş omorî şi eu după aceea. Nu am să-mi pot ierta greşeala de a pune un.om de calitate ca dv. În situaţia de a-şi juca viaţa. Fie ca rezultatul să nu ajungă prea grav! Va fi o lecţie pentru mine. Dar, până atunci, orice s-ar întâmpla, vă asigur de căinţa mea şi vă rog să nu aveţi o idee prea rea despre mine. E sigur că suntem rău educaţi, noi tinerii de familie! Uităm că burghezii sunt oameni de spirit, de inimă şi de valoare şi că e timpul să contăm pe ei. Haideţi, să ne strângem mâinile acum, aşteptând ca mâine să ne tăiem în săbii!

Doamna d'Ionis trebuia să vină a doua zi pentru a asista la dezbateri. Primisem de la ea mai multe scrisori foarte amicale, în care nu mai încerca să mă sustragă de la datoria de avocat şi în care se mulţumea să-mi recomande să respect onoarea rudelor sale, care nu putea, spunea ea, să nu fie recunoscută sau să fie ofensată fârâ a nu fi ea însăşi acoperită de ruşine. Era uşor de înţeles că ea conta pe prezenţa sa pentru a mă convinge, în cazul în care m-aş fi lăsat purtat de avântul oratoric.

Se înşela însă, presupunând că exersa asupra mea vreo putere. Eram guvernat de o influenţă mai înaltă, de o amintire mult mai puternică decât a sa.

Am discutat cu tatăl meu toată seara, făcându-l să înţeleagă să mă lase liber de a aprecia cum credeam eu latura morală a procesului. Îmi ură apoi o noapte bună, spunându-mi cu un aer uşor ironic:

— Dragul meu copil, fii atent! Doamna d'Ionis este pentru tine un oracol, ştiu! Dar tare mi-e teamă să nu ţii sfeşnicul pentru un altul!

Şi, văzându-mi mirarea, adăugă:

— Vorbim despre aceasta mai târziu. Gândeşte-te ca mâine să vorbeşti bine şi să faci cinste familiei tale!

In clipa când voiam să mă culc, am rămas uimit la vederea unui nod de panglici verzi prinse de perna mea cu un ac. L-am luat şi am simţit

că avea înăuntru un inel: era steaua de smarald a cărei amintire nu era acum decât aceea a unui vis. Acest inel misterios exista: îmi era redat!

L-am trecut pe deget şi îl atingeam, de o suta de ori, pentru a mă convinge că nu eram victima unei iluzii: apoi l-am scos şi l-am examinat cu atenţie — ceea ce nu fusesem în stare la castelul d'Ionis — şi am descifrat această deviză în caractere foarte vechi: *Viaţa ta este a mea.*

Era oare o interzicere de a lua cuvântul la proces? Nemuritoarea nu voia să-mi permită să o întâlnesc? Gândul acesta devenea o durere; căci setea de moarte mă cuprinsese deja şi speram ca împrejurările să-mi încuviinţeze dorinţa de a mă îndepărta de viaţă fără revoltă şi fără laşitate.

L-am sunat pe Bartiste, pe care-l auzeam mergand inca prin casa.

— Ascultă, i-am zis, trebuie să-mi spui adevărul, dragul meu; căci tu eşti un om cinstit şi drept, iar raţiunea mea e în mâinile tale. Cine a venit aici în seara aceasta? Cine a adus inelul în camera mea, pe pernă?

— Ce inel, domnule? Nu am văzut niciunul.

— Dar, acum, nu-l vezi? Nu este pe degetul meu? Nu l-ai văzut deja la castelul d'Ionis?

— Desigur, domnule, că-l văd şi că îl recunosc bine! Este cel pe care l-aţi pierdut acolo şi pe care îl scosesem eu dintre pietrele căminului; dar, vă jur, pe onoarea mea, că nu ştiu cum a ajuns aici, şi că, atunci când v-am făcut patul, nu am văzut nimic pe pernă.

— Cel puţin, poate îmi vei spune un lucru despre care n-am îndrăznit să te întreb după acea febră care m-a făcut să-mi pierd raţiunea pentru câteva ore. Cine mi-a luat inelul la castelul d'Ionis?

— Iată ceva ce nu ştiu nici atât, domnule! Văzând că nu-l mai aveţi pe deget, m-am gândit că l-aţi ascuns pentru a nu compromite…

— Pe cine? Explică odată!

— Doamne! Domunle, oare nu doamna d'Ionis vi l-a dat?

— Deloc.

— La urma urmei, domnul nu este dator să-mi spună… Dar ea trebuie să vi-l fi înapoiat.

— Ai văzut pe cineva de la ea venind azi aici?

Nu, domnule, pe nimeni. Dar cel care a adus inelul cunoaşte oamenii din casă foarte bine!

Văzând că nu aflu nimic din examenul faptelor reale, l-am concediat pe Baptiste şi m-am întors la visările mele. Toate acestea nu puteau fi explicate natural. Acest inel conţinea secretul destinului meu. Eram dezolat că va trebui să nu mă supun nemuritoarei mele şi eram fericit în acelaşi timp imaginându-mi că ea ţinea promisiunea de a veghea asupra mea.

Nu am închis ochii toată noaptea. Bietul meu cap era bolnav şi

inima la fel. Trebuia să nu mă supun destinului? Trebuia să sacrific onoarea mea? Mă angajasem prea mult faţă de d-l d'Aillanc pentru a da înapoi. M-am gândit de câteva ori la sinucidere pentru a scăpa de supliciul unei existenţe pe care nu o înţelegeam. Şi apoi mă linişteam la gândul că această teribilă şi delicioasă deviză, VIAŢA TA ESTE A MEA, nu avea sensul pe care i-l atribuiam; şi am hotărât să merg mai departe, convingându-mă singur că nemuritoarea îmi va apare la locul luptei, dacă voinţa sa era de a o împiedica.

Dar de ce nu apărea ea însăşi pentru a pune capăt chinului meu? O invocam cu o ardoare desperată

— E o încercare prea lungă şi grea! îmi spuneam, îmi voi pierde judecata şi viaţa. Dacă trebuie să trăiesc pentru tine, dacă îţi aparţin…

O lovitură puternică de ciocan la uşa casei mă făcu să tresar. Nu se făcuse încă ziuă. Nu eram decât eu treaz în casă. M-am îmbrăcat în grabă. Se auzi o a doua lovitură, apoi a treia, în momentul în care ajunsesem în hol.

Am deschis tremurând. Nu ştiu ce legătură putea să stabilească imaginaţia mea între această vizită nocturnă şi subiectul frământărilor mele, dar, oricare era vizitatorul, aveam presentimentul unei soluţii. Era o soluţie, într-adevăr, deşi nu am înţeles dintr-o dată legătura dintre evenimente şi deznodământul situaţiei mele.

Vizitatorul era un trimis al doamnei d'Ionis, care sosise în goană cu o scrisoare pentru tatăl meu sau pentru mine, la adresă fiind numele amândorura. In timp ce în casă se sculau pentru a veni să deschidă, am citit ceea ce urmează:

„Opriţi procesul. Am primit acum şi vă transmit o veste gravă. Domnul d'Ionis nu mai este. Veţi avea vestea oficială în cursul zilei".

Am dus scrisoarea tatălui meu.

— Iată o afacere fericită pentru frumoasa noastră clientă, dacă acest ursuz defunct nu-i lasă prea multe datorii; o afacere fericită de asemenea pentru familia d'Aillane! Curtea va pierde ocazia unei judecăţi şi tu pe aceea a unei pledoarii frumoase. Atunci… să dormim deci, fiindcă nu este altceva nimic mai bun de făcut!

Şi se întoarse la somn; dar pe când ieşeam din cameră, mă rechemă.

— Dragul meu, zise freeându-şi ochii, mă gândesc la un lucru: tu eşti îndrăgostit de doamna d'Ionis şi, dacă este ruinată…

— Nu, nu, tată! am strigat, nu sunt îndrăgostit de doamna d'Ionis.

— Dar ai fost? Acesta-i adevărul? Aici e cauza acestei schimbări în bine care s-a petrecut în tine. Ambiţia talentului… si acea melancolie din cauza căreia se neliniştea mama ta…

— Desigur! zise mama, care fusese trezită de loviturile în uşă la o oră nepotrivită şi care intrase, cu boneta de noapte, în timp ce noi discutam. Fii sincer, dragul meu, o iubeşti pe această frumoasă doamnă şi chiar cred că eşti iubit. Ei bine, mărturiseşte părinţilor tăi…

— Mărturisesc, am răspuns îmbrăţişând-o. Am fost îndrăgostit de doamna d'Ionis timp de două zile, dar m-am vindecat a treia zi.

— Pe onoare? întrebă tatăl meu.

— Pe onoare!

— Şi motivul acestei schimbări?

— Nu mă întreba, nu pot să răspund.

— Eu îl ştiu, zise tatăl meu râzând şi căscând în acelaşi timp: adevărul c că doamna d'Ionis şi acest frumos var care nu o cunoaşte… Dar nu este timpul să vorbim ca nişte cumetre. E de-abia ora cinci şi deoarece fiul meu nu mai suferă şi nu mai pledează azi, vreau să dorm în voie.

Eliberat de neliniştea duelului, m-am odihnit puţin. In timpul zilei, decesul domnului d'Ionis, întâmplat la Viena cu cincisprezece zile înainte (veştile ajungeau cu greu în aceste timpuri), a fost publicat în oraş si procesul oprit în vederea unei viitoare tranzacţii între cele două părţi.

Seara am primit vizita tânărului d'Aillane. El dorea să-şi prezinte scuzele în prezenţa tatălui meu şi de data aceasta le-am acceptat cu plăcere. În pofida aerului grav cu care vorbea de moartea domnului d'Ionis, am observat că îşi ascundea cu greu bucuria.

Apoi acceptă invitaţia noastră la masa de seară; după care mă urmă în camera mea.

— Dragul meu prieten, îmi spuse el, căci trebuie să-mi penniţi să te numesc astfeL, vreau să-mi deschid inima, care îmi e plină de bucurie. Cred că nu mă consideri atât de interesat îneât să mă bucur grozav de sfârşitul procesului. Secretul bucuriei mele…

— Nu e nevoie să mi-l spui, i-am răspuns, noi îl ştim, l-am ghicit deja!

— Şi de ce n-aş vorbi despre el cu cineva care îmi inspiră stimă şi afecţiune? Să nu crezi că eşti un necunoscut pentru mine. De trei luni informez despre tot ce faci şi despre -toate succesele pe…

— Pe cine? am tresărit eu.

— Pe o persoană care se interesează cum nu-ţi închipui! Doamna d'Ionis. A fost foarte neliniştită din cauza ta după vizita la castel. Atât de mult încât devenisem gelos. Ea m-a liniştit, povestindu-mi că ai fost bolnav greu timp de douăzeci şi patru de ore.

— Atunci, am zis cu puţină nelinişte, cum între voi nu sunt secrete, ea ţi-a destăinuit şi cauza acestor ore de delir…

— Da, nu fi neliniştit, ea mi-a povestit tot, fără ca vreunul dintre noi să aibă vreun gând de ironie. Din contra, doamna d'Ionis îşi amintea că te-a în curajat să-ţi antrenezi spiritul în anumite idei de la care poţi primi prea multă emoţie. Ceea ce ştiu, este că, jurându-mă că nu cred în zânele verzi, nu aş avea curajul să le evoc. Mai mult chiar, dacă mi-ar fi apărut, desigur că aş fi sfărâmat totul în cameră; pe când tu,

persoana pe care am provo cat-o ieri atât de nesăbuit, îmi apari în ceea ce priveşte lucrurile supranaturale, mult mai îndrăzneţ decât aş putea eu să-mi închipui.

Acest băiat inimos, având atunci un concediu, reveni să mă vadă în zilele următoare şi în cu-rând am fost intim legaţi. Nu putea încă să apară la castelul d'Ionis, şi aştepta cu nerăbdare ca frumoasa şi draga lui vară să-i permită vizita, după primele zile de doliu consacrate convenienţelor. Ar fi vrut să stea într-un oraş mai apropiat de reşedinţa ei; dar ea îi interzise, neavând încredere în prudenţa unui logodnic atât de îndrăgostit.

Spunea de altfel că are nişte afaceri la Angers, deşi nu ştia bine care, şi nu părea să se ocupe de ele, căci îşi petrecea tot timpul cu mine. El îmi povesti despre dragostea dintre el şi doamna d'Ionis. Erau destinaţi unul pentru altul şi se iubeau din copilărie. Caroline fusese sacrificată ambiţiei şi dusă la mănăstire pentru a rupe intimitatea lor. Ei se revăzuseră în secret înainte şi după căsătoria cu domnul d'Ionis. Tânărul căpitan nu-mi ascundea acest lucru, relaţiile dintre ei rămânând mereu pure.

— Dacă ar fi fost altfel — spunea el — nu m-ai vedea încrezător şi atât de deschis în confidenţe.

Expansivitatea sa, pe care mi-am interzis mai întâi să o împărtăşesc, reuşi să mă câştige. El făcea parte dintre acele caractere deschise şi drepte faţă de care nu puteai să simţi ceva împotrivă. Te întreba despre tot cu insistenţă şi găsea mijlocul de a proceda astfel fără a părea curios sau inoportun. Simţeai că îl interesează şi că dorea să-i vadă pe cei pe care-i iubea tot atât de fericiţi ca el însuşi.

I-am povestit toate întâmplările mele de la castel; i-am destăinuit chiar strania pasiune de care eram dominat. El mă ascultă foarte serios şi mă asigură că nu găsea nimic ridicol în dragostea mea. În loc de a încerca să mă îndepărteze de ea, mă sfătui să urmez calea ce îmi alesesem, de a deveni un om de merit.

— Când vei deveni astfel, îmi spunea, dacă totuşi nu ai ajuns deja acolo, sau se va ivi în viaţa ta un miracol, sau spiritul tău va recunoaşte că s-a rătăcit urmărind o frumoasă himeră; poate o realitate mai dulce o va înlocui, şi virtuţile, ca şi talentele cultivate până atunci nu-şi vor pierde preţul inestimabil.

— Niciodată, î-am răspuns, niciodată nu voi iubi decât pe cea care mi-a apărut în vis.

Şi, pentru a-i arăta cât de absorbite îmi erau toate gândurile de această prezenţă, l-am lăsat sa citească toate versurile ce le scrisesem sub puterea acestei pasiuni exclusive. Le citi şi le reciti cu naivul entuziasm al prieteniei. După părerea sa, m-aş fi crezut un mare poet. Curând, el ştia pe de rost cele mai bune piese şi mi le recita cu foc, în plimbările noastre la bătrânul castel d'Angers şi în încântătoarele

împrejurimi ale oraşului. Am rezistat dorinţei şi stăruinţei sale de a le tipări.

Puteam să fac versuri pentru plăcerea şi pentru inima mea, dar nu trebuia să caut renumele de poet. In acel timp şi în lumea în care trăiam, ar fi însemnat discreditarea profesiei mele.

In sfârşit, veni ziua în care a fost permis accesul la castelul d'Ionis. Caroline nu ieşise de trei luni de eând era văduvă, Prietenul meu a primit o scrisoare, din care mi-a citit post-scriptumul. Eram invitat să-l însoţesc, în termenii cei mai politicoşi şi mai afectuoşi.

VI. IN LUMINA

Am sosit în plină zi de decembrie. Pământul era acoperit de zăpadă şi soarele se ascundea în norii violeţi de o culoare superbă, dar cu un aspect melancolic. Nu voiam să supăr cu prezenţa mea primele efuziuni ale inimilor celor doi iubiţi, deci l-am rugat pe Bernard să meargă puţin înainte, în apropierea castelului. Aveam, de altfel, nevoie să mă regăsesc singur cu gândurile mele în primele momente. Revedeam, nu fără o vie emoţie, aceste locuri unde, timp de trei zile, trăisem secole.

Am aruncat frâul calului lui Baptiste, care se duse la grajduri, şi am intrat singur prin una din portiţele parcului.

Acest frumos loc, fără flori şi verdeaţă, avea un puternic caracter personal. Întunecaţii brazi îşi scuturau zăpada deasupra capului meu şi crengile bătrânilor tei încărcaţi de promoroacă desenau arcade strălucitoare pe alei. Arcadele unei catedrale fantastice, oferind toate capriciile unei arhitecturi necunoscute şi fantaste.

Am regăsit primăvara în rotonda bibliotecii. Fusese izolată de galeriile alăturate, cu panouri de geamuri, ca o seră. Apa fântânii murmura mereu printre florile exotice de o frumuseţe rară; această apă curgătoare, în timp ce afară toate apele dormeau înlănţuite sub gheaţă, era minunată de văzut şi de auzit.

Nu-mi era prea uşor de a mă hotărî să privesc nereida. Am găsit-o mai puţin frumoasă decât amintirea rămasă de la cea ale cărei trăsături le amintea. Apoi, puţin câte puţin, am început să o admir şi să o îndrăgesc, cum îndrăgeşti un portret care îţi aminteşte ceva esenţial sau câteva trăsături ale persoanei iubite. Sensibilitatea mea era de atât de mult timp stăpânită, dar şi surescitată, încât am simţit lacrimile, aşezându-mă fără putere şi copleşit, pe locul în care văzusem pe aceea pe care nu puteam s-o mai revăd.

Un zgomot de rochie de mătase mă făcu să ridic capul şi am văzut în faţa mea o femeie înaltă, foarte subţire, dar cu aerul cel mai graţios, care mă privea cu solicitudine. Am gândit o clipă la apariţia mea de vis; dar noaptea ce cuprindea totul rapid nu-mi permitea să disting bine figura ei şi, de altfel, o femeie în rochie pe cercuri şi cu volane seamănă atât de puţin cu o nimfă din Renaştere, încât, apărându-mă de orice iluzie, m-am ridicat pentru a o saluta ca pe o simplă muritoare.

Ea mă salută de asemenea, ezită o clipă înainte de a-mi adresa un cuvânt, apoi se hotărî, iar eu am tresărit la sunetul vocii sale ce făcea să vibreze toată fiinţa mea. Era vocea de argint, vocea fără asemănare a divinităţii mele. De aceea am rămas mut şi incapabil să scot un cuvânt. Ca odinioară în faţa zânei mele nemuritoare, eram ameţit, mi-era imposibil să înţeleg ce îmi spunea.

Păru foarte încurcată de tăcerea mea şi ani făcut un efort de a ieşi din acest ridicol extaz. Ea mă întreba dacă nu eram domul Just Nivieres.

— Da, doamnă, i-am răspuns în sfârşit. Vă rog să-mi iertaţi preocuparea nepotrivită. Eram puţin indispus, chiar aţipisem.

— Nu, răspunse ea cu o plăcută blândeţe, dv. Aveţi lacrimi în ochi. Aceasta m-a atras aici, din galerie, unde aşteptam semnalul sosirii fratelui meu.

— Fratele dv…

— Da, prietenul dv., Bernard d'Ailiane.

— Deci, sunteţi domnişoara d'Aillane?

— Felicie d'Aillane şi, îndrăznesc să spun, prietena dv. De asemenea, deşi nu mă cunoaşteţi încă şi vă văd acum pentru prima oară. Dar stima şi preţuirea fratelui meu şi tot ce ne-a scris despre dv. Mi-a transmis o simpatie reală. Cu tristeţe şi cu nelinişte v-am auzit suspinând. Dumnezeule! sper că nu s-a întâmplat ceva în familia dv.; dacă ar fi fost ceva rău pentru părinţii dv., nu aţi fi venit aici!…

— Nu, am răspuns, sunt liniştit în privinţa tuturor persoanelor pe care le iubesc şi tristeţea per sonală ce simţeam adineaori se risipeşte la sunetul vocii dv. Şi a blândelor cuvinte ce-mi adresează. Dar cum se face că, având o astfel de soră, Bernard nu mi-a vorbit niciodată de dv.?

— Bernard e absorbit de o afecţiune de care nu sunt geloasă şi pe care o înţeleg bine, căci doamna d'Ionis este o soră pentru mine. Dar nu aţi venit cu el şi cum se face că vă găsesc singur aici, fără ca nimeni să vă fi anunţat?

— Bernard a mers înainte…

— Ah! înţeleg. Ei bine, să-i lăsăm împreună încă puţin; au atâtea lucruri să-şi spună şi dragostea lor este atât de nobilă, atât de pură şi atât de veche! Dar veniţi lângă căminul din bibliotecă, aici este puţin cam răcoare.

Am înţeles că nu găsea convenabil să rămână în întuneric cu mine şi am urmat-o cu regret. Mă temeam să-i văd faţa, căci vocea sa mă cufunda într-o iluzie puternică; ca şi cum nemuritoarea din vis mi-ar fi vorbit în limba obişnuită despre amănunte din lumea muritorilor.

In bibliotecă era şi foc şi lumină: am putut să-i văd trăsăturile, care erau admirabile şi îmi aminteau confuz cele pe care le credeam bine fixate în memoria mea. Dar, pe măsură ce o examinam, cu atenţia pe care respectul îmi permitea, simţeam că aceste trei imagini, a nereidei, a fantomei şi a domnişoarei d'Aillane, se confundau în mintea mea, fără a-mi fi posibil să le izolez pentru a le admira separat. Era acelaşi tip, eram sigur; dar nu puteam să constat diferenţele şi observam cu spaimă incertitudinea memoriei mele în privinţa sublimei apariţii. Gândisem prea mult la ea, crezusem prea mult că o revăd, nu mi-o

mai puteam reprezenta dincoace de norii visului.

Şi apoi, după câteva clipe, am simţit această nelinişte estompându-se, pentru a nu mai vedea decât pe domnişoara d'Aillane, frumoasă ca o pură şi elegantă nimfă a Dianei, la fel de afectuoasă faţă de mine ca un copil care are încredere într-o figură simpatică lui. Era în ea o castitate ce strălucea ca o rază, o încredere adorabilă fără nicio urmă de cochetărie; nimic din purtarea rezervată a unei fiice de nobili vorbind unui burghez. Părea că sunt o rudă, un prieten din copilărie pe care îl revedea după o despărţire de câţiva ani. Privirea ei limpede nu avea focul din cea a doamnei d'Ionis. Era o lumină senină ca a stelelor. Impresionabil şi nervos cum devenisem ca urmare a atâtor veghi exaltate, mă simţeam întinerit, odihnit, împrospătat sub această binefăcătoare influenţă.

Imi vorbea fără artă şi pretenţii, dar cu o distincţie naturală şi o cinste a judecăţii care arătau o educaţie morală deasupra celei considerate atunci ca suficientă pentru femeile de rangul său. Nu avea nicio prejudecată şi cu o angelică bună credinţă şi chiar cu o anumită pasiune de copil generos accepta cuceririle spiritului filosofic ce ne antrena pe toţi, chiar fără voia noastră, spre o eră nouă.

Dar, peste toate, avea farmecul irezistibil al blândeţii, care m-a subjugat fără a dori să mă apăr, fără să mă gândesc că făcusem, în sufletul meu şi în secret, un fel de jurământ care mă consacra cultului idealului de neatins.

Ea îmi vorbea despre necazurile şi bucuriile familiei sale, despre rolul pe care îl jucasem în peripeţiile din ultimul timp, despre recunoştinţa pe care credea că mi-o datorează pentru felul în care am vorbit lui Bernard despre onoarea tatălui lor.

— Ştiţi toate aceste lucruri? am întrebat, înduioşat. Ştiţi cât mă costa datoria de a lupta împotriva dv.!

— Ştiu totul, îmi spuse ea, chiar şi despre duelul pe care trebuia să-l aveţi cu fratele meu. Vai! greşeala era de partea lui; dar el este dintre aceia care devin mai buni după o greşeală; de atunci vă apreciază şi vă stimează atât de mult. Însuşi tatăl meu întârzie, din cauza afacerilor de la Paris, de a vă asigura că vă priveşte de acum ca pe unul din copiii săi; dar va fi în curând aici. Îl veţi iubi şi dv., sunt sigură: este un om de spirit, cu un caracter la înălţimea spiritului său.

Cum vorbea astfel, un zgomot de trăsură şi lătratul câinilor afară o făcură să sară de pe scaun.

Am urmat-o, ameţit şi îmbătat. Îmi dăduse sfeşnicul în mână şi alerga în faţa mea, atât de zveltă şi suplă, încât niciun sculptor nu ar fi putut concepe un ideal mai pur, de nimfă sau zeiţă. Mă obişnuisem să văd acest ideal costumat la moda timpului. Toaleta sa, de altfel, era delicios de simplă şi plină de gust, iar eu am vrut să văd încă o apropiere simbolică în culoarea rochiei sale de mătase, ce era' de un

alb mat, cu reflexe de verde deschis.

— Iată pe domnul Nivieres, zise ea arătându-mă tatălui său, care imediat m-a îmbrăţişat cu efuziune.

Ah! ah! răspunse el cu un ton ce mi se păru singular şi care m-ar fi tulburat, dacă nu ar fi venit spre mine întinzându-mi mâinile cu cordialitate: nu vă miraţi de plăcerea ce am de a vă vedea în sfârşit; sunteţi prietenul fiului meu, al meu în consecinţă şi, prin el, cunosc valoarea dv.

— Doamna d'Ionis şi Bernard alergară — am găsit pe Caroline înfrumuseţată de fericire. Câteva momente mai târziu, eram cu toţii reuniţi în jurul mesei, cu abatele de Lamyre, care sosise în cursul dimineţii şi buna Zephyrine, care închisese ochii bătrânei văduve d'Ionis cu câteva săptămâni înainte şi care purta doliul, ca toate persoanele din casă. D'Aillanii, nefiind rude cu familia d'Ionis decât prin alianţă, se dispensaseră de o formalitate care, din partea lor, nu ar fi părut decât un act de ipocrizie.

Masa nu a fost zgomotoasă. Trebuia să nu se afişeze bucurie sau expansiune în faţa servitorilor şi doamna d'Ionis simţea atât de bine convenienţele situaţiei, încât era calmă fără efort şi menţinea pe oaspeţii săi în aceeaşi stare. Cel mai dificil de adus la gravitate era abatele de Lamyre. El nu putea să renunţe la obiceiul de a murmura două sau trei versuri de cuplet, ca rezumat filosofic al conversaţiei.

împotriva acestei constrângeri a convenienţelor, bucuria şi dragostea se simţeau în aerul casei, în care nimeni nu putea să regrete pe d-l d'Ionis şi unde îngustimea de spirit şi banalitatea contesei văduve lăsaseră foarte puţin gol. Se respira acum un parfum de speranţă şi de delicată tandreţe ce mă pătrundea şi de care mă miram că nu mă întristează, pe mine. Care mă logodisem cu solitudinea.

E adevărat că, de la legătura mea cu Bernard, mergeam cu paşi mari spre vindecare. Caracterul său plin de iniţiativă mă smulsese, cu sau fără voie, din tristeţea cu care mă obişnuisem. Incredinţându-i secretul meu, mă sustrăgeam de la funesta tendinţă care mă ducea spre detaşarea de orice lucru din lume.

— Un secret fără confident e o boală mortala, îmi spusese el.

El mă ascultase divagând, fără a părea că observă nebunia mea: când părea că o împărtăşeşte, când îmi prezenta îndoieli care mă câştigau. Ajunsesem să cred, în cea mai mare parte a timpului, că, în afara inexplicabilului inel, imaginaţia mea crease totul în aventurile mele fantastice.

In domnul d'Aillane tatăl găseam toată superioritatea inimii şi a spiritului prezentă la copiii săi. El îmi arăta o simpatie căreia îi răspundeam din tot sufletul.

Ne-am despărţit cât mai târziu posibil. Când a sunat miezul nopţii şi când doamna d'Ionis a dat semnalul pentru salutul de noapte, am avut

un sentiment de durere, ca şi cum aş fi căzut dintr-un vis plăcut în realitatea întunecată. Era atât de mult timp de când răsturnasem în mine noţiunea vieţii, luând viaţa drept vis şi visul drept trezire, încât această spaimă de a mă regăsi singur era, în proprii mei ochi, un fel de stare ciudată, care îmi dezorienta toată fiinţa.

Nu aş fi acceptat desigur ideea că puteam să iubesc; dar e sigur că, fără a mă crede îndrăgostit de domnişoara d'Aillane, simţeam pentru ea o prietenie extraordinară. Nu încetasem să o privesc pe furiş în momentele când nu vorbea cu mine şi cu cât mă iniţiam mai mult în frumuseţea puţin stranie a liniilor, cu atât mă convingeam că resimţeam efectul produs asupra mea de fantoma adorată; era o fascinaţie mai dulce, care mă liniştea moral, mă făcea să mă simt bine. Această fizionomie luminoasă inspira o încredere absolută: era ceva arzând liniştit ca în credinţă.

Bernard, care nu avea mai multă poftă de a dormi decât mine, discută cu mine până la ora două dimineaţa. Eram găzduiţi în aceeaşi cameră amândoi, nu cea a doamnelor fantastice, nici cea în care stătusem bolnav, ci una veselă, decorată după gustul lui Boucher, cu imagini din cele mai trandafirii şi mai surâzătoare. Nu mai era vorba de doamne verzi, ca şi cum niciodată nu s-ar fi auzit de ele.

Bernard, tot povestindu-mi despre draga sa Caroline, mă întrebă şi despre opinia ce îmi făcusem despre draga sa Felicie. Nu ştiam mai întâi cum să-i răspund. Mă temeam să nu spun prea mult sau prea puţin. Am răspuns întrebându-l la rândul meu de ce îmi vorbise atât de puţin despre sora sa.

— E posibil, i-am spus, ca tu să n-o iubeşti tot atât cât te iubeşte ea?

— Aş fi, îmi răspunse, un animal ciudat dacă nu mi-aş adora sora. Dar erai atât de preocupat de anumite idei, încât nu m-ai fi ascultat dacă ţi-aş fi lăudat-o. Şi apoi, în situaţia în care eram şi în care suntem din nefericire încă, eu şi sora mea, nu ar fi deloc frumos să am aerul de a face vreo propunere.

— Şi dacă mi-ai fi făcut o asemenea onoare?

— Ah! există ceva singular de care eram gata de multe ori să-ţi vorbesc şi acel ceva l-ai remarcat deja cu siguranţă: asemănarea uimitoare a Feliciei cu nereida lui Jean Goujon, de care ai fost îndrăgostit până la a-i împrumuta trăsăturile apariţiei tale.

— Nu mă înşelam deci! am strigat, domnişoara d'Aillane seamănă, în frumuseţe, cu această statuie?

— In frumuseţe!… mulţumesc pentru ea! Dar vezi, această asemănare te impresionează: iată de ce m-am abţinut să ţi-o prezint înainte.

— Înţeleg că ţi-era teamă de a-mi sugera nişte pretenţii… pe care nu le pot avea!

— Mi-era teamă de a nu te îndrăgosti de o tânără persoană care nu

putea avea pretenţii; iată de ce îmi era teamă. Atât timp cât situaţia averii doamnei d'Ionis nu va fi cunoscută, trebuie să ne considerăm ca ruinaţi. Tatăl tău şi al meu se tem ca soţul ei să nu fi cheltuit tot şi că, numind-o legatara sa, să nu fi făcut cea mai proastă glumă. In acest caz, nu vom putea accepta niciodată mica avere pe care vrea să ne-o cedeze şi la care drepturile noastre sunt contestabile, cum ştii de altfel. Desigur că mă voi căsători cu ea, fiindcă ne iubim, dar fără a consimţi ca ea să-mi recunoască, prin contract, vreo avere. Atunci sora mea, fără nicio dotă, căci soţia mea nu ar fi destul de bogată pentru a i-o face, iar Felicie nu ar accepta ca ea să se strâmtoreze, s-a hotărât să meargă la mănăstire.

— Călugăriţă? Ea? Niciodată! Bernard, nu trebuie să consimţi la un asemenea sacrificiu!

— De ce, dragul meu? îmi zise cu un sentiment de tristeţe şi de mândrie. Sora mea a fost crescută în această idee şi chiar ea a arătat întotdeauna o preferinţă spre o anumită retragere şi solitudine.

— Să nu gândeşti aşa! E imposibil ca o persoană atât de desăvârşită să nu consimtă la a face fericit un om; e şi mai imposibil să nu se găsească un om care să-i implore această fericire!

— Nu spun că nu va putea fi astfel! Este o problemă de viitor, cu atât mai mult cu cât, dacă doamna d'Ionis rămâne cu puţină avere, voi fi fericit să o las să facă o dotă surorii mele, modestă, dar suficientă pentru gusturile sale. Numai că, noi nu ştim încă nimic, iar în orice caz, ar fi fost ne potrivit să spun: „Am o soră încântătoare, întrupează idealul tău…" Ar fi însemnat să-ţi trimit pe cap o fată mult prea mândră pentru a consimţi vreodată să intre într-o familie mai bogată decât ea, datorită exaltării unui poet tânăr. Deci, raţionamentul pe care l-am făcut, îl mai fac şi acum şi te rog, dragul meu prieten, să nu te laşi copleşit de asemănarea surorii mele cu nereida.

Am păstrat o clipă tăcerea, apoi, simţind că această recomandare mă tulbura mai mult decât rn-aş fi aşteptat, l-am întrebat cu o sinceritate bruscă:

— Atunci, dragul meu Bernard, de ce oare ma-ai adus aici?

— Pentru că o credeam plecată pe sora mea. Ea trebuia să se întâlnească, la Tours, cu tatăl meu, care nu trebuia să vină aici decât peste două săptămâni. Evenimentele au contrariat previziunile mele, dar nu sunt neliniştit pentru sora mea, având de-a face cu un om ca tine.

— Eşti la fel de liniştit şi pentru mine, Bernard? i-am replicat pe un ton de reproş.

— Da, îmi răspunse cu puţină emoţie. Sunt liniştit, pentru că vei avea puterea să-ţi spui: O fată inimoasă şi nobilă are dreptul de a vrea să fie îndrăgită de un om a cărui inimă să fie liberă şi ar fi dezamăgită să descopere, într-o zi, că nu-şi datorează alegerea decât unei

asemănări.

Am înţeles atât de bine acest răspuns, încât nu am mai adăugat nimic şi am hotărât să nu o mai privesc mult pe domnişoara d'Aillane, de teama de a nu mă înşela nebuneşte eu însumi. Am luat chiar hotărârea de a pleca. Simţeam că deveneam din ce-în ce mai îndrăgostit, pierdut de îndrăgostit, de domnişoara d'Aillane, că visul nereidei se ştergea în faţa ei, că Bernard observa acestea cu nelinişte.

Mi-am luat rămas bun, pretinzând că tatăl meu nu-mi dăduse decât douăzeci şi patru de ore de libertate. Eram hotărât să-mi deschid inima în faţa părinţilor mei şi să le cer consimţământul de a-mi oferi sufletul şi viaţa domnişoarei d'Aillane. Am făcut-o cu cea mai mare sinceritate. Povestirea suferinţelor mele făcu să râdă pe tată şi să plângă pe mamă. Totuşi, când am înfăţişat starea de desperare în care căzusem şi care mă făcea să gândesc cu voluptate la sinucidere, tatăl meu redeveni serios şi exclamă privind spre mama:

— Astfel, iată un copil care a fost maniac sub ochii noştri, iar noi nu ne-am dat seama! Şi tu gândeai, draga mea, că el ne ascundea flacăra pentru frumoasa d'Ionis care e atât de vie, în timp ce el se consuma pentru frumoasa d'Ionis care e moartă, dacă va fi existat vreodată! Intr-adevăr, se petrec lucruri ciudate în capetele poeţilor şi aveam eu multă dreptate de la început, să mă feresc de această înşelătoare poezie. Haidem să mulţumim din inimă frumoasei d'Aillane care se aseamănă cu nereida şi care a vindecat pe fiul nostru! Trebuie să o iei în căsătorie numaidecât şi să-i ceri mâna repede şi înainte de a şti dacă va avea o dotă; căci, dacă ea va avea una, se va considera prea mare doamnă pentru a se căsători cu un avocat. De ce naiba doamna d'Ionis nu mi-a încredinţat grija elucidării averii sale? Am fi ştiut la ce să ne aşteptăm, în timp ce acest bătrân procuror de la Paris nu va sfârşi în şase luni. Oare se munceşte la Paris? Se face politică şi se neglijează afacerile!

A doua zi, eu şi tatăl meu ne-am întors la Ionis. Cererea noastră fu supusă domnului d'Aillane, care începu prin a mă îmbrăţişa; după care întinse mâna tatălui meu şi spuse direct, cavalereşte:

— Da, şi mulţumesc!

Am sărit să-l îmbrăţişez, dar el adăugă:

— Aşteptaţi totuşi să consimtă şi fiica mea, căci vreau să fie fericită. În ceea ce mă priveşte, v-o dau fără a şti dacă ea va fi destul de bogată pentru a o accepta, pentru că, dacă va fi, sunt hotărât să vă consider tot atât de nobil pentru ea. Riscaţi totul pentru tot. Ei bine, voi face la fel şi nu voi rămâne mai prejos de exemplul pe care mi-l daţi. Nu aveţi prejudecata banilor; nu voi avea nici eu prejudecăţi de nobleţe. Iată-ne deci de acord. Aveţi cuvântul meu, eu îl am pe al vostru. Numai că doresc ca fiica mea să hotărască: deci lăsaţi-i, dragă domnule Nivieres, pe fiul dv. Să o cucerească el însuşi, căci dragostea lui e proaspătă şi el

trebuie să inspire încrederea, în ce priveşte caracterul şi talentul său, le cunoaştem şi nu pot fi obiecţii de această parte.

Mi s-a permis deci să fiu nelipsit de la castelul d'Ionis; acesta a fost cel mai frumos timp al existenţei mele de până atunci.

Iubeam, în condiţiile vieţii obişnuite, o fiinţă mai presus de viaţa obişnuită: un înger de bunătate, de blândeţe, de inteligenţă, de frumuseţe ideală. Ea se exprima cu simplitate asupra stimei şi simpatiei sale pentru mine; dar, când vorbeam de dragoste, arăta o anumită îndoială.

— Nu vă înşelaţi, spunea. Nu aţi iubit înaintea mea, şi mai mult decât pe mine, o necunoscută pe care fratele meu nu a vrut niciodată să o numească?

Intr-o zi îmi zise:

— Nu purtaţi pe deget un inel care e un talisman pentru dv.? Dacă v-aş cere să-l aruncaţi în fântână, v-aţi supune?

— Nu! am strigat, nu mă voi despărţi de el, fiindcă dv. Mi l-aţi dat.

— Eu! ce spuneţi?

— Da, dv.! nu-mi ascundeţi acest lucru. Dv. Aţi jucat rolul doamnei în verde pentru a satisface pe doamna d'Ionis, care voia să se ruineze şi care credea să găsească în mine persoana demnă de credinţă de la care soţul său cerea o mărturie. Dv., cedând fanteziei sale până la a apare sub un aspect fantastic, mi-aţi arătat care mi-e datoria, după delicateţea şi mândria sufletului ce aveţi.

— Ei bine, da, eu sunt! răspunse ea. Din cauza mea aţi fost aproape de nebunie, iar eu am fost cuprinsă de remuşcări când am aflat, târziu, cât aţi suferit din această aventură romanescă. Vi s-a jucat, prima dată, o scenă de fantasmagorie unde nu aveam niciun rol. Văzându-vă atât de curajos, mai curajos decât abatele de Lamyre, căreia i se jucase o scenă asemănătoare, Caroline imaginä un regal pentru dv.: să vă încânte cu o apariţie ce nu avea nimic înspăimântător. Mă găseam aici în secret, căci contesa văduvă nu mă putea suferi. Caroline, frapată de asemănarea mea cu nimfa fântânii, îşi imagină să mă coafeze şi să mă îmbrace ca ea, pentru a face un oracol, care nu a fost conform dorinţei sale, dar pe care l-aţi ascultat întru totul, neuitând nicio clipă de grija pentru onoarea noastră. Am plecat a doua zi dimineaţa; m-au lăsat să ignor că aţi fost grav bolnav aici, ca urmare a acestei apariţii. Când v-aţi certat cu Bernard, eram la Angers şi eu v-am trimis inelul pe care l-aţi găsit în camera dv. Totul a fost inventat de doamna d'Ionis care avea două inele identice, foarte vechi şi care imaginase romanul nostru. Ea vi l-a luat apoi cât aţi avut febră, din teama de a vă vedea prea exaltat din cauza acestei aparenţe de realitate şi preferind să vă lase să credeţi că aţi visat.

— Şi nu am crezut! Niciodată! Dar cum aţi reluat acest inel care nu era al dv.?

— Caroline mi l-a dat, zise roşind, pentru că il găseam nespus de frumos!

Apoi adăugă:

— Când Bernard v-a devenit apropiat, am aflat in sfârşit prin ce tristeţe şi ce virtute aţi meritat să revedeţi apariţia de vis. Am hotărât atunci să devin sora şi prietena dv., pentru a repara, prin afecţiunea întregii mele vieţi, imprudenţa în care mă lăsasem antrenată şi să-mi răscumpăr astfel suferinţa ce v-am pricinuit. Nu mă aşteptam să vă plac la fel de mult la lumina zilei, ca în clar de lună. Şi dacă este aşa, să ştiţi că nu aţi fost singurul ce a suferit!…

— Ei bine, să ştiţi… continuă ea roşind mai mult şi coborând vocea, deşi eram singuri în apropierea fântânii, să ştiţi că am fost pedepsită pentru îndrăz neala mea. Eram, atunci, o copilă cuminte şi veselă. Am ştiut foarte bine să-mi joc rolul şi cele două surori — Bernard şi abatele de Lamyre, care ne ascultau în spatele acestor pietre, au găsit că am pus în acest rol o gravitate de care nu mă credeau în stare. Adevărul este că văzându-vă şi as- cultându-vă, am fost prinsă eu însămi de nu ştiu ce ameţeală ireală. Mai întâi, mi-am imaginat că eram în mod real o moartă. Destinată mănăstirii, vă vorbeam ca separată deja de lumea celor vii. Convingerea rolului meu mă câştiga cu totul. Simţeam că mă interesez tot mai mult de dv. Mă invocaţi cu o pasiune ce mă tulbura până în adâncul sufletului. Dacă dv. Îmi vedeaţi bine figura, şi eu o vedeam pe a dv… şi când m-am întors la mănăstire, m-a cuprins teama de jurămintele ce trebuia să fac; am simţit că, jucându-mă să vă răpesc libertatea, o dădusem şi o pierdusem pe a mea…

Vorbindu-mi astfel, se însufleţise. Timiditatea şi pudoarea primei mărturisiri lăsau locul încrederii entuziaste. Îmi cuprinse fruntea cu frumoasele ei braţe suple, şoptindu-mi:

— Ţi-am promis că mă vei revedea! Mă simţeam nenorocită făcându-ţi această promisiune pe care o credeam înşelătoare şi totuşi, ceva divin, o voce a Providenţei îmi spunea la ureche: „Speră, fiindcă iubeşti!”

Am fost uniţi luna următoare.

Lichidarea averii doamnei d’Ionis devenită doamna d’Aillane, nu era elucidată, când a izbucnit Revoluţia, care a pus capăt oricărei contestaţii din partea creditorilor fostului soţ, până la un nou ordin. După Teroare, ea se găsea într-o situaţie bună, dar nu opulentă: am avut deci bucuria şi orgoliul de a fi singurul sprijn al soţiei mele. Frumosul castel d’Ionis a fost vândut, pământurile împărţite. Nişte ţărani, rătăciţi într-un patriotism nu prea luminat, sfărâmaseră fântâna, crezând că era baia unei regine.

Intr-o zi, mi-a fost adus capul şi un braţ al nereidei, pe care le-am cumpărat imediat şi pe care le păstrez ca pe ceva foarte preţios. Ceea

ce nimeni nu a putut să sfărâme a fost fericirea mea de familie; ceea ce a străbătut întotdeauna, inalterabilă şi pură, furtunile politice a fost dragostea mea pentru cea mai frumoasă şi mai minunată dintre femei.

[1] dolmen — monument funerar megalitic format dintr-o lespede mare de piatră aşezată orizontal, pe altele dispuse vertical (n. T).

[2] un picior, unitate de măsură veche (0,324 m) (n. T).

[3] o livră = unitate de măsură cântărind între 380 şi 550 de grame. Actual: 500 de grame (n. Tr.)

[4] leghe — măsură veche de distanţă, de origine galo-latină (aproximativ 4 km) (n.tr)

Table of Contents

AMINTIRI DIN BERRY
I. OBICEIURI ŞI MORAVURI
II. VIZIUNILE NOPŢII IN CÂMPIE
III. TAPISERIILE CASTELULUI DE BOUSSAC
IV. PE MALURILE CREUSEI
V. GARGILESSE
DOAMNELE VERZI
I. CELE TREI PÂINI
II. APARIŢIE LA CASTELUL D’INOIS
III. PROCESUL
IV. NEMURITOAREA
V. DUELUL
VI. IN LUMINA
[1]
[2]
[3]
[4]